

B. P. HASDEŪ

ISTORIA CRITICA A ROMANILORU

PAMENTULU

TERREI-ROMANESCI

VOLUMU II

REAȚIUNEA OMULUI CONTRA NATUREI. — ORIGINILE URBANE. — SINTESEA.

BUCURESCI

TIPOGRAFIA ANTONIU MANESCU, STRADA LIPSCANI, No. 3.

1875

Volumul de față completează și încheie istoria critică teritorială a Țerei-Românești în hotarele ei din secolul XIV, adică dela vallea Almașului în Temeșiana până la gurile Dunării în Bugiacu.

Elu approfondéază cestiunea foarte complicată a reacțiunii omului contra naturei, desfășoră obscurele origini ale cellor mai vechi stabilimente urbane în Dacia și resuma printr'o ochire sintetică toate rezultatele analizei.

Acei ce posedă volumul I numai în prima edițiune, împărțită peste totu în trei lungi paragrafuri de câte zece și cinci-spre-șeci colle de tiparu, voru fi surprinși din capulu loculu de a găsi aci o altu-feliu de divisiune, anume în „Studie” subdivise la rëndulu loru fie-care în mai multe scurte §§-furu, cea-ce permite autorulu a specialisa puncturile în desbattere prin câte o rubrică separată și agiută în același timp pe lectoru de a pute fără obosela să și concentreze atențiunea.

Suntemu datoru a preveni că această împărțire, mai sistematică și mai commodă, s'a introdusu de asemenea în a doua edițiune a volumulu I, reveđută, foarte adausă și gata a eși de sub pressă în momentul cându scrimu aceste șiruri.

Unu altu motivu de surprindere pentru cititoru va fi de a vedé după prefață o dedicațiune „luu Herbert Spencer”.

Mulți dintre noi voru fi cunnoscëndu pe illustrulu autoru allu numeroselor capud'opere: *The classification of the sciences*, *Social statics*, *The principles of biology*, *The principles of psychology*, *First principles* etc.; puținu înse voru fi dispuși a afla vre-unu feliu de legământu între toate acestea și între *Istoria critică a Românilor*.

Datorimü și aci unu cuvëntu de explicațiune.

Scriëndu cu multă simpatia despre volumul I și primele colle ale volumulu II, trei dintre cei mai distinși professoru din tēnera noastră generațiune au emisü în publicitate trei diverse opiniu asupra tendinței filosofice a acestei opere: d. St. Michailescu ne-a făcutu „spiritualistü”, d. Dr. D. Laurianu—„discipolu allu luu Wallace”, d. Angelu Demetrescu—„elevu allu luu Vico”.

Convicțiunea noastră despre o supra-direcțiune providențială ni-a attrasü celelalte doue epitetes; modulü în care amü limpeditu mitica personalitate a luu „Negruvodă” ni-a meritatu pe celu allu treilea; cu același dreptu înse, decă arü fi să se ȳea numai cutare seü cutare passagiü isolatu din intręga carte, alți arü pute să ne approve seü să ne desapprobe de a fi „comptistü”, „moleschottistü”, „darwinistü”, „schopenhaueristü” seü cine mai scie ce.

Credemü consultu a protesta.

Scrierea noastră se bazează pe patru specii de fontâne, fără care este imposibil să fi cine-va *istoric* în secolul XIX: testurile, știința naturală, filologia și economia politică.

La armonizarea acestor patru specii de fontâne trebuie negreșit să președă o „filosofie”, adică un complex de verități mai generale decât orice veritate de fapt:

Astfelii alii mei sufletu lua miș veșminte,
 Lua miș de forme la orice minutu,
 Cându lovi auđu'mi aceste cuvinte:
 „Viitorul este săpatu în trecut;”
 „Alle omenirii legi sunt neschimbate,
 „Ș'omenii adesea sunt ca nesce flori
 „Alle căroru frunđe cadu, fiindu uscate,
 „Dėru resarū mai gıune la vėrsatū de đori. . .

(G. Crețenu)

Filosofia noastră nu se restrânge totuși nici în teoria unilaterală a lui Vico, nici în vederile epizodice ale lui Wallace, nici în pura metafizică a lui Kant, nici în orice altă combinație extremă sau necompletă.

Ne-am ținut și ne vom ține cu stăruință de metoda experimentală, admittându ca unica bază de discuție realitatea și numai realitatea; în această realitate înse, mai pe sus de lucrurile cele pipăite cu degetul, se manifestă „o forță conducătoare omnipresente inexperimentabilă”, pe care omului nu i este dat să o *cunoscă*, dăr pe care el nu poate să o *recunoscă*.

Acela ce a reușit să-l înțeleagă în filosofie pe o cale științifică sfera *cunoscutului* cu sfera *necunoscutului recunoscutibil*, este Herbert Spencer.

Când istoricul ajunge cu scrutină până la ultimele margini ale *cunoscutului* — și până acolo, după chipul nostru de a înțelege istoria, este dator să ajungă — poate el să nu se ciocnească de imensul element al *necunoscutului recunoscutibil*?

„Fie-care cugetare — dize Herbert Spencer — implică o sistemă întregă de cugetări și încetă de a exista cându o trunchiază cine-va de correlativele sale: după cum noi nu putem despărți un singur organ de restul corpului viu și al studii ca și cându ar avea o viață independentă, totu așa nu se poate separa și a se cerceta a parte una singură dintr'un organism de cugetări”.

Realitatea nu este nici o dată A, ci totu-da-una $A+x$.

Acest $A+x$ formează un „organism de cugetări” suppus privirilor istoricului.

A nu *recunoscă* pe x ar fi a nu *cunoscă* pe A, de oră-ce x limitează pe A.

Eccă în ce mod filosofie noastră se apropie de a lui Herbert Spencer.

Dedicându acest volum maestrului școlii pozitivistice engleze, noi facem o profesiune de credință.

Ea nu poate să nu fi bine-venită mai cu seamă astăzi, cându „în știința la modă — după expresiunea totu a lui Herbert Spencer — domnesce un spirit de irreligiune, „nu înse în știința cea adevărată care, în locu de a se opri pe suprafață, străbatte „adâncimile naturei”.

Încă o vorbă, și am terminat.

În volumul I, încercându primul pas pe un drum cu totul nou, a trebuit să indicăm delă început planul, ținta și mijlul lucrării.

De astă dată o prefață lungă ar fi de prisos.

Deși ambii volume sunt abia o mică parte dintr'o operă de nesce dimensiuni colossale, pentru a căria deplină realizare nu sperăm să potă ajunge restul unei viuețe sdruncinate prin suferință și prin muncă, totuși această mică parte este tocmai

cea mai importantă, fiindu însăși temelia edificiului.

O dată isprăvită, vedeți-o.

Vedeți-o și gîudecați-o.

Demonstrați prin știință acollo unde va fi retăcită știința autorului.

Îndreptați prin bunul simțu cefa-ce bunul simțu allu autorului va fi putut să nu observe.

Essaminați cu iubirea de adevăr puncturile, în cari iubirea de adevăr a autorului nu va fi resbătut prin tote dificultățile unui nămol de probleme.

Mai pe scurt, avem totu dreptul de a cere dela criticul nostru, decă nu aristocrația talentului ce se numesce geni și aristocrația cunnoscinței ce se chiamă erudițiune, cellu puțin o dosă burgesă de știință, de bun simț și de iubirea de adevăr.

Ori-cuî înse lipsesc radicalmente căte-trelle, ne vom mărghini a-î respunde cu Alfred de Musset în admirabilul dialog între Dupont și Durand:

Ah, Dupont! qu'il est doux de tout déprécier;
 Pour un esprit mort-né, convaincu d'impuissance,
 Qu'il est doux d'être un sot et d'en tirer vengeance!
 A quelque vrai succès lorsqu'on vient d'assister,
 Qu'il est doux de rentrer et de se débotter
 Et de dépecer l'homme, et de salir sa gloire,
 Et de pouvoir sur lui vider une écritoire,
 Et d'avoir quelque part un journal inconnu
 Où l'on puisse à plaisir nier ce qu'on a vu...

Cătu despre noi, suntem grăbiți a merge înainte, apucându-ne fără intervall de repaos a clădi pe vastul fundament măcaru un colțșor allu zidulu: *Istoria critică etnografică a Românilor*.

După cum în primil dou volum, luându drept punct de plecare și de întorcere secolul XIV, epoca de virilitate a poporului român, noi am descompus și am recompus processul formațiunii noastre naționale sub acțiunea teritorială, totu așa vom avé a desbatte în următoril dou volum acella-și processu de formațiune sub raportul genetic, ca o resultantă directă sêu indirectă a amestecului differitelor nemur.

La lucru !

LUI

HERBERT SPENCER,

CREATORULU «PRIMELORU PRINCIPIE»,

CELLUI MAI ADUNCU CUGETATORU ALLU SECOLULUI XIX,

DEDICĂ

ACESTŪ ALLŪ DOULEA VOLUMŪ

AUTORULU

STUDIULU IV.

REAȚIUNEA OMULUI CONTRA NATURII

§ 1.

PROVEDINȚA ÎN ISTORIA.

Secolul nostru a înregistrat descoperirea unei legi fizice atât de fecunde în consecințe, încât un celebru naturalist nu se sfiește a o pune alături cu *gravitațiunea*. (1)

Două Anglesi, Darwin și Wallace, medităndu unul în Europa și cellălalt în Australia, au ajuns spontanamente la aceeași concluziune, că adică fie-care speciă animală superioară s'a născut din cea mai apropiată speciă inferioară.

Întreaga teorie se desfășură în următorul mod:

1-o. Înmulțirea animalilor în progresiune

geometrică face că o mare parte din ei perie în universală luptă pentru existență, prin lipsă de hrană, prin intemperie sau prin inamiciile celor mai forți;

2-o. Copiii sémână cu părinții lor, înse nu în tôte, ast-feliu că fie-care posedă câte ce-va mai puțin sau mai mult;

3-o. Acest mai puțin sau mai mult se poate perpetua prin ereditate, ori-ce fință transmittându posterității selle defectul său priosulu;

4-o. O diversitate individuală într'un punct ore-care trage după sine diversități correspondinți în tôte celelalte puncturi alle organismului.

Din aceste patru legi combinate, multiplicatiune, variațiune, correlatiune și ereditate, legi de-multă cunnoscute și recunnoscute, urmeză că dintr'o 100 născuți în specia *A* deși

(1) Lubbock, *L'homme avant l'histoire*, trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p. 492.

cei mai mulți peru, totuși din câți rămân cellu mai aptu da nascere unei generațiuni perfecționate de 100, $A + 2^x$, dintre cari perindu éroși cei mai mulți, cellu mai aptu da nascere unei noue generațiuni de 100 și mai perfecționate, $A + 2^x$ etc.; ast-feliu că valórea *ixuriloru*, agglomerate din generațiune in generațiune cu o lenteta imperceptibila intr'o ramura mai norocósa a speciei celei primitive, precumpe-nindú assupra valorii lu *A*, se produce dupa mii de secolu specia *B*, inlocuindu pe cea-l'altá mai puțin perfecta, déca se stinsese in cursulu timpulu, séu essistându allaturi cu dên-as, déca imperfecțiunea nu fusese mortala.

Marele Bacon și orang-utangulú deriva din aceiași tulpiná *măimuța*, care la róndulú séu eșise dintr'o alta speciá animala și mai inferióra, așa că pogorindu-ne din trépta in tréptá noi vomú gási pe vr'unú pesce din fundulu oceanulu ca străbunú allu omulu de astá-đi.

In acéstá teoriá, pe care noi ne-amú silitú a o resume in modulú cellu mai essactu (2), cata sa se deosebescá doue elemente cu totulu neatarnate unulu de altulu :

1-o. Transformismu séu *evoluțiunea speciiloru*;

2-o. *Selecțiunea naturalá* séu supraviețuirea celloru mai apti.

Transformismulu póte fi falsu, și totuși selecțiunea naturalá, adevérata descoperire a luí Darwin și Wallace, va fi fórté reala chiarú cândú se va essercita nu in totalitatea viueței organice, metamorfosându pe măimuța in omu, ci numai in totalitatea fie-carii specie separate, prefacéndu pe unú barbaru intr'unu Góthe.

Cu alte cuvinte, a fi cine-va *selecționistú* nu este inca a fi și *transformistú*.

(2) Darwin, *Origine des espèces*, trad. Moulinié, Paris, 1873, in-8. *Idem*, *De la variation des animaux et des plantes*, trad. Moulinié, Paris, 1868, in-8. — *Idem*, *La descendance de l'homme*, Paris, 1872, in-8.

Selecțiunea naturalá producéndú in fie-care specia doue extreme, unulú in *plus* și altulu in *minus*, ni esplica destullu de bine pentru ce extremulú cellu mai perfectu dintr'o speciá inferiórá se aprópia de extremulú cellu mai neperfectu dintr'o speciá superiórá, fará a fi o consecința necesará de a admite vre-o legátura de transformațiune între ambele.

In starea actuala a sciinței, selecțiunea naturala este o lege pe care nimeni n'o mai pune in dubiu, pe cândú transformismulu ni se pare a fi d'o cam datá o simpla ipotesá.

Sa luámu déró numai selecțiunea naturalá, numai cea-ce'i sciințificú in teoria darwiniana, nuunai cea-ce nu se póte contesta, și sa vedemu déca o doctriná atâtú de puținú spiritualistá nu e forțata și ea la urma urmeloru a recunnósce degetulú Divinitați.

Vomu traduce litteralmente o buccata din ultimulu studiu allú luí Wallace: *Limitele selecțiunii naturale*.

„Cândú considerámú cestiunea desvoltarií omulu prin legile naturale cunnoscute — đice illustrulu antropologistu — trebui sa avemu pururea in vedere marele principiu allu selecțiunii și teoria generala a evoluțiunii, ținéndu a-minte ca nici o schimbare de formá séu de structurá, nici unú adausú in complicațiunea unuí organú, nici unu progressú in specializațiune séu in divisiunea muncéi fiziologice, nu se póte produce de nu concurge la binele ființei ast-feliu modificate. Insuși d. Darwin și-a datú ostenéla de a face să ne petrundemú de acéstá ideia ca selecțiunea naturalá nu dá locu perfecțiunii absolute, ci numai unei perfecțiuni relative; că ea nu inalță pe o ființă cu multu mai pe susu de semenii sei, ci numai intru catú trebui spre a supraviețui in lupta pentru essistința. Cu atâtú mai allesú selecțiunea naturala nu póte produce nesce modifi-

cări vëtëmátore individului modificatü priu-tr'insa, și d. Darwin nu se sfiesce a repeți mai de multe ori ca unu singuru asemenea casü arü fi fatalu teoriei selle. Décä déró noi vomü gässi in omü nesce caractere cari, intru cátu o vomü puté proba. aü trebuitu sä'i fie vëtëmátore in epoca primei selle aparițiunii. va fi evidente cá nu selecțiunea naturalá a fostu in stare de a le produce, precumu éroși nu selecțiunea naturala a fostu in stare de a da unu organu o desvoltare specialá inutila séu essagerata.

„Asemeni esemple vorü manifesta presința unei alte legi séu a unei alte forțe, nu a selecțiunii naturale; și déca noi vomu puté observa mai pe d'assupra, cá atari modifi-cațiuni, deși inutile séu vëtëmátore la începutü, aü devenitu totuși de cea mai mare utilitate cu multu mai târziu și sunt actualmente essențiale in mersulü desvoltării morale și intelectuale a omului; atunci vomu fi conduși a márturi cá essistá o acțiune înțelegiute, preveđendü și preparându viitorulü; vomu fi conduși a o márturi cu aceeași sicuranța. cu care o constatânü cândü unü agronomu întreprinde o ameliorațiune determinata a unei vițe de animal domestic séu a unei plante cultivate. Sä se noteze cá acestü studiu e totü atâtü de legitimü și totü atâtü de sciințificü ca și acella despre originea speciiloru. Este o tentativá de a resolve problemulü inversü. Se puue in jocü descoperirea unei forțe noue. bine definite, care sä ni dea sémá de acelle fenomene ce nu s'arü fi pututü produce prin selecțiunea naturalá. Acestü genü de probleme nu e necunoscutü in sciința, și cercetarea lor a datu nascere adesea cellorü mai strălucite rezultate. Faptele de natura de mai susu essistá in privința omului, și attragendu assupra-le atențiunea, cercetându causa lorü, eu cređu ca

remânü in marginile unei investigațiunii sciințifice totü atâtü de stricte, ca și'n ori-ce altá porțiune a acestei scrieri.

„Se admite universalmente cá cerebrulü este organulü înțelegiutei, și e recunoscutü aprópe cu aceeași unanimitate cá dimensiunea lui e unulü din principalele elemente in determinarea capacității intelectuale. Negreșitü cá cerebrele nu sunt tóte de aceeași calitate, differindü prin gradulü de complicațiune allü circumvoluțiuniloru, prin abundența substanței sure, și póte prin alte particularități încă necunoscute; déru aceste differințe de calitate deși mărescü séu micșurézä influința cantității, totuși n'o neutralizä. De acela toți scriitorii moderni cei mai emininți vedü o legăturá intimá între micimea cerebrului și între debilitatea intelectualá la triburile celle inferióre. Collecțiunile doctorilorü J. B. Davis și Morton offerä urmátorele cifre alle capacității miđu-locie a craniului la principalele vițe umane, socotita in policü cubi :

Familia teutonicá : 94.

Eschimoși : 91.

Negrii : 85.

Australianii : 82.

Tasmanianii : 82.

Bușmenii : 78.

„Cifrele din urmă, deduse dintr'unü numeru micü de speciminii, sunt póte mai pe giosu de termenulü mediü. Noi gässimu, pe de altá parte, unü micü numerü de craniuri fine și cázace dändü o miđu-lociá de 98, adecá cu multü mai pe susü de a cellorü germane. Este déru evidente cá volumulü absolutü allü cerebrului nu e necessarmente fórte micü la unu selbatecü in comparațiune cu ómenii civilizați, mai vertosü cândü s'aü vedütü craniuri de Eschimoși mesurändü 113, adecá aprópe ca celle mai mari craniuri europe. Déru cea-

ce'î și mai curios, este că resturile actualmente cunoscute ale omului pre-istoric nu indică nici o sporire apreciabilă a cavității cerebrale de atunci pînă în momentul de față. Un craniu elvețian din epoca de pîtră, găssit în stațiunea lacustră dela Meilen, corespunde exactamente cu alul unui giune Elvețian de astăzi. Circumferința famosului craniu de Neanderthal e mai pe susul de mișlociă; și capacitatea lui, prin care se arată volumul cerebralul, este cam de 75, adică terminul mediu al craniurilor actuale din Australia. Craniul dela Engis, pôte cellu mai vechiu din câte s'au descoperit pînă acum și carele, după sir John Lubbock, „a fostu fără contestațiune contimpuranu alu mam-mouthului și alu ursului de cavernă“, este totuși, după professorul Huxley, „un craniu mai multu decâtu mișlociu, carele aru fi pututu d'o potrivă bine să aparțină unu filosofu ori să fi conținutu cerebralu brutu alu unu selbatecu.“ Professorul Paulu Broca, vorbindu despre omeni de caverne dela Eyzies, cari au fostu certamente contimpuranu renului în sudul Franciei, dice: „marea capacitate a cerebralul, desvoltarea regiunii frontale, frumoșa formă elliptică a părții anterioare în profilul craniului, sunt nesce caractere necontestabile de superioritate, pe cari noi suntemu deprinși a le găssi la gițiile cele civilisate“; d'érü în același timp marea lărgime a feței, enorma desvoltare a ramurei ascendinți în falca inferioară, întinderea și rugositatea suprafețelor aninătoare ale mușchilor, mai cu sémă a masticatorilor, extraordinara desvoltare a aristei femurului, tôte astea denotă o immensă forță musculară și nesce moravuri selbatece și bestiale.

„Aceste fapte aru puté mai-mai să ne facă a ne îndoui de essistința unei correlațiuni între

dimensiunea craniului și între capacitatea intelectuală, decât n'amă sci cu certitudine că ori-ce Europeu adultu desessu bărbătescu, alu căruia craniu nu mesoră în circumferință 19, este necessarmente idiotu. Mai adducendu-ni a-minte faptulul nu mai puțin sicuru, că omeni cei mari, cari au combinatu fineța percepțiunilor cu puterea reflessiunii, vigorea pasiunilor și energia caracterului, ca Napoleonu I, Cuvier s'eu O'Connell, au avutu totu d'a-una unu capu mai mare decâtu cellu mișlociu; atunci ne convingemu pe deplinu că volumul cerebralul este una din mesurile intelleginței, ba pôte chiaru cea mai principală.

„Nu putemu d'érü a nu fi surprinși în fața anomaliei aparinți a mai multor triburi selbatece forte inferioare, alu căroră cerebru este totu atâtu de considerabilu ca și cellu mișlociu alu Europeilor, și acesta ne face a întredé unu prisosu de forța: unu instrumentu mai perfectu decumu trebue acelluia ce'lü posedă.

„Pentru a constata, decât impressiunea noastră este s'eu nu întemeiată, să confruntăm cerebralu omului cu alu animalilor. Orangutangulu adultu este de statura unu omu micu, éru gorilulu întrece cu multu pe unu omu de tallia mișlociă, cellu puțin prin corpolința și greutate. Cu tôte astea cerebralu orangutangulu mesoră numai 28, alu gorilulu 30 și maximum 34^{1/2}. Basându-ne pe terminu medii, noi am vedutu că capacitatea craniană la triburile selbatece cele mai brute nu e probabilmente mai mică de $\frac{5}{6}$ din capacitatea craniană la gițiile cele mai civilisate, pe cându mai muștele antropoide nu agiungu nici la $\frac{1}{3}$ din cea-ce posedă omul. Proportiunea aru deveni pôte și mai clară, decât am dice că: capacitatea craniană a Europeului fiindu 32, a selbateculu este 26 și a mămuștei 10. D'érü

aceste cifre ni daū óre măcarū o ideiă aproximativă despre înțelegința relativă a celorlū trei grupuri? Selbateculū să fie în realitate atâtū de vecinū filosofului și atâtū dede parte de măimuțā? Să nu uitāmū că capetele selbatecilorū sunt totū atâtū de variate ca și la ómenii civilisați. Astū-feliū, pe cândū cellū mai mare craniū germanicū din colecțiunea doctorului Davis mesórá 112,4, unū craniū de Auracianū presintă 115,5, unū indigenū de pe insulele Marchise 110,6, unū Negriténū 105,8, și chīarū unū Australianū 104,6. Nu este dérū absurdū de a compara pe unū selbatecū cu Europeulū cellū mai perfectū și cu măimuța totū-d'o-data, cercetāndū relațiunea proporțională între cerebru și înțelegință.

„Cātā sā considerāmū mai āntēiū de tóte, pēnē la cātā înălțime de desvoltare se póte rădica acestū admirabilū instrumentū: cerebrulū. D. Galton, în remarcabila'ī operā despre „Geniulū ereditarū“ (London, 1868), observā cātū de enormă e distanța între puterea intelectuală a unū savantū seū matematicū distinsū și între capacitatea miđū-lociā a Anglesilorū. Numerulū *punturilorū* obținute de cei laureați în sciințe în universitățile anglese e adesea de 30 de orī superiorū numerului căpētatū de cātrā ultimii candidați încununați, cari totuși întrecū și einnumerulū miđū-lociū; și nesce essaminatori esperimentați ne assicurā că acēstā diferență totū e mai pe gīosū de cea realā între facultāțile relative alle indiviđilorū. Déca ne pogorimū acumū la triburile selbatece, cari nu sciū a numera decātū pēnē la 3 seū 5 și sunt incapabile de a addiționa 2 și 3 fără a avē obiectele de addiționatū de'naintea ochilorū, atunci gāssimū între ei și între unū bunū matematicū o deosebire atâtū de mare, încātū abia se póte esprime prin proporțiunea de 1 la 1000. Și totuși noi scimū că volumulū ce-

rebrului póte fi același în ambele casuri seū a nu differi decātū în proporțiune de 5 la 6, de unde putemū conchide cu dreptū cuvēntū că selbateculū posedā unū cerebru care, décā arū fi cultivatū, este capabilū de a îndeplini nesce funcțiunii cu multū mai pe susū în genū și'n gradū acellora ce'ī incumbā actualmente.

„Sā considerāmū apoi în omulū civilisatū miđū-lociū seū superiorū puterea ce o are de a concepe idee abstracte și a urmāri raționamente mai multū seū mai puținū complesse. Limbele nóstre sunt pline de espressiuni filosofice; affacerile și petrecerile nóstre cerū o necontenitā previsiune a unū mare numărū de possibilitāți; legile nóstre, guvernamentulū, sciința, ne obligā ne'ncetatū a raționa assupra seriilorū complicate de fapte pēnē a agiunge la rezultatulū doritū; jocurile nóstre, șaculū bunā-óra, ne silescū chīarū elle a essercita înțelegința într'unū gradū înaltū. Allăturați cu tóte acestea pe omulū selbatecū, vorbindū o limbā fără nici unū terminū applicabilū la concepțiunii abstracte, neavēndū absolutamente nici o prevedere de totū ce trece peste necessitāțile celle mai elementare, incapabilū de a compara, de a combina, de a raționa assupra generalitāțilorū cari nu se potū pipāi cu degetulū. Selbateculū nu posedā în facultāțile selle morale și estetice nici unulū din acelle simțiminte de simpatia universală, acelle concepțiunii alle infinitului, alle bunului, alle frumosului și alle sublimului, cari ocupā unū locū atâtū de însemnatū în traiulū omului civilisatū. Assemeni pre-occupāțiunii i-arū. fi în fondū inutile și chīarū vēmātóre, căci arū micșura pēnē la unū punctū preponderința facultāțilorū animale și perceptive, dela cari depinde adesea însāși essistința lui în crāncena luptā contra naturei și contra semenilorū. Inse rudimentele acestorū facultāți și simțiminte essistā într'insulū, căci unele

și altele se manifestă în cazuri excepționale său în circumstanțe extraordinare. O sémă de triburi, bună-óră Santalii, sunt cunoscuți printr'o iubire de adevăr egală cu a celor mai morali dintre noi. Indusul și Polinesia-nul se distingă prin simțul lor artistic, și primele urme ale acestui simț sunt foarte vizibile în grossolanele desemnuri ale ómenilor paleolitic din Francia, contimpuranți rennului și mamouthului. Se găsesc câte o dată la triburile cele mai selbatece esemple de amicită devotată, de adevărată recunoscință și de un profund simțiment religios.

„Din toate astea noi credem a puté trage conclusiunea, că deși selbatecul este de o inferioritate extremă nu numai în științe, d'ér și'n întregimea dezvoltării selle morale și intelectuale, înse totu-d'o dată, de órá ce aceste facultăți se manifestă într'insul occasionalmente, ellu le posedă într'o stare latentă, încatu prin mărimea cerebrului întrece cu multu esigintele pozițiunii selle actuale.

„Să comparăm acum trebuințele intelectuale ale selbatecului și gradul său de înțelegință cu cea-ce observăm la animalii superiori. Traiul indigenilor din Andamania, din Australia, din Tasmania, din Terra-de-foc și alle unor triburi indiane din Nord-America mai-mai că nu necesitază alte facultăți, decât acelea de cari se bucură și unii animali. Modul de a vena său de a pescui nu este mai ingenios și nu arăta mai multă prevedere decât apucaturele tigrului american, carele sculpă în apa și apoi prinde pescii ce se strâng în gîruru salivei, său decât alle lupilor și șacalilor vênându în asociațiune, său decât alle vulpii îngropându resturile mănării și conservându-le pên la trebuință. Maimuțele și antilopii pun sentinelle spre pază; castorii construesc locuințe complicate; orang-utan-

gulu își așterne culcușul, érú celle-l'alte maimuțe antropoide își facu un adăpost pe arbori: toate acestea se potú allătura foarte bine cu gradul de îngrigire și de prevedere allu unor selbateci în impregiurări analoge. Omul posedă mâne libere și perfecționate, de cari nu se servă la ámbletu și cari îi permittú a fabrica arme și unelte, cea-ce nu potú face animalii; d'érú affară de acestea, și chiarú în chipul de a le întrebuița, ellu nu manifestă mai multă înțelegință.

„Ce este óre traiul selbatecului, decât nu indestullarea poftelorú selle prin miđu-lócele cele mai simple și mai ușóre? Unde sunt cugetările, ideele și acțiunile, cari să-lú rădice cu multu mai pe susu de maimuță său de elefantu? Și totuși ellu posedă, precumú amú vedut, unu cerebru infinitamente superioru în dimensiune și'n complicațiune, și acestu cerebru coppinde într'o stare rudimentară nesce facultăți de cari selbateculu n'are nevoie. Decă acesta e adevăratu în privința actualității, apoi cu câtu mai multu trebui să fie despre acei ómeni pre-istorici, cari nu aveaú alte unelte decât nesce grosolane sillesuri și eraú probabilmente mai degradați decâtu tribulú-cellu mai selbatecu de astă-đi? Ei bine, unicele daturí, pe cari ni le-a transmisu acea epocă, ni-í arată înzestrați cu unu cerebru totu atâtu de voluminosu ca și acela de terminu mediu la selbatecii cei mai inapoiati de astă-đi.

„Așa d'éró, fie că vomú compara pe selbatecu cu tipulumanu cellu mai perfecționatu, fie că'lú vomú compara cu animalii circumvecini, suntemú conduși *vrëndă-nevrëndă* a conchide, că ellu posedă în cerebrulú său mare și bine dezvoltatu unu organu cu totulú în disproporțiune cu trebuințele lui actuale: unu organu par'că preparatu într'adinsu mai de'najnte pentru a deveni pe deplinú utilú incetú-

inčetū în mesura progresselorū civilisațiunii. După câte scimū, unū cerebru puținū mai voluminosū decâtū allū gorillului arū fi cu deseversire sufficiinte pentru desvoltarea mentală actuală a selbatecului. Prin urmare, dimensiunea cea mare a acestui organū nu pôte resulta unicamente din legile de evoluțiune, allū căroră caracterū essentialū este de a adduce fie-ce speciă la o tréptă de organizațiune es-săctamente appropriată trebuințelorū momentului și nici o dată a nu le întrece, nici o dată a nu prepara ce-va în vederea viitorului; mai pe scurtū, o porțiune a corpului nu se pôte mări séu a se cōmplica decâtū într'o strictă coordinațiune cu nevoiele imperiose alle totalități. Mi se pare dérō că cerebrulū omului pre-istoricū și allū selbatecului prōbézá essistința unei puteri distinse de aceia ce condusesse prin atâtea forme variate desvoltarea animalilorū inferiori.

„Să considerămū acumū în organizațiunea omului unū altū punctū, a căruī importanța a fostū pēnē aci aprōpe de totū neglésă, atâtū de cătră partisanii precumū și de adversarii teoriei evoluționiste.

„Unulū din caracterele celle mai generale alle clasei mammiferilorū terrestri este pērulū. Décă pellea e subțire, delicată și simțitōre, ellū forméză o protecțiune naturală contra intemperielorū, și mai allesū contra ploiei. Acēsta este, în adevērū, principala funcțiune a perilorū, precumū se vede din însăși dispozițiunea lorū într'unū modū menitū a înlesni scurgerea apei, fiindū totū-d'a-una îndreptați de susū în gīosū începēndū dela partea superiōră a corpului, mai puținū abundinți pe părțile inferiōre, și 'n mai multe casuri lipsindū de totū pe vintre. Perii tuturorū mammiferilorū āmblători sunt lungiți de susū în gīosū dela umēri pēnē la degete; nu-

mai la orang-utangū ei sunt dispuși de susū în gīosū pēnē la cotū și de gīosū în susū dela cotū pēnē la pumnū, dérū acēsta se esplică prin moravurile orang-utangului : cândū se odinesce, ellū rădică lungele selle brațe d'assupra capului séu se accață de vr'o crēngă pentru a se sustīne, astū-feliū că plōia se scurge în lungulū brațului și a ante-brațului pēnē la perice se întelnescū în punctulū cotului. Din aceiași causă pērulū e totū-d'a-una mai lungū și mai desu dela cerbice pēnē la cōdă în șirulū spinei dorsale, unde chiarū se forméză adessea o crēstă capillară.

„Acella-și caracterū se găsesce la toți mammiferii dela marsupiali pēnē la cadrumani, denotāndū prin urmare o așa persistința încātū noi l'amū vedē reapărēndū neconținutū prin ereditate, chiarū de l'arū șterge de secolū cea mai rigurosă selecțiune naturală, care în orice casū n'arū putē să'lū distrugă cu deseversire, affarā dōră decă presința lui arū deveni nu numai fōrte vēmātōre, dérū încă radicalmente mortală.

„La omū pērulū a despărutu aprōpe de totū și, lucru curiosū! pe spate mai multū ca pe ori-ce altă parte a corpului. Gințile bārbōse și celle spāne se distingū d'o potrivă prin goliciunea spatelui, și mai cu sémă a spinei dorsale, unde nu cresce nici unū firū, chiaru atunci cândū peptulū și membrii sunt fōrte pēroși; cea-ce constituă unū caracterū diametralmente oppusū cu allū celloorū-l'alți mammiferi. Ainiī de pe insulele Kurile și din Iaponia se đice că arū fi unū tribū pērosū; dérū d. Bickmore, carele a vēđutū o sémă dintr'înșii și 'i descrie într'unū memoriū cititū în Societatea de Etnologiă, nu indică în detaliit părțile corpului celle mai pēroșe, ci spune numai că perii sunt fōrte abundinți pe capū, pe obrazū și *pretutindenī*, o vagă espressionē ap-

plicabilă la ori-ce omu perosū pe peptū și pe brațe, intru câtū nu se specifică anume spina-rea. Tribulū cellū pērosū din Birmania are în adevērū pe spate nesce perī mai lungī decâtū pe peptū. reproducēndū astū-feliū purulū caracterū allū mammiferilorū: dērū perī de pe obrazū. de pe frunte și din cavitățile urechie-lorū sunt și mai lungī, unū fenomenū de totū anormalū, ș'apoi dințiū sunt atâtū de neper-fectī. încātū totulū arētā că aci noi avemū a face cu o monstruositate, nu cu unū casū de re'ntōrcere la tipulū umanū anteriorū perde-rii pērului.

„Să vedemū acumū, decā essistā vre-o pro-bă sēu vre-o rațiune de a crede că spatele pērosū aru fi fostū vētēmătorū selbatecului sēu vre-unei forme umane și mai inferiōre pe ori-șī-care trēptā a transformațiunii. Decā perī arū fi fostū numai inutili, cumū ōre să fi pu-tutū dispere atâtū de completamente și a nu mai reveni apoi adesea în triburile celle miste? Sa căutāmū limuriri în traiulū selbatecilorū. Unulū din obiceiele lorū celle mai commune este de a purta o hainā pe spate și pe umeri chiarū cândū remānū nude tōte celle-l'alte părți alle corpului. Primiū esploatorī obser-varā cu surprindere că la Tasmanianī ambele sessuri purtau pe umeri pelle de Kanguroo, uniculū lorū vestmētū, ceia-ce aratā că nu aveaū în vedere simțimētulū pudoriī, ci nu-mai trebuința de a-și apēra spatele de frigū și de plōiā. Costumulū națiōnalū allū Maori-lorū se compunea de asemenea dintr'o man-tā aruncatā pe umeri. La Patagonī totū așa. Indigenī din Tērra-de-focū pōrtā adesea pe umeri o micā buccatā de pelle, pe care o mutā din locū în locū după direcțiunea vētului. O-tentoții își accoperiaū spatele cu o buccatā de pelle cam totū astū-feliū, pe care n'ō lăpedaū nici o datā, și'n care se inmormēntaū chiarū.

Pēnē și sub tropice selbateciū sunt fōrte băgā-torī de sēmā de a nu espune spinarea la umi-ditate. Locuitorī din Timorū întrebuițēzā fōiā dintr'unū felīū depalmierū, îndouitā cu ingri-gire și cussutā, pe care o pōrtā totū-d'a-una cu dēnșii și din care își facū, desvēlind'o d'as-supra spatelui, unū admirabilū adăpostū con-tra ploiei. Aprōpe tōte triburile malaice, că și Indianī din America sudicā, își fabricā mari pellārie de cellū puținū 4 piciorē în dia-metru, pe cari le pōrtā în excursiuni maritime pentru a-și protege corpulū contra ploiei, ērū pe uscatū întrebuițēzā nesce pellārie mai micī.

„Estē dērū evidinte nu numai că nu essi-stā nici o rațiune de a crede că desvoltarea perilorū pe spate arū fi fostū vētēmātōre sēu măcarū inutilā omului pre-istoricū. dērū mo-ravurile selbatecilorū actualī ni probēzā chiarū contrariulū, de ōrā-ce acestiia simtū trebuința de o asemenea protecțiune și cautā a o sup-pleni în diverse moduri. Posițiunea verticalā a omului pōte să fi contribuitū a-i conserva perī pe capū după ce s'a despuiatū restulū corpului; dērū mergēndū pe plōiā sēu pe vētū, omulū se plēcā instinctivamante înainte, es-punēndu-șī astū-feliū spatele, și faptulū indu-bitabilū că mai allesū pe acētā parte a corpu-lui selbateciī sufferū de frigū și umiditate de-monstrā în d'agiunsū că perī aū încetatū de a cresce acollo nu din cauza inutilității. Apoi printr'o simplā micșurare de utilitate, care n'arū putē să determine decâtū numai dōrā o acțiune selectrice fōrte slabā, arū fi a-nevoiā a esplica disparițiunea unui caracterū atâtū de permanente în întrēga ordine a mammife-rilorū.

„Mi se pare dērō certū că selecțiunea natu-ralā n'a pututū produce nuditatea corpului u-manū. E peste putința a-și da sēmā de acestū

fenomenū ca rezultându dintr'o seriă de variațiuni ce arū avé dreptū punctū de plecare unū prototipū pērosū. Daturile, pe cari le posedēmū, tindū a arrēta, din contra, că assemenī variațiuni nu numai că n'arū fi utile, dērū încă vĕtēmătore. Și chiarū dĕcă vre-o correlațiune necunnoscūtă cu nesce calități esterne vĕtēmătore nī-arū explica disparițiunea pērului la omulū primitivū de sub tropice, totuși n'amū puté înțellege în ce modū unū caracterū dintru'nțeiū atātū de persistente n'a reappărutū, sub puternica influință a re'ntōrcerī la prototipū, după ce ómenī se respāndiră în clime mai friguróse. Ș'apoī o assemeenea supposițiune e cu atātū mai inadmissibilă, cu cātū unū organū comunū tuturorū mamiferilorū n'a pututū *într'unū singurū casū* a se afla într'o correlațiune atātū de constanță cu vr'o calitate esternă vĕtēmătore încātū să dispară prin selecțiune, și să dispară într'unū modū atātū de completū și efficace încātū să nu'lū mai vedēmū reappārēndū nicī o dată sĕū mai nicī o dată chiarū la triburile celle mai miste. E greū de a gāssi doue caractere mai differite ca desvoltarea cerebrului și distribuțiunea pērului pe corpū, și totuși în casulū de față ambele ne conducū la conclusiunea că formarea lorū se datoiesce nu selecțiunii naturale, ci unei alte forțe.

„Se mai potū mențiōna, ca puncturī umane caracteristice a-nevoiă de explicatū prin selecțiunea naturală, încă vr'o câte-va amēnunte, cari după mine sunt secundare în comparațiune cu celle de mai susū, bună óră specialisațiunea și perfecțiunea piciorului și a mānei...”

După ce vorbesce despre vocea umană, despre unele facultăți intelectuale, despre simțulū moralū, Wallace închiăiă :

„Conclusiunea, pe care mă cređū autorisatū

a trage din aceste fenomene, este că *o înțellegință superioră a călduzitū mersulū speciei umane într'o direcțiune definită și pentru unū scopū specialū, întocmai precumū însuși omulū călduzēsce mersulū mai multorū forme animale și vegetale.* Singurele legī de evoluțiune nicī o dată pōte n'arū fi produsū o semēnță așa de bine apropiatā la usulū omului precumū este porumbulū sĕū grāulū, nesce fructe ca arborulū-de-pāne sĕū bananulū-fără-simbure, nesce animalī ca vacca lāptósă de Ghernsey sĕū callulū de camionū dela Londonū. Totuși aceste diverse fințe se assēmēnă pe deplinū cu producțiunile brute alle naturei. După cumū într'unū assemeenea casū arū puté cineva să pretinđă că totulū a provenitū și aci din acțiunea legilorū fisece de variațiune, de multiplicatiune și de supraviețuire, negāndū es-sistința unei forțe noue, a unui controlū determinatū, totū astū-feliū și teoria mea va fi pōte respinsă de cătră acei ce sunt de accordū cu mine în celle-l'alte privințe. *Noī scimū cu tōte acestea că acea acțiune directrice a omului în respectulū animalilorū și plantelorū perfecțiōnate s'a essercitatū în realitate, și prin urmare cātă să admitemmū ca posibilū că, de óră ce omulū nu este înțellegința cea mai înaltă a universulū, unū spiritū și mai superiorū l'a condusū și pe ellū în processulū sĕū de desvoltare prin intermediulū unorū aginți mai subtilī, pe cari noī nu-ī cunnōscēmū.* Mārturescū că acēstă teoriă are desavantiagiulū de a primi intervențiunea unei înțellegințe individuale distinse concurāndū la producerea omului intelectualū, moralū, indefinitamente perfectibilū, pe care noī nu ne putemū opri a nu'lū considera ca scopū finalū și ultimum a tōtā es-sistința organizatā. *Doctrina mea implică dērō că legile celle marī, cari cārmuescū lumea materială, aū fostū nesufficiinți de a produce pe omū, deși amū puté admite forțe bine că însuși*

controlul înțelegerilor superioare este o parte necesară din acele legi...“

În acestu modu Wallace a fostu condus pe o calle curatū sciințifică la legea unei *selecțiuni providențiale*, nu mai puțin fecunde în consecințe și nu mai puțin importante ca însăși *selecțiunea naturală*.

Materia — dice ellū — chiarū decă arū puté să dea sémă de tóte, încă nu va fi de agiunsū spre a esplica pe omū, în care se manifestă în modulū cellū mai nerecusabilū o acțiune conducétore a Divinității.

Đicéndū «a Divinității», noi traducemū într'unū limbagiū mai comunū ceia-ce naturalistulū britanicū numesce: «înțelegerința cea mai înaltă a universulū».

Provedința fiindū temelia pe care se rădică întregulū edificiu allū reacțiunii omulū contra naturei, fie în annalele generale, fie în istoria unei singure națiuni, de aci cată să începemū și noi pentru a puté înțelege deplina desfășurare a fenomenulū pe teritoriulū Daciei.

§ 2.

WALLACE ȘI DARWIN.

Sunt abia doui anni de cândū Wallace espusese pentru prima óră conclusiunea ne'ntreuptelorū selle studie antropologice în cursū de doué decennie (1).

De atunci pêne astă-đi nemini n'a fostu în stare de a'ı sgudui demonstrațiunea.

Obiecțiunile celle spirituale alle de curândū reposatulū Claparède nu sunt decătū o ingeniósă glumă (2)

(1) *Contribution to the Theory of Natural Selection*, London, 1870, in-8.—Ideia fusese atinsă în trecétū de cătră Wallace cu unū annū mai 'nainte într'unū articolū din *Quarterly Review*, 1869.

(2) *La Sélection naturelle*, în *Revue des cours scientifiques*, 1870, p. 516 sq.

Broca, unulū dintre fruntașii antropologiei actuale, recunoscéndū mai cu sémă puterea argumentulū «despre nuditatea pelliı umane» (3), observă totū-d'o-dată că Wallace putea să constate nesufficiința selecțiunii naturale, adecă presința unei alte legi, si'n nesce straturı animale inferioare omulū.

Negreșitū că arū fi pututū s'o facă, decă preocupățiunea cugetătorulū anglesū nu se concentra esclusivamente asupra faptulū unei *acțiunii providențiale*, éru nu allū orı-și-cării *alte legi*.

Broca găsesece că nici pe orang-utangū nu'lū esplică destullū de bine selecțiunea naturală, de oră-ce nu póte să ni spună pentru ce'ı lipsesce o unghé la degetulū cutare, unū ligamentū etc., deși arū fi fostū utilū și lui de a le avé, după cumū le aū ceı-l'altı antropoiđi (4).

Admittemū că așa este, și totuși nici unulū din defectele séu prisosurile orang-utangulū, pe câte le specifică Broca, nu indică vre-o destinațiune în prevederea unū depărtatū viitorū, precumū este la omū prisosulū cerebrulū séu defectulū părulū, fără a mai vorbi despre formațiunea mânei și a piciorulū.

Din tóte elementele demonstrațiunii lui Wallace noi ne-amū mărginitū a reproduce pe aceste doué, cerebrulū și părulū, pe carı ellū-ınsuși le pune pe prima liniă și contra căroră nu s'a pututū formula pêne acūmū nici o obiecțiune solidă.

Cellū mai interessatū a le combatte a fostū Darwin.

(3) *Revue d'anthropologie*, 1872, p. 688: «Son meilleur argument est celui qu'il tire de la peau de l'homme, caractère nuisible dans l'origine, et il faut dire que Claparède dans un article un peu vif, mais d'ailleurs remarquable, sur le livre de Wallace, n'a que très-imparfaitement répondu à cette objection.»

(4) *Bulletins de la Société d'anthropologie*, 1870, p. 228-32.

· Ei bine, ellü n'a găsitü altü ce-va a respunde lui Wallace, decâtü numai că cerebrulü umanü a pututü sä se desvolte din cauza facultății limbagiului (5).

Derü nu este órede o miiä de orï mai correctä filiațiunea diametralmente oppusä, în puterea căriia limbagiulü se datoresce desvoltării prealabile a cerebrului?

Măimuța posedä unü craniü micü nu pentru că nu vorbesce, ci nu vorbesce pentru că posedä unü craniü micü.

Studiulü idiomelorü în starea lorü rudimentară probézä că ellesunt pré-departe de a fi «o minunată machinä», după cumü le calificä Darwin.

«Arapahii din America septentrionalä — «dice Burton — abia se potü înțelege unii cu alții pe 'ntunerecü, căci vocabularulü lorü e așa de săracü și accentulü așa de îngăimatü, în- «cätü ei äü trebuință de a le completa prin gesti- «culațiune» (6).

In privința nudității, esplicațiunea lui Darwin este și mai slabä.

Ellü crede că umanitatea primitivä s'a despuiatü de përü pentru-cä ómenii përoși nu plăceaü femeielorü, astü-feliü că bărbații cei mai goli fiindüpreferiți, lorü li-a fostü datü a lăssa posteritatea cea mai numerosä, care din

(5) Darwin, *La descendance de l'homme*, II, 411: «La grosseur que le cerveau de l'homme présente relativement aux dimensions du corps, comparé à celui des animaux inférieurs, peut être principalement attribuée, comme le fait remarquer avec justesse M. Chauncey Wright, à l'emploi précoce de quelque simple forme de langage,—cette machine merveilleuse qui, attachant des signes à tous les objets et à leurs qualités, suscite des courants de pensées que ne saurait produire la simple impression des sens, et qui d'ailleurs ne pourraient être suivis si même ils étaient provoqués».

(6) Burton, *The City of the Saints*, London, 1861, in-8, p. 151: «Those natives who, like the Arapahos, possess a very scanty vocabulary, pronounced in a quasi-unintelligible way, can hardly converse with one another in the dark; to make a stranger understand them they must always repair to the «camp-fire for 'pow-wow'».

același motivü deveni din ce în ce mai puțin përosä (7).

Darwin uitä ceia-ce constatase ellü însuși cu câte-va pagine mai susü, unde arată că selbatecii considerä totü-d'a-una propriulü lorü tipü ca pe cellü mai perfectü: pentru Indianii din Nord-America frumusețea consistä într'o culóre de aramä, unü nasü încovoiatü, o bärbiä latä și o frunte turtitä; Chinesilorü li placü urechile fórte mari, Siamesilorü—nări înflăte și buze largi; Negriteniü privescü albéta pelliü și nasulü dreptü allü Europeilorü ca nesce calități «urrite și nenaturale»; în Africa numai draculü se zugrăvesce albü, și așa mai încollo.

Unü Cochinchinesü dicea despre nevésta unü ambassadorü anglesü că: «are dinți albi ca de câne și o pelliță rumenä ca flórea de cartofü.»

Tóte acestea ni le spune Darwin. (8)

Este derü învederatü că, pe cätü timpü ómenii erau përoși, decä vorü fi fostü vre-o datä, acéstä abundință capillarä trebuia sä resume pentru dênșiü singurulü idealü esteticü.

Nu mai adăugämü că la selbateci nu femeia își allege pe bärbatü, ci e silitä din contra a se suppose brutalității cellui mai fórte, fie ellü și mai përosü decâtü orang-utangulü.

Ba chiarü decä allegerea arü appartine femeii, totuși nu urmézä că unü omü përosü peste totü i-arü plăcé mai puținü decumü îi placü astădi mustețele seü favoritele.

Pentru Românce bunä-órá, basându-ne pe mărturia limbei, nu este omü cine nu e *bärbatü*, o ideä mostenită evidamente dela Daci, de vreme ce Romaniü nu erau *barbati*.

Mai pe scurtü, celle doue caractere tipice

(7) *Op. cit.*, II, 395.

(8) *Ibid.*, II, 362 sq.

alle naturei umane, mărimea creierului și nuditatea pellii, sunt absolutamente rebelle la orî-ce altă soluțiune, afară de *selectiunea providențială*.

Lipsa părului pe părțile cele mai espuse ale corpului, atăt de vătămătoare animalității umane, a fost în prevederea viitorului muma civilizațiunii prin necesitatea de a se accoperi, cea-ce implică nu numai haină, dăr și casă, éru de acollo nu mai este decăt o deosebire de calitate pêne la palat și o deosebire de cantitate pêne la urbe.

Golliciunea, însoțită de marea delicateță a dermului, a concurs pêne la un punct chiar la invențiunea armelor, prin cari să se suplenescă în lupta cu fiare rollul defensiv allu cimei.

Un pěr copios pe tot corpul, mai cu sēmă pe spate, ar fi fost pentru umanitatea primitivă un adevărat scut, un adăpost necesar contra frigului și umidității, după cum este pentru toți cei-l'alți mammiferi; dăr atunci, apërăt de trebuința *vestmētului* și *locuinței*, omul n'ar fi făcut un singur pass pe callea civilizațiunii.

Selectiunea naturală reușise într'o climă siberică a înzestra cu nesce per lungi și deși pêne și pe elefant, mai dându-i pe d'assupra o grosă cōmă pe șirul spinării (9), deși acest coloss posedă în starea normală o pelle destull de dură și totalmente nudă.

Tot așa s'a întemplat cu rinocerul (10).

Cum dero omul, fără comparațiune mai delicat și cu mult mai dispus de a fi peros, n'a putut să capete în mișu-locul ghiățurilor nici măcar un fir pe spate?

Cerebrul cellu voluminos, atăt de inutil într'o stare de selbătēcă, n'a servit noue, pe de altă parte, drept un instrument de o elasticitate miraculosă, cōprindend o forță latentă colosală, susceptibilă a se manifesta gradat după presiunea condițiunilor este-riore favorabile.

Cerebrul este pêne'ntr'atata o adevărată uneltă, încăt chiar fără agiutorul mînelor umanitatea ar fi putut agiunge acollo unde se affă.

E cunoscută istoria lui Ducornet.

Născut fără brațe, posedend înse un cap forte bine conformat, ellu a învățat a zugrăvi cu picior și deveni pictor de prima ordine (11).

„In crebru—dice d. Littré—reșede întréga înțelegința umană (12); și nu numai atata, dăr tôte facultățile omului—adauge într'un alt loc lucéfêrul scōlei positiviste din Franca—„facultățile morale ca și cele înțellectuale, tôte pêne la una sunt concentrate în crebru“ (13).

Puterea acestui minunat crebru uman fiind aprôpe aceia-și la un Newton seu Bonaparte și la locuitorii pre-istorici ai Europei sunt acum 700 secol seu la nesce selbateci moderni cari numără *numai pêne la 2* (14), o

(11) Debay, *Histoire naturelle de l'homme*, Paris, 1862, in-16, p. 108.

(12) Robin et Littré, *Dict. de médecine*, Paris, 1873, in-8, p. 808, art. *Intelligence*: „Un seul lobe suffit à l'exercice complet de l'intelligence.“

(13) *De l'histoire de la civilisation*, în *La science au point de vue philosophique*, Paris, 1873, in-8, p. 491: „La physiologie psychique établit non seulement que les facultés „égoïstes et les facultés altruistes ont un même siège dans „le cerveau, mais encore que les facultés intellectuelles résident dans le même lieu anatomique que ces deux groupes.“

(14) Lubbock, *Les origines de la civilisation*, trad. Barbier, Paris, 1873, in-8, p. 428: „Selon Lichtenstein les Bos-

(9) Cuvier, *Discours sur les révolutions du globe*, Paris, 1850, in-8, p. 210: «Elephas primigenius, haut de 15 et 18 pieds, «couvert d'une laine grossière et rousse, et de longs poils «roids et noirs qui lui formaient une crinière le long du dos».

(10) *Congrès d'archéologie préhistorique de 1871*, Bologne, 1873, in-8, p. 125.

assemenea necalculabilă distanță între starea latentă și starea manifestă, între *a fi* și *a deveni*, nu se poate atribui vre-unei evoluțiuni materiale, de vreme ce în cazul de față totă materia, volumul, circumvoluțiunile, substanța, rămâne identică seú foarte învecinată la ambele extremități ale immensei scări.

În câtă timpă vre-unu naturalistă nu va veni să dovedescă utilitatea animală a unu volumă cerebrală foarte desvoltatū și a spatelū despuatū de pĕrū, vorū fi de agiunsū aceste doue criterie, chĭarū de arū lipsi orĭ-ce altă considerațiune, pentru ca să recunnoscemū în mersulū umanității călăuzirea unei înțellegințe supreme, lucrarea unei *selecțiunii providențiale*, după cumă amū numit'ō mai susū.

Omulū fiindū materiă și spiritū totū-d'ō-dată, legea lui Wallace este o *demonstrațiune materială* a creșterii umane sub conducerea Providenței.

Ceia-ce a făcutū naturalistulū anglesū nū differă în fondū de procedimentulū unei analise chimice.

Luândū selecțiunea naturală și tôte celle-l'alte legi fizice dreptū *reactivū*, ellū le-a pusū în contactū cu umanitatea, și rezultatulū acestei admirabile operațiunii ĭ-a datū cu certitudine pe Dumneđeū, întocmai precumū clorurulū de platină constată presința potasei.

Dĕrū acĕstă Divinitate, de vreme ce ea ne conduce, ore nu distruge liberulū arbitriū umanū ?

§. 3.

GINȚILE ALLESE ȘI LIBERULŪ ARBITRIŪ

Dĕcă Dumneđeū a creatū pe omū anume în perspectiva civilizațiunii; dĕcă l'a inzestratū

„jesmans ne pouvaient pas compter au delà de deux; Spix et Martius constatent le même fait chez les Indiens du Brésil. Les habitants du cap Iork en Australie etc.“

cu unū cerebrū atâtū de puternicū și ĭ-a refusatū unū invĕllichū măcarū pe spate; dĕcă a făcutū tôte acestea pentru a'lū ĭmpinge pe callea progressulū; de ce atunci nu l'a condusū mai curândū și mai completamente la țintă ?

Acĕstă întrebare, adresată lui Wallace de cătră d. Stebbing și pe care o repetă Darwin (1), departe de a fi o obiecțiune, agiută a precisa și a defini principiulū selecțiunii providențiale.

Pentru a neconvince cătū de bestialū a fostū punctulū de plecare allū omulū spre a se urca din trĕptă în trĕptă pĕnĕ la sublimitatea unu Cuvier seú Herschel, nemicū nu pōte fi mai elocinte ca următorulū passagiū din narrațiunea Anglesulū Galton despre unū tribū selbatecū din sudulū Africei:

„Damarii—ține ellū—nu serădică în socotelele lorū mai susū de cifra 3. Cândū li trebue 4, arrată patru degete. Cândū vorū să trecă peste cincĭ, se ĭncurcă foarte reū, căci degetele dela o singură mână nu li mai vinū în agiutorū. Cu tôte astea ei rare-orĭ perdū unū boū, căci lipsa lui din turmă se constată nu prin numerațiune, ci prin disparițiunea unei figure cu care se obiĕnuiseră. Cândū cumperĭ dela dĕnșii berbeci, plătesci pe fiecare deosebitū, așa că dĕcă prețulū unuia este de doue suluri de tutunū, nu cumū-va să dai patru suluri d'ō-dată pentru doui berbeci căci se nasce o mare zăpăcĕllă. Făcusemū eū ĭnsumi unū esperimentū de acĕstă natură. Primindū patru suluri, Damarulū a pusū la o parte doue și s'a uitatū la unulū din berbeci, dĕrū observândū că ĭ mai rămānū alte doue suluri, a cădūtū pe gânduri ca și cândū nu era lucru curatū, a reluatū ĕrōși cele doue suluri puse la o parte, privia cândū la ber-

(1) Stebbing, în *Transactions of Devonshire Association for Science*, ap. Darwin, *op. cit.*, 395.

„beci, cându la sulurile, și'n fine se simți într'o „astü-feliü de confusiune încätü imi întörse „töte sulurile dicëndü că nu vinde nemicü, și „n'a revenitü decätü cu espressa condițiune „ca să'ı daü doue suluri și săieaü unü berbecü, „după aceia să'ı mai daü doue și să ıeaü „și pe unü allü douilea. Déca vinde unü boü „în prețü de 10 suluri de tutunü, Damarulü „se culcă giosü, întiude pe pämëntü amendo- „ue mänele, și cumpërătorulü ıı pune câte unü „sulü pe fie-care din celle dece degete. Cum- „perändü unü allü douilea boü, repeți aceia-și „operațiune. Déca în locü de suluri întregi ıı „veı pune pe degete câte o giümetate de sulü, „rare-orı Damarulü precepe că l'ai inșellatü. „Intr'o di, pe cândü observamü pe unulü dintr' „inșii perdutü în socotelle, veđui alläturi pe „cäteüa mea Dina într'o situațiune analogă. Ea „essamina cu atențiune o giümetate-duzină de „cätei ce'ı fëtase și din cari se luă o parte. „Förte ingrită, Dina căuta să'și dea sémă „déca toți căteii sunt presinți seü lipsesce vre- „unulü; inse nu putea să'ı numere, căci cifra „era pré-superiöra pentru gradulü seü de in- „tellegință. Alläturändü pe omü cu cănele, „cată să mărturescü că comparațiunea nu era „toceai onorifică pentru cellü äuteiü (2).“

Contrastulü între unü Damarü și unü An- glesü este unü experimentü sciințificü, unü *a- posteriori* despre nemărginita perfectibilitate a omulü, cea-ce concördă cu principiulü se- lectiunii providențiale, așa după cumü l'a des- vellitü Wallace; dëru prin același contrastü noi dobändimü o conclusiune nu mai puținü rigurosă și totü atâtü de importantă, că *pro- gressulü umanü e numai posibilü, nu necessarü.*

Pentru omü o civilizațiune fatală nu essistă,

precumü nu essistă pentru ellü o fatală bestia- litate.

Tindëndü, ellü agiunge mai multü seü mai puținü, în proporțiune cu gradulü tinderii și cu intensitatea resistanței din affară; inse nu agiunge fără să tinđă, stăpänü fiindü a tinde seü a nu tinde.

Selecțiunea providențială nu distruge libe- rulü arbitriü umänü și nu înläturéză responsa- bilitatea morală.

Inse atunci intervențiunea Divinității să se fi manifestatü öre în istoriä numai la cellü äntäiü debutü allü omulü în lume?

Rollulü selecțiunii providențiale mărginitu- s'a în a ne înzestra o dată pentru totü-d'a-una cu posibilitatea progressulü, lăsändü apoi în secolii secolilorü, ca Dumneđeulü lui Béranger, unü câmpü necontrolatü individualității uma- ne?

Wallace pusse pe omü față cu mäimuța și pe omulü selbatecü față cu omulü cultü.

Prima din aceste doue operațiuni i-a datü dreptü resultatü selecțiunea providențială.

Naturalistulü anglesü s'a opritü inse aci, uitändü a trage o conclusiune analogă și din a doua liniä a diagrammei.

După cumü omulü, mai pe susü de acțiunea legilorü fisice, s'a allesü din totalitatea antro- poiđilorü; öre nu totü astü-feliü, mai pe susü de acțiunea legilorü fisice, se allegü unele ginți din totalitatea umanității?

E peste putință a vedé opera selecțiunii pro- vidențiale într'una din aceste doue cätégorie fără s'o zärimü totü-d'o-datä și în cea-l'altă.

Să ne încercämü dëru a imple golulü în teo- ria lui Wallace.

Doctrina predestinațiunii ginților a ince- putü a se agita abia în secolulü nostru.

După cumü o demonstră före bine d. Sudre,

(1) Galton, *Tropical South-Africa*, p. 132, ap. Lubbock, *Origines*, 429.

ea a fostă absolutamente necunoscută istoricilor și filosofilor trecutului (3).

Cartea lui Wallace este cu puțină anii posterioară cărții d-lui Renan, cellu mai celebru campionă allă așa numitelor „ginți allese“.

„Ariani și Semiții — ȳice acesta din urmă — oră unde veniaă a se stabili, găssiaă în „callea loră nesce ginți pe giunătate selbate, pe cari esterminaă și a căroră memoriaă supraviețuesce în miturile popóreloră mai civilizate sub forma de némuri uriașe, magice, născute din pământă, seă chiară sub forma de fiare. Acea umanitate primitivă s'a conservată pêne astă-ȳi, affară din drumulă gințiloră celloră mari, în Oceania, în Sud-Africa, în Nord-Asia. Inainte de Ariani și Semițiă au mai fostă și alte ginți civilizate: Cușiții și Camiții; déră cultura loră se distingea printr'ună caracteră materială: instincturi religioșe și poetice pré-puțină accentate; multă aptitudine pentru manufactură; o aplicațiune positivă la commerciu, la bunulă traiă, la confortă; nică ună spirită publică; nică o viuță politică. Aceste ginți duraseră trei seă patru miă de anii inainte de crestinismă. Civilizațiunea loră a despărută sub isbirile Semiților și alle Arianeloră, ne mai păstrându-se decâtă în China. In fine, appară gințile nobile, Ariani și Semiți, pogorându-se din Imaus, una în Armenia, cea-l'altă în Batriana, cu v'ro doue miă de anii inainte de Cristă. De'nteii fórte inferiori Cușiților și Camiților în privința civilizațiunii esteriore și materiale, ei îi întreceaă fără comparațiune prin vigóre, prin intrepiditate, prin geniulă poetică și religiosă. Ariani, la rândulă loră, sunt superiori Semiților, a căroră

„unica missiune a fostă convertirea tuturoră popóreloră ariane la idee monoteiste.“ (4)

Aceia-și concepțiune e dezvoltată cu multă abilitate într'o operă germană de totă recinte.

„Semiții — ȳice d. Spiegel — differă de Ariani sub o mulțime de puncturi de vedere. Mai înainte, ei nu cunnoscă arte. Ebreii și Arabiiă au fostă nu numai indiferinți, ci chiară ostili sculpturei și picturei. Ei n'au cultivată decâtă musica. Pe terrêmulă sciinței și litteraturei, deosebirea între ambele ginți nu e mai puțină profundă. Epopea și drama sunt necunoscute Semiților. *O miidă și una noptă*, attribuită altă dată Arabiloră, se scie astă-ȳi că este de origine ariană. Curiositatea sciintifică și ardórea de investigațiune sunt de asemenea străine Semiților. Ei n'au naturalisti. Operele loră istorice sunt subordonate unei direcțiunii religioșe. Aceia-și incapacitate în politică și n organizațiunea militară... (5)

Luândă aceste vederi în blocă, căci veritatea totală predomnesce în elle assupra unoră erroră secundare, noi întrebămă :

Apparițiunea gințiloră celloră allese se póte ea esplica într'ună modă plausibilă prin vr'o causă neconsciinte, prin o lege de multiplicațiune, de variațiune, de ereditate etc., prin tóte câte ni spună adeptii unei evoluțiunii esclusivamente materiale ?

Cu alte cuvinte, noi repetimă aci in respectulă gințiloră cestiunea pe care și-o făcuse Wallace assupra umanității în genere, și o resolvemă printr'o esperimentațiune analogă, fiindă analogă însuși fenomenulă.

„Egiptulă — ȳice d. Mariette — presinta ună spectacolă demnă de a pironi atențiunea. Pe

(1) *La doctrine des races*, în *Séances de l'Académie des sciences morales et politiques*, 3-e série, t. 29, Paris, 1859, in-8, p. 144.

(4) Renan, *Hist. des langues sémitiques*, 494.

(5) Spiegel, *Eranische Alterthumskunde*, Leipzig, 1871, in-8, t. 1, p. 387—92.

„cândă restulă globulăi terestru era cuffun-
 „dată în tenebre; pe cândă națiunile celle mai
 „illustre, cari vorăgiuca mai târđiă ună rollă
 „atătă de însemnată în affacerile lumii, se a-
 „flău în selbăteciă; țermii Nilului nutriău de-
 „gia ună poporă cultă, înțelleptă, condusă de
 „cătră o puternică monarchiă, rădemată pe o
 „formidabilă machină de funcționari și împie-
 „gați.“ (6)

Peste patru seă cinci miă de anni de acumă
 înainte posteritatea noastră va avé să constate
 aceia-și antitesă de ultra-civilizațiune față cu
 ultra-barbariă, și esemplulă Egipteniloră ni
 spune că selbăteciă viitorului voră puté fi toc-
 mai gințile celle mai înaintate de astă-đi.

Zimmermann gruppéză căți-va remarcabili
 specimeni ai regressului de acéstă natură, a-
 retându-ni pe Spaniolă, pe Portugesi, pe Ollan-
 desi, selbătécindu-se în Africa, în Brasilia, in
 Oceania, ș'apoă conchide că: „se întemplă chără
 Germaniloră“.

In archipelagulă Viti seă Figi, Europeiă de-
 veniseră antropofagi! (7)

In casulă Egiptuluiă decadința nu se pôte at-
 tribui climatei, căci condițiunile atmosferice si
 tellurice nu s'au schimbată acollo de cinci miă
 de anni, și totuși Fellahiă de astă-đi nu mai
 sémână cu străbuniă loră din anticulă Memfis
 seă din Teba cea cu o sută de porți.

Fenomenulă se pôte atribui și mai puțină
 ginții, de oră-ce Fellahulă e de același sânge,
 vorbește aceiași limbă, conservă același tipă,
 prin cari se distingeau ziditorii piramideloră.

Roma lui Scipione devine Roma lazzaroni-
 loră; în Ellada palicariă înlocuescă pe Sofocli.

Așa déră, decă este adevărată că o sémă de
 ginți pörtă sigillulă predestinațiunii de a fi
 mari, pe care n'au putută să'lă determine miđ-

loculă ambiantă, filiațiunea seă vre-o altă cau-
 să curată materială fără concursulă unei se-
 lectiunii providențiale, adecă allă unei forțe i-
 dentice cu aceia ce președuse la însăși creați-
 unea omului în grupulă antropoiđiloră; e nu
 mai puțină evidentă că *superioritatea este nu-
 mai posibilă, nu necessară*.

Egipteniă, deși providențialmente meniți
 pentru ună înaltă gradă de cultură, deși mate-
 rialmente secundați prin condițiunii territori-
 ale și chără genetice dintre celle mai fericite,
 totuși nu agiungeau susă de n'ară fi tinsă, și în-
 cėtarea tinderii din parte-le n'a întârđiată a-i
 precipita într'o completă degenerare.

Civilizațiunea egiptenă, separată de noi
 printr'o distanță de cinci-đeci secolă, este rela-
 tivamente forțe modernă în allăturare cu pri-
 mele urme alle essistenței umane, pe cari ni le
 descopere geologia.

Oră-unde în Egiptă s'au făcută săpătore sub
 fundațiunile celloră mai vechi ruine, bună-oră
 cu 18 metri mai giosă de peristilulă obeliscu-
 lui de Heliopole, s'au găssită numai ossăminte
 de nesce specie pêne acumă essistenți: cămilă,
 dromadară, căne, boă, porcă, și nici o remășiță
 de animală despăruți (8).

Sunt déră fără comparațiune mai primordi-
 ale acelle vestigie alle omului în Europa, cari
 se află la ună locă cu resturi de mammoth, de
 ursă primigeniă, de leă de cavernă etc., și a
 căroră vrěstă se crede cu totă dreptulă de că-
 tră geologi a fi cu sutimi de secolă anterioră
 celloră mai antice monumente alle Egiptuluiă.

Intre craniurile umane din acelle epoče ra-
 dicalmente pre-istorice, doue mai cu sémă at-
 trăseseră assupră-le cu atătă mai multă atten-
 ționea antropologiștiloră, cu cătă unulă din
 elle, cellă de Engis în Belgia, prin volumă și

(6) Ap. Littré, *La science*, 389.

(7) Zimmermann, *L'homme*, Paris, 1873, in-8, p. 473—8.

(8) Cornwall Lewis, *Historical survey of the astronomy of the Ancients*, London, 1862, in-8, p. 440.

prin configurațiune denotă unū gradū insemnatū de înțelegință și abia differă de frumsețea tipului ȝisū caucasianū, pe cândū cellū-l'altū, descoperitū la Neanderthal lōngă Düsseldorf, offeră o asemenare surprindētōre cu unū capū de cimpanze, deși are o capacitate minimală de 1220 centimetri cubi, încātū întrece cu 681 pe cellū mai mare capū de măimuță.

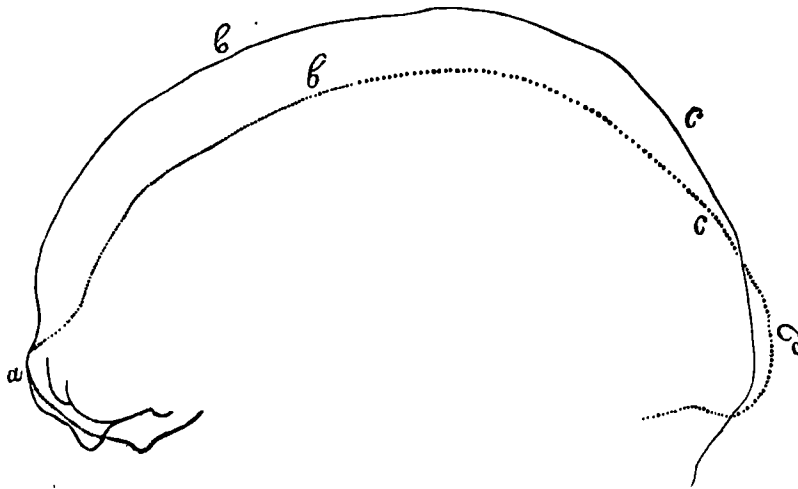
Lyell bănuesce că ambele aceste craniuri arū fi essistatū la nordulū Europei în periodulū post-pliocenū, adecă în prima ȝimătate din epoca post-terțiară.

Craniulū de Engis, atātū de remarcabilū prin

noblețā, s'a ȝăssitū la unū locū cu ossăminte de specie perdute de elefantū, de rinocerū, de ursū, de tigrū și de hienă, astū-feliū că este unū calculū geologicesce modestū de a ȝice că possessorulū acellui capū a trăitū sunt acumū vr'o cincī-spre-ȝece miū de anni (9).

Reproducemū aci ambele craniuri suprapuse, cellū de Engis desemnatū prin linie și cellū de Neanderthal prin puncturi.

Littera *a* indică arcada sprincenelorū și porțiunea mediană a ossului frontalū; littera *b*— sutura coronalā; littera *c*—vērfulū suturei occipito-parietale, littera *d*—protuberanța occipitală:

Eccē dērū aprōpe în aceia-și regiune și'n acella-și timpū fințandū cotū la cotū doue ȝinți tipice, una cu o frunte de filosofū și cea-l'altă cu o figură eminentemente bestială, deși nici decumū idiotă.

Craniulū de Engis pōte fi privitū ca fōrte ostilū ipotesei transformiste a lui Darwin, căci decă în vecinătatea epocii terțiare ne întîmpină degia unū capū de omū atātū de bine dezvoltatū, apoi unde óre, în ce feliū de stratū geologicū, să căutămū noi presuppusa tranșițiune cătră măimuță?

Acțiunea selecțiunii providențiale în crea-

țiunea genului umanū și a ȝințilorū celloerū superiōre este aci mai palpabilă ca orī-unde; dērū nu mai puținū palpabilă e și sarcina individualității umane, care va remănē în veci pe locū de nu va progressa prin propriulū seū liberū arbitriū, orī-cātū de bogatū arū fi inzes-tratā potențialmente de cătră selecțiunea providențială.

(9) Lyell, *L'ancienneté de l'homme prouvée par la géologie*, trad. Chaper, Paris, 1864, in-8, p. 93.—Mortillet, *Classification des diverses périodes de l'âge de la pierre*, în *Revue d'anthropologie*, I, 436, aședă craniulū de Engis în periodulū glaciariū de Moustier și pe acela de Neanderthal în periodulū preglaciariū de St. Acheul, ambele celle mai vechi în epoca paleolitică seū a petrei necioplite.

Dela craniulă de Engis să facemă ună saltă peste vr'o sută cincî decî de secolî.

Iaponia ni presintă chiară astă-đi spectacolulă cellă mai elocinte allă energiei liberului arbitriulă într'o ginte pe care o credeau tođi osăndită la ună perpetuă stađionarismă.

„Istoria iaponesă—đice d. Vivien de Saint-Martin—imbrăđişeză ună intervallă de 2,532 „annî. Una și aceiași dinastiă domnesce acolo „dela anulă 660 înainte de Cristă și pêne as- „ta-đi. Imperatulă actuală este una sută două „decî și allă douilea descendinte din familia su- „verană. In cursă de 25 secolî Iaponia a con- „servatū acelleași moravuri, și étă că acuma, „după ce s'a fostū isolatū cu deseversire de orî- „ce contactă cu străini, acéstă țerră își uită „de o dată tradiđiunile, schimbă din temeliă „modulă seū de a fi, se silesce a'și altoi civili- „sađiunea europeă și a lua ună locă între na- „điuni.“

Gubernulă dela Yedo subvenđioneză in momentulă de față 250 tinerî in Anglia, 200 in America, 50 in Franca și 40 in Germania, unde acestî 540 Iaponesi se iniđiază in tóte sciințele și arđile Europei (10).

Gradulă de cultură, la care reușiseră a se rădica de secolî Iaponesi printr'o tendință isolată, probéză că merită și dênși a fi considerăți ca o ginte fôrte superióră.

In timpă de două millennie, pe cândă totă globulă terestru îndura sute de revoluđiuni, Iaponia singură nu voia să éssă dintr'ună antică statu-quo de cultură, și acuma subitamente ea uimesce lumea prin cea mai puternică voință progressistă.

Să mai căutămă óre vre-o probă mai viuă despre compatibilitatea liberului arbitriulă cu selecđiunea providenđială in sfera ginđiloră de

(10) Vivien de St. Martin; *L'année géographique*, t. 11, Paris, 1873, in-8, p. 192-4.

frunte, întocmai după cumă o constatarămă, împreună cu Wallace, in privința întregelă umanității?

Acéstă compatibilitate e fôrte importantă, căci ea înlăturéză grava acusađiune ce se aruncă de cătră unî la adresa doctrinei ginđiloră, cumă-că ară fi contrariă liberului arbitriulă și prin urmare responsabilităđii morale a omului (11).

Nu; intr'o ginte, ca și'n totalitatea umanității, selecđiunea providenđială agiută pe omă de a păși înainte, illă agiută fôrte multă, illă agiută necontentitū, illă agiută pretutinden, inse nu'lă silesce să mérgă.

D. Littré, analisândū opera d-lui Renan, observă:

„Dacă ginđile inferióre ară fi appărutū singure pe pământă, nicî rezultatele superióre „alle civilisađiunii n'ară fi pututū să appară. „Seria ară fi fostū mai scurtă, deși ară offeri „o înlănțuire analogă pentru porđiunea cea „comună ginđiloră inferióre și ginđiloră superióre. Acestea din urmă s'aū mișcatū și aū „inaintatū ca și celle-l'alte, dérū mai rāpede „și agiungendū la nesce înălțimi la cari celle „ānteie n'ară fi sciutū să se urce prin propria „lorū iniđiativă. O ginte procede ca și indivi- „dulă; și precumă omulă de cellă mai vastă „geniū trebui să trecă mai ānteiu prin fazele „debilităđii intelectuale a copilăriei, totă astū- „feliū este imposibilă de a susține că ginđile „superióre n'aū avutū și elle, ca și celle inferi- „óre, o copillăriă debilă, dérū o copillăriă care „le-a condusū pe dênsele la o maturitate com- „parativamente mai activă.“ (12)

(11) Sudre, *loco cit.*, 150: «Si, selon la théorie naturaliste, «les climats pèsent lourdement sur la liberté humaine, celle-ci peut combattre leur influence par les institutions, par «l'hygiène, s'en affranchir par l'émigration. Mais le système «des races place au sein de l'homme lui-même le principe de la «fatalité qui le domine.»

(12) *De la civilisation et du monothéisme*, in *La science*, 470.

Déca d. Littré arü fi eşitü unü momentü din sarcasticulü preceptü allü lui Augustü Comte că „Divinitatea trebüi poftită de a nelässa în pace de acumü înainte“, d-sea arü fi dedusü din propriiele selle cuvinte noþiunea fórte *positivă* că acele mari ginþi, fără cari erau peste putinþa rezultatele superioare alle civilisaþiunii și de contactulü cărorä profitä némurile mai de giosü, sunt produsulü unei cause lucrändü în prevederea acellorü rezultate și acellü contactü, allü unei *selecþiunii providenþiale*.

Éttä cumü înþellegemü noi pe Wallace și pe d. Renan, combinändü ambele lorü teorie cari se verificä reciprocamente, și conciliändule pe amendoue cu liberulü arbitriü.

S'arü mai puté demonstra continuitatea selecþiunii providenþiale în istoriä prin unele popóre superioare faþä cu celle-l'alte din aceia-și ginte și prin unü ómenü mari faþä cu cei-l'alþi din același poporü.

Nici o lege de evoluþiune materialä nu va fi în stare sä esplice vre-o datä pe vechii Ate-nianü séü pe unü geniü ca Shakspeare. (13)

Factorii climaterici, genealogici și sociali rădicä celle mai de multe ori pe ici-collea câte unü

(13) Lasaulx, *Neuer Versuch einer alten Philosophie der Geschichte*, München, 1857, in-8, p. 116: «Fast alle grossen Ent-decker, denen die Wissenschaften ihrer Fortschritt verdan-ken, sind Autodidakten, die wie Himalaya unter den Bergen und Meru unter den Gipfeln der Berge aus dem Herzen der Na-tur geboren, als Menschen und als Denker gross, einsam, oft als Märtyrer, dastehen in ihrer Zeit, und erst nach ihrem Tode als was sie waren erkannt und nach Verdienst gewür-digt werden. Die schönsten und erhebendsten Erscheinungen dieser Art im Leben der Menschheit und der Völker sind die geistigen Heroënderselben, die grossen Männer welche gerade zur rechten Zeit, in den Entwicklungsperioden des Völ-kerlebens, da wo eine lange Vergangenheit ihren Abschluss erreicht und eine weite Zukunft sich öffnet, wo das Ende der alten und der Anfang einer neuen Zeit, wo Erlöschen und Neusichentzünden zusammen treffen, wie lichte Götter-gestalten oder wie ein Blitz vom Himmel erscheinen, und als die Träger der neuen das Leben gestaltenden Ideen, als Gründer und Wiederhersteller der Religionen und der Sta-aten auftreten; jene Männer die wie Sprossen aus dem ur-sprünglichen Lebenskeime ihres Volkes ja aus dem Herzen der Menschheit selbst geboren; und ebendarum mit ursprin-glichen, elementarischen Kräften ausgerüstet, nicht blos für ihre Zeit, sondern auf lange Jahrhuderté hinaus thatkräf-tig wirken.»

colþusorü allü vellului; chiarü atunci inse cândü elle aruncä o viuä luminä assupra cestiunii ginþilorü, popórelorü, ómenilorü mari, totuși remâne ce-va în rezervä, unü micü *residuum* mai essenþialü decâtü tóte, unü simburé care nu se resólvä decâtü prin selecþiunea providenþialä.

Amü adunatü în studiulü de faþä într'unü modü cam rapsodicü totü ce ni s'a pärutü mai propriü a da o idee despre originea civilisaþiunii umane.

În lupta pentru essistinþä, în terribilulü *struggle for life* allü lui Darwin, omulü n'arü fi trecutü peste nivellulü mäimuþelorü, déca Provedinþa nu'lü înzestra cu lipsa pärului pe corpü și cu marele volumü allü cerebrului, fără a mai vorbi despre celle-l'alte particula-ritäþi antropologice mai puþinü esplicite.

O armä, unü vestmëntü, o löcuinþä, fie câte-și-trelle câtü de grossolane, constituä primulü passü, de unde procedü tóte minunile civilisaþiunii.

Progresulü s'arü fi opritü inse pe o tréptä destullü de inferioară, câtü se cerea pentru stricta îndestullare a bunului traiü materialü allü omului, déca totü Divinitatea nu venia din cândü în cândü sä accórdé unorü ginþi, u-norü popóre, unorü ómenü, privilegiulü unei aptitudinü providenþiale, de unde apoi, dupä cumü unü singurü geniü împinge înainte unü poporü întregü, totü astü-feliü unü singurü poporü, o singurä ginte, împinge înainte u-manitatea.

Acéstä acþiune a Provedinþei, deși continuä, totuși nu impune umanitäþii, ginþii, poporu-lü séü individului vre-o direcþiune necessarä, ci'ï facilitézá numai possibilitatea de a merge mai bine séü mai fute, possibilitatea de a a-giunge mai susü séü mai departe, possibilita-tea de a lupta cu succesü contra naturei, o

simplă posibilitate, rămânându în responsabilitatea omului de a-și împlini misiunea său a o neglege, a face mai multu său mai puțin, a se rădica său a cădă.

§ 4.

CULTURA PRIN ACCLIMATARE.

Amă vedutu că lipsa përulei pe corp, o particularitate atât de indiferente la prima vedere, a fostu unul din principalii motori ai progresului uman.

Secundată de unu cerebru plinu de puternice facultăți latente, ea nu numai ne-a împinsu prin necesitatea de a ne accoperi la *haînă* și la *casă*, dëru încă ne-a mai înzestratu cu acea vastă sistemă de locomoțiune, pe care știința naturală o numesce *acclimatare* și fără care nu s'arū fi pututu respândi germenii de cultură, dobândiți în nesce puncturi diverginți printr'o muncă izolată de cătră o sémă de ginți allese.

Invellindu-ne în blâne la nordu, imbrobodindu-ne în ușore țeseture la sudu său despuiându-ne sub tropice, durându-ni edificie de granitu său adăpostindu-ne în umbrare de frunđă, variându pënë la nefinitu regimulu vestimentarū și arhitectonicu în mësura condițiunilor circumfuse, noi prosperămū pretutindenī pënë la polulu înghiățatu, pe cându biata măimuță, prototipulu nostru anatomicu, pere de ftisiă nu mai departe decâtu în Parisu său în Londonu.

Fără posibilitatea acclimatării omenimea arū fi remasū pururea în fașă, căci mai nici o dată civilizațiunea nu s'a datoritu unde-va unei singure națiuni și nici chiarū unei singure ginți, ci în celle mai multe casuri ea a trebuitū să se nască printr'o făcere de secolī peste secolī din successiva frecare a mii de popóre.

Știința igienică ni arată, ce-i dreptu, că nu ori-și-unde și nu pentru toți acclimatarea e d'o potrivă fructiferă; chiarū acolo înse unde unu poporū se stinge după o clipă de imigrațiune, ellu totuși lassă o urmă, aruncă o sémênță, pune o pëtră la immensa totalitate cronologică a culturei locale.

Pe laculū Starnberg lóngă München se înalță astă-đi unu superbū castellū regescū, clăditū pe o insulă numită a Trandafirilorū.

Cine arū crede ore că acéstă frumósă operă a artei moderne este fia legitimă a unei epoce atât de obscure, atât de depărtate, încatū arū fi puținū a đice că o desparte de noi unū intervallū de đece millenie?

Ei bine, geologia constată că însă-și insula, fără care castellulū nu putea să existe, a fostū artificialmente formată de cătră unū tribū de selbateci tocmai în etatea de pëtră ⁽¹⁾.

În cursū de o sută de secolī, cine ni va spune câte nëmuri eterogene aū călcatū pe acestu meșteșugitū petecū de pământū, necunnoscându-se unele cu altele, dëru concurgëndū tóte mai multū său mai puținū la viitóra splendóre a rozelorū din actuala florăriă a Maieștiții Selle Bavareze!

Nicăiri înse acțiunea acclimatării nu se manifestă mai pipăitū ca în originea diverselorū alfabete.

Fără a trece peste territoriulū românū, noi o vomū demonstra printr'unū abecedarū dacicu, întrebuintatū de cătră străbuniī nostri pē-

(1) Desor, *Les palafittes ou constructions lacustres*, Paris, 1865, in-8, p. 114: «Cette île n'a pas cessé d'être habitée depuis sa fondation par les premiers possesseurs du sol à l'âge de la pierre». -- Cf. *ib.* 112, despre laculū Varese în Italia: «L'une de ces stations est la petite île, Isoletta, sur laquelle la famille Litta a élevé une maison de plaisance. Quoique plus grande que l'île du petit lac d'Inkwyl, près de Soleure, l'Isoletta est, comme cette dernière, artificielle, et si bien que nous bénéficions encore aujourd'hui des travaux exécutés par les peuplades de l'âge de la pierre.»

nă pe la 1500 și absolutamente nesciută pênă acumă în paleografia.

Acestă prețiosă alfabetă ni arrétă pe Latină mostenindă în Carpați o civilizațiune, pe care Dacia o căpétaseră imprumută delă Semiți, astă-feliu că Roma și Sidonulă, Adriatica și Marea-roșiă, fruntea lui Iafetă și fruntea lui Semă se ciocnescă prin două currente oppuse pe țermii Danubiului.

§ 5.

UNU ALFABETU MONGOLOIDU IN DACIA.

Mai înteiu de a approfunda modulă de a scri allă Daciloră, suntemă datoră o clipă de atențiune unui altă alfabetă, peste alle căruă urme totă pe pământulă nostru a dată la 1863 d. Cesară Bolliacă în districtulă Prahova, găsindă săpate câte ună semnă seú două pe petrele și cărămidele unei ruine de lôngă satulă Slonă.

Venerabilulă archeologă promise în 1871 a esplica unele din acelle lespeși prin „vechile caractere ellene seú archaice, precumă „le numesce Eckel, și prin celle celtiberiane „mai allesă“ (1); pênă astă-dă inse d-sea n'a făcut'o, și nu credemă că o va face vre-o dată, căci va fi observată negreșită mai în urmă lipsa de vr'o assemănare seriósă între cei trei termenă de comparațiune : nici cu caracterele ellene archaice, nici cu celle đise celtiberiane, alfabetulă delă Slonă nu se pré potrivește.

D. Bolliacă a reprodușă peste totă într'ună tabellă litografică 58 buccăși, anume 28 petre și 30 cărămide, dintre cari inse petrele nr. 6, 7, 7-bis, 8 și 8-bis presintă acella-și semnă; de assemenea petrele nr. 4, 5, 5-bis, 24 și cărămida nr. 2; idem petrele nr. 1-bis, 3, 10, 23 și cărămida nr. 26, de cară puțină differă petrele nr. 9 și 10, precumă și cărămidele nr.

5, 6 și 8; pétra nr. 16 și cărămidele nr. 21—22 sunt éroși identice; apoi petrele nr. 13 și 14, cărămidele nr. 9, 10 etc., așa că totalitatea semneloră distinctive, cari să nu se pótă confunda unele cu altele și să offere ună caracteră grafică probabilă, se reduce în ultima espressionă la vr'o cincă-spre-đeci.

Intemeiându-ne pe acestă fondă destullă de sărăcăciosă, noi surprindemă din capulă locului o mare assemănare între fragmentele lapidare alle d-lui Bolliacă și nesce buccăși de cossitoră descoperite în Russia sud-vestică la Drohiczyn în fluviulă Bugă, assupra cărora ni-a făcută atenți d. A. Odobescu.

Éttă:

Semnulă de pe petrele nr. 4, 5, 5-bis, 24 și cărămida nr. 2 este același cu semnulă de pe cossitorulă nr. 13, publicată împreună cu altele nouă-spre-đeci de cătră comitele Tyszkiewicz (2):

Semnulă de pe cărămida nr. 3 se regăsese întocmai pe cossitorăle nr. 2 și 7, precumă și semnulă de pe petrele nr. 13—14 și cărămidele nr. 23, 24, 25, ne întimpină pe cossitorăle nr. 8, 18 și 14:

 și

Semnulă de pe cărămida nr. 12 se vede și pe cossitorulă nr. 11:

Semnulă de pe cărămida nr. 18 se afflăși pe cossitorulă nr. 20:

Semnulă de pe cărămida nr. 20 nu se deosebesce de semnulă de pe cossitorăle nr. 6, 7, 8 și 10:

(2) *Drevnosti, Trudy Moskovskago Archeologicheskago Obščestva*, Moskva, 1865—67, in-4, t. 1, p. 115—22, pl. VI și VII.

(1) *Archeologia*, în *Tronpetta Carpaților*, nr. 939.

Semnul de pe cărămida nr. 15 este ca și acela de pe cossitorul nr. 9:

Maî pe scurt, sunt șese caractere evidente identice.

Dérü acéstă intimă înrudire cu cossitórele comitelui Tyszkiewicz aruncă óre vre-o rađă assupra alfabetului dela Slonü?

Commissiunea Archeologică din Vilna, considerându că Drohiczynulü fusese în evulü mediü capitala poporului Iatvingilorü, li attribue lorü celle gässite în riulü Bugü.

Despre Iatvingi se scie că aü fostü o ramură litvană, după cumü ni-o spune celebrul analistü polonü din secolulü XV: „Iaczwingorum natio, cum Pruthenica et Lithuanica lingua habens magna ex parte similitudinem et „intelligentiam.“ (3)

Dérü ce aü a face Iatvingii seü chiarü în genere Litvaniü cu *Slonulü* din Prahova?

Numele acestei localități ni adduce aminte unü passagiü totü din Dlugosz, unde sunt puși alläturü cu Iatvingii, ca o altă créngă a némulü litvanü, așa đışıi *Sloneni*: „Iacuingos, *Slonenses*, ceterique Pruthenici tractus barbaros.“ (4)

Slonim este péné astă-đi unulü din orașele celle maî istorice alle Litvaniei. (5)

Intre *Slonulü* din Prahova și *Slonimulü* din

(3) Dlugossi *Historia*, Lipsiae, 1711, în f., t. 1, p. 770.— Despre Iatvingi veđi monografia lui Hennig, *Commentatio de rebus Jazygum seu Jazvingorum*, Regiomonti, 1812, in-4, precumü și Gatterer, *An Prussorum, Lítuanorum caeterorumque populorum Letticorum originem a Sarmatis liceat repetere*, in *Comment. Societ. Scient. Götting. Hist.*, t. 12 și 13.

(4) *Ibid.*, I, 223.

(5) Strykowski, *Sarmatia Europaea*, în Mizler, *Historiarum Poloniae collectio magna*, Varsaviae, 1761, in-f, t. 1, p. 75: «Slonim, civitas et munitio lignea, olim secundo genitorum magnorum Ducum Lithuaniae erat, et pro ductu cum suo territorio computabatur.»

Litvania, între petrele și cărămidele d-lui Bolliacü și cossitórele comitelui Tyszkiewicz, să fie óre numaî o relațiune de azardü?

Totü în Russia sud-vestică, acolo unde Litvaniü aü domnitü péné pe la giümetatea secolului XV, în Podolia lóngă těrgușorulü Daszow, s'a desmorméntatü dintr'o movilă următórea petricică:

Affară de **N**, tóte celle-l'alte semne din acéstă quasi-inscripțiune se gässescü pe fragmentele d-lui Bolliacü, și anume:

Monogramma cea încadrată se compune din semnul de pe cărămida nr. 3, în códa căruia s'a intercalatü semnul pe pétra nr. 14:

Stelluța figuréză pe cărămida nr. 15.

Luna—pe cărămida nr. 25.

Semnul **W** pe cărămidele nr. 9 și 10.

S'arü păré dérü archeologicesce admissibilü, că zidarii dela Slonü în Prahova aü trebuitü să fie de aceia-și origine cu meșterii dela Drohiczyn seü dela Daszow.

O împregiurare ne împedică totuși a risca o afirmațiune.

Unele semne de pe petrele și cărămidele d-lui Bolliacü sunt par'că fotografite după alfabetulü mongolicü.

Semnul de pe pétra nr. 12 represintă la Mongoli sonulü ö:

Semnul de pe pétra nr. 2 este mongoliculü m:

(6) Lelewel, *Czesc balwochwalcza Slawian i Polski*, Poznan, 1855, in-8, p. 84.—Grabowski, *Ukraina dawna i terasniejsza*, Kijow, 1850, in-4, p. 114.

Semnul de pe pétra nr. 16 séu de pe cărămidele nr. 13, 21 și 22 e mongolicul *dj*:

Semnul de pe petrele nr. 1-bis, 3, 9, 10, 11, 23 etc. este mongolicul *k*:

Semnul de pe pétra nr. 18 este mongolicul *a*:

Semnul de pe cărămida nr. 25 este mongolicul *r*:

Semnul de pe cărămida nr. 27 este mongolicul *i*:

Semnele de pe cărămida nr. 13, decă arū fi scrise unul d'assupra altuia, ori-care Mongolū le-arū puté citi *să* :

In fine semnul nu differă intru nemicū de mongolicul *t* séu *d*. (7)

Peste totū 9 coincidințe!

Astū-feliū assemnarea ruinei dela Slonū cu monumentele de pe teritoriulū litvanū e mai mică decumū este assemnarea 'i cu alfabetulū mongolicū.

Cumū să ni esplicămū acéstă enigmă?

Prin ce feliū de migrațiunī etnice séu măcarū culturale?

Nu cumū-va zidăria dela Slonū, ca și cossitórele dela Drohiczyn séu petricica dela Daszow, vorū fi nu tocmaī litvane și nicī chiārū vechī, ci arū proveni din vr'o invasiune turanică din evulū mediū, dela Pecenegī, dela Cu-

(7) Veđi alfabetulū mongolicū în Lepsius, *Standard alphabet for reducing foreign graphic systems to a uniform orthography*, London, 1863, in-8, p. 212.

manī séu dela Mongoliī lui Batu-hanū, cari tođi aū fostū copprinsū în adevērū spațiulū dintre Bugū și Oltū?

Semnele **N**, **Ш**, **У**, **+**, etc., deși sunt străine alfabetulū mongolicū de astă-đi, aū pututū totuși să existe ore-cândū ca variante.

Precisarea alfabetulū d-lui Bolliacū se ingreuză fórte multū, între celle-l'alte, prin însăși aceia că o simplă întórcere a petrei séu cărămidei schimbă natura litterei, astū-feliū că unū A, bună óră, póte fi aședatū arbitrarmente în patru felīuri: A, **V**, **▷** și **◁**.

Maī pe scurtū, d. Bolliacū a datū peste urmele unū alfabetū barbarū în regiunea Prahovei, despre care inse cellū multū se póte đice că 'i o grafică *mongoloidă*.

Ellū este instructivū ca încă unū marturū despre nenumeratele straturī de culture câte s'aū succesū pe teritoriulū Daciei, dérū în orī-ce casū nu e dacicū.

Să trecemū la ce-va cu multū maī positivū,

§ 6.

ALFABETULŪ DACICŪ ALLŪ LUI DEKENEŪ.

Simonū Kézai este autorulū unei cronice maghiare dedicate regelui Ladislavū III, carele domnise între 1272—1290.

Biblioteca Imperială din Vienna posedă unū esemplarū din secolulū XV, după care s'a și făcutū edițiunea lui Endlicher.

Nicī o dată și de cătră nimenī autenticitatea acestei cronice n'a fostū suppusă bănueliei, și nicī că putea să fie, de óră ce de pe la 1340, abia cu vr'o gūmėtate-secolū în urma autorulū, noi o găssimū degia prescurtată în limba germană de Enricū de Muglein. (1)

Intr'unū locū Kézai đice:

(1) In Kovachich, *Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke*, Ofen, 1805, in-8, t. I. p. 1-94: Chronik der Hunnen.

„Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum „Hungaros in Pannoniam iterato cognoverunt „remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus oc- „currerunt, insimulque Pañnonia conquestata, „partem in ea sunt adepti, non tamen in plano „Pannonie, sed *cum Blackis in montibus confinii* „*sortem habuerunt, unde Blackis commixti litte-* „*ris ipsorum (Blackorum) uti perhibentur.*“

Adecă :

„Săcuii sunt resturile Hunilor. Aflându „despre re'ntorcerea Ungurilor în Pannonia, „ei li-au eşitū înainte la hotarele Galitiiei și de „'npreună cu dēnșii au cuceritū Pannonia, din „care au și căpētātū o parte, nu înse pe șessū, ci „la munte *învecinați și amestecați cu Vlachi,* „*de unde se vede că au și adoptatū litterele vla-* „*chice.*“ (2)

Înainte de a trage vre-o consecință din aceste „littere vlachice“, pe cari dela Români le-au fostū imprumutatū Săcuii, vomū menționa în trecētū unū documentū transsilvanū din aceia-și epocă (3), publicatū la 1842 cu unū fac-simile de cătră academicul maghiarū Jerney, și anume decretulū unū generalū tătă-

(2) Endlicher, *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, in-8, p. 100.—Prima edițiune a lui Kézai este de Horanyi, Viennae, 1782, n-8.

(3) Barițu, *Transilvania*, IV, 55: „Nos Cattan ex Styrye „Jedzan in Regno Ungariae Kaymakam Solis et Ter. maximo „Chano Syngu Babylonici ac invicibili Regis Regum Hulaku „Exercitus Kalkazultan seu supremus Dux. Iterum hortamur „et serio committimus vobis Rugas, Bylany, Korus, Castellani „Comites in Castris Clusu, Dees, Busdoch, quod cum a nobis „data potestate ordinare debeatis, ut quemadmodum Flandry „in initio Regni nostri acceptabant nummos nostros vulgo „Keser-chunich Tatar Pensa ex dictis Zyely et Blachy per om- „nia necessaria, quia ad nostram utilitatem pertinent, ac- „ceptarent tanquam nummos Byzantinos, et cum consortio „et patientia nostra participare vultis. Fidelem M. . . as et „Zeracheen cum suis sotiis Josyf Myzarrus, Fyeerwaary, Tui- „tous et . . . Zeracheen quorum serwis vestros administrare „usque Zootmaar. Datum in Zuyo anno Regni nostri II.“ — Jakab, *Oklevéltár Kolozsvár története*, Budán, 1870, in-8, t. 1, p. 18, pune acestū actū sub anulū 1232.

rescū din 1242, cândū urdiele orientale au fostū copprinsū Ardélulū, poruncindū Sașilorū a nu refusa în transacțiunii moneda mongolică din partea Săcuilorū și Românilorū: „ex dictis Zyely et Blachy.“

Ambele aceste numi, „Zyely et Blachy“, sunt scrise aci allături și mai-mai cu aceia-și ortografiă ca și 'n Kézai, a căruī operă e posterióră diplomei numai cu vr'o trei decennie.

Așa dērō unū cronicarū maghiarū ni spune, sunt acumū șesse secolī, că Românii posedau atunci unū alfabetū propriū allū lorū, „litterae Blackorum“, care nu era nici lătinescū, căci lătinesce scriea însuși Kézai, nici slavonū, grecū sēu germanū, de vreme ce pe „Sclavi, Greci, Teutonici“ (4) Kézai nu 'i confundă nici o dată cu Români.

Cu trei secolī mai în urmă, vestitulū annalistū maghiarū Turotz a cunoscutū de asemenea alfabetulū în cestiune, dērū lui nu 'i mai venia la socotélă a recunósce cu sinceritatea lui Kézai că Unguriū au pututū să 'nvețe ce-va dela Români, ci preferă mai bine să cređă că sunt nesce antice littere scitice, adduse de cătră Huni din Asia, mai adăugândū cu emfasă că nici o dată Săcuii nu s'au amestecatū cu nemiū (5).

(4) Endlicher, 101.

(5) Thwroc, lib. I, cap. 24, în *Scriptores rerum Hungaricarum*, ed. Schwandtner, Vindobonae, 1766, in-4, t. I, p. 96: «Hi Siculi, Hunnorum, prima fronte in Pannoniam intrantium, etiam hac tempestate, residui esse, dubitantur per neminem; cum in ipsorum generatione, extraneo nondum permixti sanguine, et in moribus severiores, et in divisione agrum ceteris Hungaris multum differre videantur. Hi, nondum Scythicis literis obliti, eisdem, non encausti et papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio, dicarum ad instar utuntur».—Despre tōte întellesurile cuvētului «dica» veđi Du Cange, *Glossarium mediae latinitatis*, ed. Carpenterii, Paris, 1842, in-4, t. 2, p. 840-41: «Dica, non tam pro charta, vel schedula, in qua scribitur, quam pro taleola, nostris *taille*, in qua rerum numerus annotatur, usurpatur a «Thwroczio»

În același timp el nu comunică o particularitate foarte instructivă, și anume că aceste litere nu se scrieau pe pergamenă sau pe chărtiă, ci se încreștau pe bețe.

Despre acestă usă Turotz vorbește ca contimpurănă, fiind prin urmare o perfectă fontană istorică; despre originea înse a alfabetului, mai contimpurănă cu două sute de ani este Kézai, carele nu spune limpede că Săcuil se amestecaseră în munți cu Românii, „Blackis commixti“, împrumutându prin vecinătate literele române, „litteras ipsorum.“

Mândria hunică a lui Turotz cată să se nchine aci de naintea unei mărturie atât de categorice.

Apoi să se observe că Kézai era nu numai din secolul XIII, dăr încă originar din Biharia, o provincie curată românească la cōsta Transilvaniei, astă-feliu că pe Români și pe Săcuil nemini nu i cunoscea mai de aproape.

Dăr acelle „litterae Blackorum“ unde ore să mai fie astă-dă?

Cum să fi fostă elle?

Ecce o cestiune cătră care se aplică pe deplin principiul duplicatelor în procedura giuridică: decă la Români a perit din întemplantare acellu alfabetu, cată să consultăm esemplarul încredințat Săcuilor, și pe dată ce se va găsi unu „Alphabetum Siculorum“, care să nu fie ellenu, goticu, cirillicu, arabu sau vre-unu altu cunoscutu, pōte fi cine-va-sicuru, cu testul cellu necontroversabilu allu lui Kézai în mână, cum-că a scos la lumină abecedarul cellu vechiu allu Românilor.

Ei bine, unu asemenea alfabetu există.

Între manuscriptele in-quarto alle repositului Trausch, depuse actualmente la Biblioteca Evangelică din Brașov, în *Diplomatarium Transilvanico-Siculicum ab anno 1251—1807*, este intercalat unu altu manuscriptu totu in-

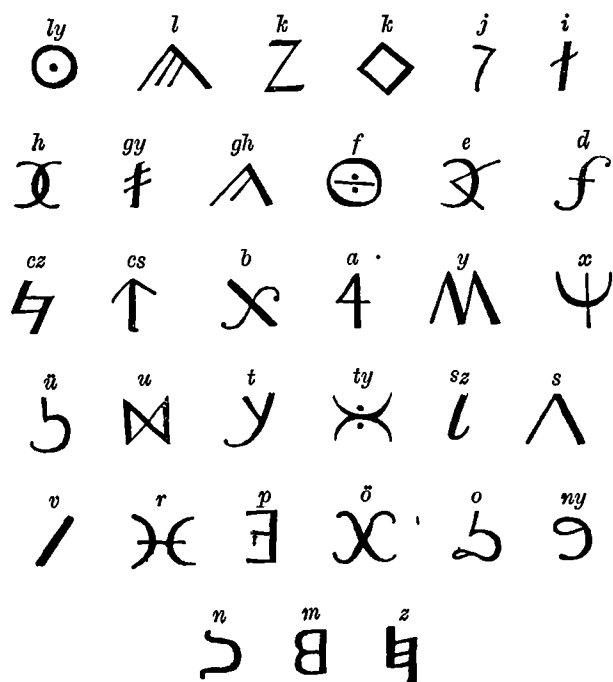
quarto, scris la 1702 de cătră preutul Stefanu Lakatos sub titlul de: *Siculia accuratius quam hactenus delineata*.

Autorul acestei scrieri, remase pănă acum inedită, aparține periodului dintre 1650—1720.

Elu a fostu supremu archidiaconu allu districtelor săcuesci Csik, Gyergyó și Kászón⁽⁶⁾, adecă pus în pozițiune de a cunoște mai bine ca ori-cine tōte amănuntele din trailu compatrioților sei.

Lakatos nu spune că pe la 1700 Săcuil mai întrebunțau încă unu alfabetu propriu allor, și lu și reproduce în următorul mod:

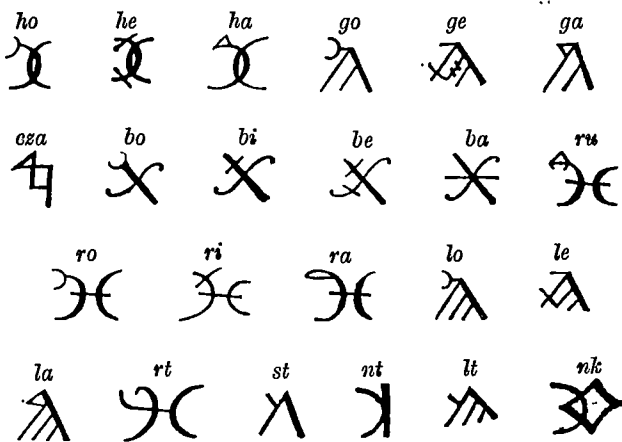
ALPHABETUM SICULORUM.

Afară de acestea, Lakatos mai aduce

(6) Benkő, *Milcovia sive episcopatus Milcoviensis explanatio*, Viennae, 1783, in-8, t. 2, p. 158: «P. Paulus Györffi scribit, Sedium Siculicalium Csik, Gyergyó et Kászón supremum Archidiaconum fuisse R. P. Stephanum Lakatos.»

următoarele monogramme din câte două sonuri:

Avenim d'oră peste totu 56 semne: 33 simple și 23 compuse.

Înainte de a merge mai departe, să împiedicăm valoarea unora din aceste litere, a căroră transcripție maghiară de către Lakatos nu se potrivește cu fonetica română.

Unguresculu *y* este al nostru *î*.

Unguresculu *ly* este al nostru *li*, mutat actualmente, d'oră carele mai există în România danubiană în secolul XV, cându în scrisoave ne întimpină încă *ureclia* în locu de *urechia* (7).

Unguresculu *ny* este al nostru *ni*, de asemenea despărut din limbă, afară de unele părți ale Temeșiane și de regiunea Hațegului, unde se mai dice *cuniu* (cuneus) în locu de *cuîu*. (8)

(7) Veđi a mea *Arhivă Istorică*, III, 190, unde se citează acte din 1407, 1431, 1442 și 1453.

(8) În *Dictionarium Valachico-Latinum*, MS. in-16, scrisu de unu Hațegenu înainte de 1742 și aflătoru în Biblioteca Universității din Pesta, găsimu *banye* pentru baie, *kuny* pentru cuîu etc.— Cf. Petru Maior, *Orthographia Romana*, în *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 34: «Valachi «veteris Daciae mutant *n* in *i* consonantem, ut *cuîu*, clavus, «a lat. cuneus. Aurelianae Daciae autem, imo et Hatzegienses «in Transsilvania retinent quidem *n*, emolliunt tamen».— În Psaltirea lui Coressi (1577), în Pentateuculu lui Tordași (1581)

Unguresculu *ty* este al nostru *ki*, bună-ora în vorba *chiaru*, pe care Maghiarul n' o p'ote scri decatu *tyar*.

El ce-va mai a-nevoia a decide despre valoarea semnului, pe care Lakatos illu transcrie unguresce prin *gy*, ceia-ce se citește *di*.

Sonulu *di* n'a existat nicu o data în limba română, seú cellu puțin nu se p'ote aduce nicu unu esemplu unde sa nu fi trecut în *z* dintr' o epocă immemorială.

Noi posedem unu miđu-locu documental de a găsi ecivalința românescă a maghiarulu *gy*, de ora ce:

1-o. În diploma latină a lui Vladislavu Basarabu din 1369, orașulu *Argeșu* se transcrie prin *Argyas* (9);

2-o. În tractatul commercialu din 1433 între domnul moldovenescu Iliă și între Sași din Sibiu, orașulu *Agudiu* se scrie *Egyd*. (10)

Unguresculu *gy* este d'oră al nostru *gi*, adecă *u*.

Sonulu pe care Lakatos illu transcrie prin *gh* însemnează nu vre-o aspirație, ci puru și simplu pe durulu *g*, căci în monogrammă cu vocalele *o* seú *a* acestu semn produce pe *go* și *ga*.

Unguresculu *cz* este al nostru *tz* seú *ț*.

Unguresculu *cs* este al nostru *ci*.

Unguresculu *sz* este al nostru *s*.

Unguresculu *s* este al nostru *ș*.

Unguresculu *ü* este al nostru *iu*.

El mai puțin ușor a dice, ca ce feliu

și 'n celle-l'alte tipăriture române din secolul XVI, se mai găsesc formele: *spuniu*, *puni*, *remaniu*, *antaniu* etc., despre cari veđi Cipariu, *Principie de limbă*, Blasiu, 1866, in-8, p. 143, și *Gramatica limbii române*, Bucuresci, 1870, in-8, p. 89.

(9) Feiér, III, 4, 210.— Cf. Oláh, *Hungaria*, Vindob., 1763, in-8, p. 56, 58: «Mamillae ab Argyes... Petrus ab Argyes.»

(10) Originalulu se află în *Arhivulu Naționalu din Sibiu* sub nr. 67. Remâne d' o cam dată inedită. Noi posedem unu copiu.

de sonü represintă littera transcrisă unguresce prin *ö*.

Lumina se capătă înse din forma acestuï semnü, combinatü evidamente din doui *o*: , adecă represintăndü pe allü nostru *oa*, pe care Româniï illü scieau une-orï și cu litterele cirillice prin dupplü *o*: *ω* ⁽¹¹⁾

In fine, mai remâne semnulü transcrisü prin *j*.

In întregulü alfabetü lipsindü vre-o litterä anume pentru sonulü *j* allü Francesilorü, unguresce *zs*, urmézä dörö că tocmai pe acesta illü represintă Lakatos prin *j*.

Dintre monogramme, avemü de limuritü numai pe cea transcrisă unguresce prin *st*, ceia-ce se citește *st*.

Éccé dörö „litterae Blackorum“, pe cari cu multu înainte de anulü 1250, după cumü ni-o spune Kézai, Săcuii le-aü fostü imprumtatü dela străbuniï nostri in cursulü unei îndelungate vecinătăți in creeriï Carpațilorü.

Pe la 1700, usulü lorü se mai conserva in Săcuime întocmai ca in secolulü XV, adecă totü prin încrestătüre pe bețe, încätü Lakatos repetä pënë și espressiunea lui Turotz: „non papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio dicarum instar.“

Ne oprimü o clipä assupra scrieriï *pe bețe*.

Ea nu este de locü hunicä, după cumü pretindea Turotz.

In limba germanä alfabetulü se chiamä pënë astädi *Buchstaben*, dela *Buche*—fagü și *Stab*—bëțü, adecă „bețe de fagü“.

Acella-și înțellesü are slavonesce *bukwa* séü *bukowa*, adecă „de fagü“.

Celțiï numiaü alfabetulü *coel-bren*, adecă „lemnulü memoriei“ ⁽¹²⁾

In antica balladä boemä despre „giudecata Libusei“ se menționézä legile scrise *pe scändure*: „desky pravdotatne“ ⁽¹³⁾

Scandinavii possedaü de asemenea „litteras *ligno* insculptas“ ⁽¹⁴⁾

Liber la Romaniï cei vechi, înainte de a deveni carte, era scörța de lemnü pe care se încrestaü litterele.

Töte acestea se referü la o adevăratä scriere alfabeticä, érü nu la nesce rudimente cifrice, după cumü sunt *rëbözele* séü *revașele* la mocaniï nostri, séü după cumü aü fostü la Tătariï din evulü mediü bețișórele numite *khe-mu*. ⁽¹⁵⁾

Veciniï nostri Slavii și Germanii, Scandinavii, Celțiï și străbuniï Romani, fără a mai vorbi despre Indianii séü Egipteni, scieau dörö și ei öre-cändü pe bețe, pe scörțe, mai correctü pe scändure, după cumü calificä förte bine acestü felü de materialü graficü unü comentatorü bizantinü din secolulü XII. ⁽¹⁶⁾

O asemenea *xylographiä* nu'i împedeca in-se de a recurge din cändü in cändü la metallü séü la péträ, și tocmai aceste solide exceptiuni aü pututü sä străbattä pënë 'n ðillele nöstre, pe cändü fragedulü lemnü a peritü cu grämädä prin focü séü prin putregaiü.

Nu desperämü dörö nici noi de a descoperi cu timpulü decä nu pergamene, cellü puținü lespeði séü monumente metallice cu „litterae Blackorum.“

Elle ni vorü destäinui, între celle-l'alte, doue prețioșe littere pe cari Săcuii nu pu-

(13) *Rukopis kralodvorsky*, ed. Korzinek, Jindrichove Hradec, 1864, in-8, p. 8.

(14) Saxo Grammaticus, *Historia danica*, ed. Klotzius, Lipsiæ, 1771, in-4

(15) Abel Rémusat, *Recherches sur les langues tartares*, Paris, 1820, in-4, p. 65.

(16) Eustath. in *Iliad*. Z: καθὰ καὶ τῶν τινες ὕστερον Σκυθῶν ἐσθμαινον ἃ ἤθελον, εἰδολά τινα καὶ πολυειδῆ γραμμικὰ ἐξοματὰ ἐγγράφοντες ἤτοι ἐγγλύφοντες πίναξι τουτέστι σανίσιον.

(11) Essemble in Cipariü, *Principie*, 381.

(12) Zeuss, *Grammatica Celtica*, Berolini, 1868, in-8, t 1, p. 2.

teaŭ să le fi luatŭ dela Români, căci nu a-veaŭ vre-o trebuință fonetică de elle: *ă* și *î*, sonorile celle mai caracteristice alle vocalismului nostru naționalŭ.

D'o cam dată s'aŭ pututŭ afla scrisŭ cu aceste littere numai câte ce-va săcuescŭ, după cumŭ vomŭ vedé mai la valle.

Pêně atunci să desbattemŭ doue cestiuni:

1. In ce epocă încetat'aŭ a se întrebuița aceste caractere de cătră părinții nostri?

2. Dela cine anume fostu-le-aŭ luatŭ Români?

In Biblioteca Evangelică din Brașovŭ, nr. 26, *b*, in manuscriptulŭ lui Eder intitulatŭ *Exercitationes diplomaticae*, Hermannstadt, 1802, in-4, se găsesce actulŭ scrisŭ in Bucuresci la 1492, prin care domnulŭ muntenescŭ famosulŭ Vladŭ Țepeșŭ însciințéază pe Sași despre o apropiată invasiune a Turcilorŭ in Transilvania.

Se începe așa:

„Vlad dei gratia Woywoda partium Transalpinarum.

„Circumspecti amici et vicini nobis honorandi. Dabimus scire, quod Thwrchi deporerent patientiam cum Domino Rege. Cesar dedisset Woywodatum de Zendere uno familiaris, qui vocatur Alibek, altero autem, qui nominatur Markovich, dedisset Woywodatum de Bodon, et nunc sunt cum bellis maximis, sed nescimus, ad quas partes volunt transire. Nos timemus, ut ad Hattzak aut ad Transilvaniam non debeant transire. Pro eo etc.“

Aceste câte-va rëndurŭ agiungŭ spre a ne incredința că grammaticulŭ princiarŭ era unŭ neoșŭ Românŭ, pré-putinŭ dedatŭ cu lătinésca, astŭ-feliŭ că latine sunt numai cuvintele, pe cândŭ tótă fraseologia e curatŭ română.

Romănesce, buna óră, cuvântulŭ *oste* seŭ *oști*

insemna armată și resboiŭ totŭ-d'o-dată. (17)

Scriba lui Țepeșŭ, creșëndŭ că totŭ așa trebuŭ să fie in ori-ce limbă, nu se sfiesce a pune „cum *bellis maximis*“ in locŭ de „maximo cum exercitu.“

Verbulŭ „a căta“ insemnândŭ la noi nu numai *quaero* seŭ *intendo*, ci încă și *debeo*, de pildă in „cată să mă ducŭ“, *debeo ire*, scriba lui Țepeșŭ confundă și lătinésce ambele semnificațiuni, băgândŭ pe *debeo* in locŭ de *intendo*: „Nos timemus, ut ad Hattzak aut ad Transilvaniam non *debeant* transire.“

Nu mai subliniămŭ in aceia-și frasă pe *ut*, pe *ad*, pe *nos*, pe *non*, puse tóte litteralmente după sintassa română.

Originalulŭ documentului de mai susŭ se păstréază la Sibiu in Archivulŭ Naționalŭ sub nr. 516, unde póte să'lŭ controleze ori-și-cine.

Copiândŭ-lŭ, Eder fusese surprinsŭ de forma litterei *C* in cuvântulŭ „Cesar“, o formă atătŭ de ciudată, atătŭ de fără părechia in paleografia latină din evulŭ mediŭ, încătŭ eruditulŭ colecționistŭ nu s'a pututŭ stăpăni de a nu observa intr'o notă: „Singularis est forma elementi *C* in voce Cesar.“

Ei bine, care este acea estraordinară formă? ~~esar~~.

Noi amŭ vedutŭ in alfabetulŭ lui Lakatos că sonulŭ românescŭ *g* este represintatŭ prin semnulŭ :

†

In actulŭ din 1492 vorba ~~esar~~ se citește dérö *Gesar*, confundându-se *ce* și *ge*, întocmai ca in „sprăncénă“ pentru „sprăngénă.“ (18)

(17) Mironŭ Costinŭ, in Cogălnicenu, *Cronicele*, ed. 2, t. I, p. 16: «a se apuca de *oste* impropitivă» etc.—Urechia, *ibid.*, 136: «și a începutŭ a dăruire ocine prin țerră la voiniciŭ ce făceaŭ vitezie la oști».

(18) Cihac, *Dictionnaire d'étymologie Daco-Romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 107. — Pentru celle-l'alte limbe neo-latine veđi Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, 1836, in-8, t. 1, p. 201.

Cumă-că acéstă confusiune între *ce* și *ge* trebuia să fi fostă fôrte pronunțată la străbunii nostri, dovédă este însăși originea sem-nului graficū Г (gî), pe care ei l'aū formatū din cirilliculū У (ci) de pe manuscriptele slavice celle mai vechi, profitandū de possibilitatea de a întrebunța pentru propriulū *đisū cî* o formă totū cirillică mai modernă a aceleia-și littere: У .

In documentele române din secolulū XV, de essemplu in crisovulū domnului moldovenescū Petru din 1453 (19), codița lui У in numele propriū „*Gîamărū*“ este încă fôrte lungă, anume У .

In limba albanesă, atătū de inrudită cu a nōstră prin elementulū comunū tracicū (20), sonorile *cî* și *gî* se confundă de asemenea, de unde derivă și acolo o confusiune grafică correspundinte, astū-feliū că *cî* se scrie Г érū *gî*— Г , abia diferindū unulū de altulū.

In cuvēntulū „*Ѡesar*“ scriba lui Țepeșū n'a făcutū decâtū a pune din iutēlă in loculū litterei latine *C* pe acea romănescă Ѡ , pe care necunnoscēnd'o Eder, carele cunnoscea de minune paleografia latină medievală, avea negreșitū totū dreptulū să se mire.

Intr'o diplomă cu littere cirillice cu greū se putea committe unū atare qui-pro-quo, căci limba și scrierea slavică erau de secolī res-

pândite in totă România danubiană, pe cândū lătinesce, din contra, scriēndu-se numai prin excepțiune in câte unū actū internaționalū, grammaticulū simția o firēscă tentațiune de a-și da in petecū.

Ce-va analogū se observă actualmente mai allesū in Germania, unde rare-orī Nēmțulū intr'o scrisore cu caractere latine nu vēră câte-o litteră gothică, după cumū și la noi puținī sunt in stare pēnē astăđi de a scri cu ortografia latină fără a lăssa să se străcōre câte o *slovă*.

Difficultatea de a uita cu totulū o grafică națională e atătū de mare, încătū in Anglia bună oră, unde s'aū fostū întrebunțatū ānteiū caracterele runice, deși s'a introdusū apoi scrierea latină așa numită anglo-sassonă, totuși littera *th* a remasū cea vechiă fără nici o schimbare, supraviețuindū astū-feliū ca unū marturū isolatū allū unei culture anteriorē.

Pe la 1400 Poloniū măcarū-că scieau demultū cu caractere latine, dērū mai rețineau încă din grafica primitivă cirillică, ca o unică remășiță mai persistinte, pe *iusulū* meritū a esprime vocalele *a* și *e* nasalitate. (21)

O singură litteră la Anglo-sassoni, o singură litteră la Poloni, nu mai multū decâtū una peste totū, atesta perduta essistință a unui întregū alfabetū naționalū!

Semnulū Ѡ in documentulū din 1492 este dērū mai elocinte decâtū o întregă disser-tațiune pentru a proba că pēnē pe la 1500, cellū puținū in Muntenia, Romāniū nu uita-seră anticulū alfabetū, pe care cu mai multe vécuri înainte l'aū fostū imprumutatū Săcuilorū.

Ce 'i dreptū, nu s'a descoperitū pēnē acumū

(19) Arhivulū Statulū din Bucuresci, *Actele monastirū Nēmțū*, legătura nr. 7.--Slavī nu posedă sonulū *đj* affară de Serbi, cari inse l'aū luatū dela vecini. Dobrowsky, *Institutioes linguae slavicae*, Vindob., 1822, in-8, p. 182, observă: «In-ter vocabula sub У in Lexico Vukiano vix ullum origine «Slavicum reperias.» Littera У cellū ānteiū a introdus'o in Serbia in đillele nōstre Vuk Karadzit', imprumutand'o dela Romāni și nesciēndū că este de origine slavică.

(20) Veđi *Istoria Critică*, t. I, vol. I, p. 305-309.--Cf. Schuchardt, *Der Vocalismus des Vulgärlateins*, Leipzig, 1866, in-8, t. 3, p. 49.

(21) Essemple in Maciejowski, *Pamiętniki o dziejach Słowian*, Peterzburg, 1839, in-8, t. 2, p. 334-363.

nicî unu actû românescû cu „litterae Blackorum“; dèrû totû astû-feliû nu s'a gässitû nicî unû zăpisû săcuescû, deşi e certû că Săcuii s'aû servitû cu elle pênë pe la 1700.

Ca grafică officială, dènşii aveaû pe cea latină şi noi pe cea slăvică, alfabetulû naţionalû fiindû rezervatû transacţiunilorû particulare, de o importanţă secundară seû de totû casnică, din cari înse nu nî-a remasû cu deseversire nemicû pênë la 1500.

Avemû pênë aci doue cifre: 1492, datulû crisovului lui Tepeşu, şi 1250—1300, intervallulû activităţii lui Kézai.

Maî susû de acesta din urmă nu ne putemû urca prin documente seû cronice; dèrû ni se offeră o altă calle totû atâtû de pozitivă în starea actuală a sciinţei: paleografia comparată.

Prin celle maî multe elemente alle sèlle constitutive, „alphabetum Sicularum“ allû lui Lakatos, adecă „litterae Blackorum“ alle lui Kézai, se perdû în anticitatea cea maî profundă.

Éttă câte-va probe irresistibile :

I.

Acestû semnû, esprimèndû pe *li* vocalisatû, este ieroglifulû sórelui, care represinta în vechia grafică egipténă sonurile identificate *ra* şi *la*.

II. 4

Acestû *a* este fără nicî o modificare *a* de pe celle maî vechi inscripţiuni ellene, precumû şi fenicianulû *a* de pe lespeşile maltane:

4 şi

III.

Acestû *zu* numaî prin lipsa liniei supplementare differă de :

1- Samscritulû (u);

2-o. Bengaliculû seû (u).

Aceia-şi lipsă a liniei supplementare ne întimpină în albanesulû (iu).

IV.

Acestû *s* ni apare :

1-o. Ornamentatû fără duplicare în albanesulû (ş).

2-o. Duplicatû în umbriculû (s);

3-o. Duplicatû şi întorsû pe cóstă în himiariticulû (ş);

4-o. Duplicatû şi întorsû pe capû în protoebraiculû (ş);

V.

Acestû *k* e din punctû în punctû cursivulû samaritanû *k*, deosebindu-se numaî printr'o codiţă de cellû maî vechiû fenicianû (k).

E remarcabilû că ieroglificulû *k*, din care s'a născutû cellû fenicianû, offeră aceia-şi formă fără codiţă, ceia-ce probéză că acéstă din urmă e numaî supplementară.

VI.

Acestû *g* este :

1-o. Fenicianulû (g);

2-o. Albanesulû (g) întorsû din .

VII.

Acestû *n* îşi gässesce fraţi gemeni în :

1-o. Fenicianulû (n);

2-o. Ebraiculû (n).

VIII.

Acestû *s* correspunde elleniculû *s* de pe

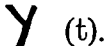
celle mai vechi monumente dorice, precum și fenicianului *z*.

IX.

Acestă *t* este:

1-o. Fenicianul (*t*);

2-o. Proto-ellenicul (*t*);

3-o. Mai cu semnă umbricul (*t*).

Originea tuturor acestora este ieroglificul (*t*).

X.

Acestă *o* e zendicul séu (*o*).

XI.

Acestă *m* este himiariticul (*m*).

XII.

Acestă *f* e cellă mai vechiu ellenic (*f*).

XIII.

Acestă semnă, care represintă sonul *c*, adică *t+s*, differă numai prin pozițiune de proto-ellenicul , carele represinta sonul *ks* din *k+s* (22).

Sciëndu-se că la Ariani *t* corespunde adesea lui *k*, ca în *πέντε* = litv. *penki*, lat. *quinque*, *τε* = lat. *que*, *τέσσαρες* = lat. *quatuor*, *τις* = sanscr. *kis* etc., urméză că nu numai graficesce, dérū și filologicesce, allū nostru (*c*) este identicū cu doricul (*ks*).

XIV.

Acestă *z* presintă o importanță fără comparațiune și mai mare.

Ellū reproduce întocmai pe fenicianul *h*.

Acestă ecuațiune grafică $h(h) = z(z)$ implică o ecuațiune fonetică analogă între *h* și *z*.

Transițiunea din *h* în *z* este propriă în familia indo-europeă mai cu semnă limbei zendice, în care sanscritul *h* nu se conservă nici o dată, ci trece mai totū-d'a-una în *z*, precum:

sanskr. <i>āhis</i> (șérpe)	=	zend. <i>azis</i> ;
— <i>ahám</i> (eū)	=	— <i>azēm</i> ;
— <i>hāsta</i> (mână)	=	— <i>zasta</i> ;
— <i>sahasra</i> (mița)	=	— <i>hazanhra</i> ;
— <i>djihvá</i> (limbă)	=	— <i>hizva</i> ;
— <i>hi</i> (căci)	=	— <i>zi</i> ;
— <i>vrīhānt</i> (mare)	=	— <i>bērēzant</i> , etc.

Chiarū sanscritul *g* devine *z* în *gāus* (pământū) = *zāo* (23).

Limba arménă, pe care Erodotū o numeră anume între cele tracice (24), offeră aceiași particularitate, bună oră:

sanscr. <i>āhis</i> (șérpe)	=	arm. <i>ōds</i> ;
— <i>hīmá</i> (zăpada)	=	— <i>dsiun</i> ;
— <i>hayás</i> (callū)	=	— <i>dsi</i> ;
— <i>māhas</i> (mare)	=	— <i>medz</i> ;
— <i>sahasra</i> (mița)	=	— <i>hazar</i> ;
— <i>lih</i> (lingū)	=	— <i>lizēl</i> ;
— <i>bahu</i> (multū)	=	— <i>pazoim</i> , etc. (25)

Limba slavică repetă pênē la unū punctū același fenomenū, precum:

sanscr. <i>āhis</i> (șérpe)	=	slav.* <i>anz</i> ;
— <i>hīmá</i> (zăpada)	=	— <i>zima</i> ;
— <i>hváyāmi</i> (chiāmū)	=	— <i>zvu</i> ;
— <i>ahám</i> (eū)	=	— <i>az</i> , etc.

Numēle șérpelui în diverse limbe indo-europee pôte să dea o idee sintetică despre

(23) Bopp, *Grammaire comparée des langues indo-européennes*, trad. Bréal, Paris, 1866, in-8, t. 1, p. 108.

(24) Herod., VII, 73.—Stephan. Byz., *Aguevia*.—Eustath. in *Dionys. Perieg.* v. 694.—Cf. *Istoria critică*, t. 1, vol. I, p. 251.

(25) Petermann, *Grammatica linguae armeniaca*, Berolini, 1837, in-8, p. 22-3.

(22) Curtius, *Griechische Etymologie*, Leipzig, 1869, in-8, p. 357-9.

acellea ce schimbă pe *h* în *z* și altele cari respingă această tranzițiune.

Éccè :

sansk. zend. arm. slav. litv. latin. grec. germ.
âhis. azis. ôds. anz. angis. anguis. ἔχis. unke.

Cumă-că Daciî nu numai schimbaă pe *g* și *h* în *z* ca Zenđiî, Armeniî și Slaviî, ci chiară confundaă simultanamente aceste sonuri, după cumă Româniî de essemplu amestecă pe *g* cu *b*, *h* cu *f* sêu *k* cu *p* în *vine* = *ghine*, *fire* = *hire* sêu *picioră* = *kicioră*, dovédă este numele unui orașu dacicu, carele pe Tabla Peutingeriană se chiamă Germihera, éru în Ptolemeu Zερμiήρα (26), adecă: *Germi* = *Zermi* și *hera* = *zirga*.

În limba tracică, în care vorbiaă și Daciî, vinulă se numia *zâla* (27), cea-ce este punctualmente sanscritulă *hâla*, vină, grecesce *χάλις* (28).

Din traciculă *zâla* a remasă pênă astă-đi în limba albanesă cuvântulă *zalia*, nebuniă, amețelă (29), carele corespunde întocmai sanscritulă *hâlâhali* și ellenicului *χαλι* în *χαλίφρων*, *χάλιμος*, *χαλίμη* etc.

Celebrulă medică Gallienă, carele trăia în secolulă lui Traiană, ni spune că 'n limba tracică sêcara se chiamă *brîza*.

Degia Pictet observă că acestă termenă reproduce essactamente pe sanscritulă *vrîhi*, dela rădêcina *vrîh*, a cresce (30).

Hâla = *zâla*, *vrîhi* = *brîza* și *Germihera* = *Zermizirga*, probéză trecerea lui *h* în *z* în limba dacică.

(26) Katancich, *Orbis antiquus ex Tabula Peutingeri*, Budae, 1824, in-4, t. 1, p. 375.

(27) Hesyeh., v. *χίλαι*.-Variantulă este *χίλας*, indicândă o formă primitivă *zâla*, a cără *â* corespunde lui *η* grecă, ca în *ήμι* sanskr. *sâmi* sêu *χητέω* sanskr. *yâtâyâmi*.

(28) Pictet, *Les origines indo-européennes*, Paris, 1859, in-8, t. 1, p. 256.

(29) Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, in-8, *Lex.*, p. 35.

(30) *Op. cit.*, I, 273.

Astă-feliū se esplică, de ce la Daci fenicianulă *h* a trebuită să devină *z*.

O asemenea tranzițiune grafică era posibilă numai la Traci, la Zenđi, la Armeni, la Slavi.

La Greci, la Latini, la Celți, la Germani, nici de cumă,

Ne oprimă aci, mărginindu-ne a constata cea-ce sare în ochi prin evidință.

Lăssămă cu totulă la o parte ori-ce suposițiune azardôsă sêu ori-ce monumentă ecuivocă, precumă sunt, bună-óră, inscripțiunile liciane sêu idolii obodriticii dela Prilwitz.

Istoria, ca și fisica, devine sciință numai cu prețulă de a supprime cu deseversire elementulă subiectivă allă imaginațiunii. (31)

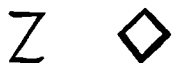
Din 33 littere, avemă 14 de acellea pe cari nu le putea cunnôsce nici ună inventatoră din evulu mediū, și 'n parte chiară nici ună erudită modernă pênă la ultimele descoperiri epigrafice, precumă sunt caracterele celle mai vechi ellene, feniciene, himiaritice, zende, umbrice etc.; ba de ară și fi cunnôscută ca prin minune pe unele din elle, totuși pênă la epoca lui Burnouf, Bopp, Schleicher, Benfey, Curtius etc. era peste putință de a preface pe *h* [𐤇] în *z* [𐤆], sêu pênă la epoca lui Champollion a ghici valôrea fonetică a ieroglifulă .

Cărunta vechime a unui asemenea alfabetă e palpabilă nu numai prin estremulă

(31) Ca agiutóre paleografice ni-ău servitū: *Concordance des alphabets* în Eichhof, *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde*, Paris, 1836, in-4; Ballorn, *Alphabete orientalischer und occidentalischer Sprachen*, Leipzig, 1844, in-8; Vaïsse, «Ecriture», în *Encyclopédie moderne*, Paris, 1851, in-8, t. XIII; Aufrecht u. Kirchof, *Die umbrischen Sprachdenkmäler*, Berlin, 1849, in-8; Brugsch, *Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch*, Leipzig, 1868, in-8; Lepsius etc.

2-o. (t) perde rotunđimea codiței: , devenindü și mai aprópe de cellü ieroglificü;

Numai (ci) se abatte cu totulü dela tipulü , astü-feliü cá ambele figure trebui considerate ca doue semne deosebite pentru a esprime unulü și acela-și sonü, după cumü amü vedütü și 'u Lakatos doue semne deosebite pentru sonulü *k*:

Totalitatea alfabetulü coprinde dörö nu 33, ci 34 littere simple, affarä de monogramme.

D. Orbán are deplina dreptate cândü numesce iuscripțiunea lui Musnai unü illustru și neprețuitü tesaurü națiönalü: „nevezetes „és megbecsülhetlen nemzeti kincs e felirat“ (32).

In adevörü, nu póte fi nemicü mai puternicü ca o demonstrațiune epigrafică.

In lipsa unei assemenü, însäși posibilitatea essistinței vre-unui alfabetü separatü la Säcui a fostü generalmente bänuitä.

Deia in secolulü trecutü Ungurulü Desericzky reproducese o epistolä scrisä pe o scändurä cu aceste littere, gäsitä in Transilvania in satulü Szent-Miklós totü din regiunea Odorheiului și care se desciffrözä:

«Vuni mast tögy-fo; s a van eo pinizurt, ecs az eo
it erdőbe: ma böt
«Ianos, s böte Kovacs. Csinal-ti, ma böas mastu,
avagy mastu csinaltas.»

Acözta se transcrie in limba maghiarä modernä äsa:

„Vané most tölgy-fa? 's ha van jó pénzért,
„és a' jó itt erdőhöz? ma vett János, 's vette

(32) *A Székelyföld leirása történelmi etc.*, Pest, 1868-71, in-4, t. 1, p. 124.

„Kováts, tsinálj-te, ma vehess mástul, avagy „mástul tsinaltass“.

Adecä:

„Este öre acumü lemnü de stegiarü? Și decä „este cu prețü bunü, și bunü aice la pădure? „Astädü a cumperatü Ianoșü și a cumpëratü „Covacü. Vedü tu, astä-đi sä poți cumpëra dela „cine-va, séu fă sä cumpere altulü.“ (33)

Dupä forma cea archaicä a limbei și a ortografiei, *vuni* pentru *vané*, *fo* pentru *fa*, *pinizurt* pentru *pénzért*, *böt* pentru *vött* etc., acözta naivä epistolä despre o cumperätöre de lemne catä sä fie cellü puținü din secolulü XV.

Cu tóte astea nemiü nu-ü putea da nici o importantä, cáci affarä de Desericzky n'a vedütü nemiü însuși originalulü, după cumü nu s'au vedütü de cáträ nemiü nici inscripțiunile celle säcuesci pe cari se đice cá le-arü fi adunatü de prin Transilvania renumitulü collecțiönistü maghiarü Cornides. (34)

Unü dubiü fórté legitimü domnia assupra cestiuniü.

In deșertü protesta in favórea alfabetulü renumitulü filologü maghiarü Gyarmathi. (35)

Pënë și iesuitulü Timon, carele nu era tocmai dintre cei mai scrupuloși pe terrémulü criticü, totü ce se povestia despre litterele säcuesci i se părea a fi o fantasmagoriä. (36)

(33) Desericius, *Initia et majores Hungarorum*, lib. IV, cap. 7, ap. Katancsich, *De Istro ejusque adcolis*, Budae, 1798, in-8, p. 306-8.

(34) Wallaszky, *Conspectus reipublicae litterarum in Hungaria*, Lipsiae, 1785, in-8, par. I, tsect. I.

(35) *Kritische Grammatik der ungarischen Sprache*, Klausenburg, 1794, in-8, t. I, init.

(36) Timon, *Imago novae Hungariae*, Cassoviae, 1734, in-16, Additamentum p. 2: «De literis Scythicis, apud Siculos repertis, multa legi, multa audivi, sed suspectae mihi fuerunt idcirco, quia quid illis notatum, quid expressum fuerit, nemo recensuit, nemo explicuit. Nihil certe adhuc ex illis didicimus; et nescio, an unquam quisquam ex illis in lucem prolaturus sit. Novas notas fingere etiam hoc seculo quisque potest».

Inscripțiunea murală dela Enlaka, accesibilă pentru orî-cine voesce s'o vedă, pune capăt aceştui scepticismu de pînă mai dă-ună-dî, și d. Orbán nu essageréză întru nemică vorbindu cu entuziasmă despre estrema importanță a descoperirii s'elle.

D-sea cade înse în păccatulă betrânului Turutz cându presupune paternitatea Huniloră în nesce littere curatū semitico-ariane, în cari nu essistă, fie în formă, fie în modulū de a scri, absolutamente nici unū ingredientū nord-asiaticū.

Chiarū dintre Unguri, degia Bel constatase semitismulū unorū caractere (37), érū celebrulū Pray era mai dispusū a le atribui Germanilorū decâtū Hunilorū. (38)

Să se noteze că testulū lui Kézai, în care se arată trecerea acestorū littere dela Români la Săcuī, a fostū necunoscutū lui Bel și Pray.

Unū alfabetū hunicū, decă a essistatū vre-o dată, trebuia să semene mai curândū cu caracterele descoperite de d. Bolliacū în ruina dela Slonū, unde se observă în realitate numerose elemente turanice, și cată să se fi scrisū numai dóră în liniă perpendiculară după tipiculū mongolicū, érū nu dela drépta spre stînga după mecanismulū graficeī semitice și 'n parte chiarū a celeī ariane, căci totū așa se sciea în limba zendică și 'n acea etruscă, fără a mai vorbi despre semi-retrogradulū βουστρεφηδόν allū Grecilorū.

Vechiī Egipteni scieau de asemenea nu numai cu ieroglife, dérū și în grafica ieratică și demotică.

Chiarū Goții, probabilmente înse numai ramura gepidică, care ocupase într'unū timpū

o porțiune occidentală a Transilvaniei, scieau în acella-și modū.

Pe sfinsulū descoperitū în 1847 la Turda se citește :

NAOLRAFEREIΘISAMIAMI.

Citindu-se dela drépta spre stînga, avemū: *ima ima si thi ere farloan*, cea-ce se transcrie fórte lesne în limba germană modernă prin: „ihm, ihm sei die Ehre verliehen“, adecă: „lui fie-ī dată mărirea“ (39), cea mai potrivită legendă pe figura unei divinități pagane.

Vomū mai adăuga că și vechile rune slavice se scieau totū dela drépta spre stînga. (40)

Intr'unū cuvântū, nemicū turanicū și totulū ariano-semiticū, arū fi de agiunsū numai atăta pentru a înlătura radicalmente orî-ce ipotesă hunică, chiarū decă Simonū Kézai, scriendū între anniī 1250-1300, nu ni spunea că Săcuīi împrumutaseră aceste caractere anume dela Români, și chiarū decă diploma lui Tepeșū din 1492 nu ni-arū atesta usulū lorū în Muntenia pînă pe la 1500.

Cumū-că alfabetulū este dacicū, o probéză:

1. Moștenirea lui de cătră Români, adecă Daco-latini, productū directū allū amesteculū Dacilorū cu elementulū italicū;

2. Lipsa de orî-ce medievalū s'eu chiarū din ultima fasă a anticității, astū-feliū că arū fi absurdū a bănuī că străbuniī nostri vorū fi luatū de unde-va asemenī caractere în cursulū evulū mediū;

3. Formațiunea semnului **h** pe basea unei fonetice eminamente tracice, care nu se asemenă în astă privință decâtū numai cu acea zendică, arménă și slavică, pe cândū însuși alfabetulū nefindū nici zendicū, nici

(37) Bel, *De veteri literatura Hunno-scythica*, Lipsiae, 1718, in-8.

(38) Pray, *Dissertationes in annales Hunnorum*, Vindobonae, 1775, in-f., p. 61, nota 1.

(39) Veđī *Istoria critică*, t. 1, vol. 1, p. 321.

(40) Wiszniewski, *Historia literatury polskiéj*, Kraków, 1840, in-8, t. 1, p. 169-72.

arménü, nici slaviciü, urméză *eo ipso* că trebuï să fie daciciü.

Coincidența acestorü trei puncturi constituă o perfectă certitudine, care se verifică printr'o seriă de întrebări antitetice:

1. Décă alfabetulü nu e daciciü, atunci dela care altü poporü arianü seü semiticü, nici decumü turanicü, pututu-l'aü căpëta Românii fără a se mișca din Dacia?

2. Décă alfabetulü nu e daciciü, și noi scimü în același timpü că ellü nu este medievalü, ci offeră nesce indicii förte vechi, atunci cine öre într'o epocă antică l'a pututü transmite Românilorü pe territoriulü Daciei?

3. Décă alfabetulü nu e daciciü, și totuși cată să ni-lü fi datü exclusivamente vre-o ginte prefăcëndü pe *h* în *z*, după cumü sunt Zenđii, Armenii și Slavii, éru caracterele grafice vechi și noue alle acestorü trei némuri sunt cu totulü altü-feliü, fiindü bine cunoscute în paleografă, atunci unde öre să'ï putemü găssi paternitatea affarä de ginteä tracicä, din care făceaü parte Daciü și la care în adevëru *h* se schimba în *z* și chïarü se alternaü ambele sonuri?

Desfidemü pe orï-cine de a eși din aceste dilemme.

O datä demonstratü dacismulü caracterelorü, să urmărimü pe însuși părintele acestui alfabetü, luändü dreptü căläuze doue fontäne istorice dintre celle mai ponderöse: pe Strabone și pe Dione Crisostomü.

Cellü änteü sub Augustü, cellü-l'altü sub Traianü, ambiü ni spunü că civilisațiunea Dacilorü se datorä unui Dekeneü cu vr'o sutä de anni înainte de Cristü.

„Acestü färmecätörü — dice Strabone — învețase în Egiptü nesce semne, *προσημαστας*, prin cari pretindea a cunnösce voința divinä“ (41).

(41) Strabo, lib. VII, cap. 3, § 11.—Tardieu, *Géographie de*

Adducëndu-ni a-minte că *semnele sacre* la Egipteni erau ieroglifele, că pënë astăzi în India alfabetulü samscritü se chïarü *dëvanägarî*, adecä dumneđescü, și că lä vechii Germanii termenulü *rüna* se applica d'o potrivä la scriere și la färmecü, cuvintele lui Strabone devinü förte clare.

Elle indicä introducerea în Dacia de căträ Dekeneü a unorü caractere grafice din Egiptü.

La Evreiü unü singurü și acela-și cuvëntü avea înțellesulü de „semnü dela Dumneđeu“ și „litterä“ (42).

Chïarü în ñillele nöstre unü selbategü din tribulü americanü Kickapoos inventändü pentru compatrioții seü unü alfabetü, a fostü consideratü de căträ dënșii ca färmecätörü, éru litterele selle se întrebuintäü la rugăcunü „pentru a cunnösce voința divinä“, întocmai ca semnele celle egiptene alle lui Dekeneü. (43)

Dione Crisostomü confirmä acestü modü de a înțellege pe Strabone.

Importanta'ï monografiä despre Daci a ägiunsü pënë la noi abia în câte-va fragmente.

În secolulü VI a cunnoscüt'o încä și o citézä Gotulü Iornande, desfigurändü înse töte după

Strabon, Paris, 1873, in-8, t. 2, p. 27, traduce: «Decenaeus, espèce de charlatan, qui avait longtemps voyagé en Egypte et y avait acquis la connaissance de certains signes, à l'aide desquels il annonçait les volontés divines.»—Vomü observa că 'n Strabone nu este «charlatan», ci *μαγος*, adecä, «sorcier» seü «magicien».

(42) Renan, *Hist. des langues sémitiques*, Paris, 1858, in-8, p. 115.

(43) Tylor, *The early history of mankind*, London, 1870, in-8, p. 89: «Catlin tells how the chief of the Kickapoos, a man of great ability, generally known as the «Shawnee Prophet», having, as was said, learnt the doctrines of Christianity from a missionary, taught them to his tribe pretending to have received a supernatural mission. He composed a prayer, which he wrote down on a flat stick, in characters somewhat resembling Chinese letters. When Catlin visited the tribe, every man, woman, and child used to repeat this prayer morning and evening, placing the fore-finger under the first character, repeating etc.»

obiceiū din dorința de a germanisa cu orî-ce prețū vechile némuri tracice dela Dunăre.

Intr'unū importantissimū, passagiū, Dione Crisostomū dîce că Dekeneū a inițiatū pe Daci în diversele ramure alle filosofiei, i-a înzestratū cu o literatură, li-a datū legi scrise: „leges *conscriptas*“ (44).

Pênē atuncî ei nu aveaū tôte acestea.

Allăturandū pe Dione Crisostomū cu Strabone, adecă semnele egiptene alle celui ănteiū cu scriptura cea filosofică a celui-l'altū, și punēndu-i apoi pe amēndouī față, 'n față cu alfabetulū de mai susū, e cu anevoiă a nu recunnosce opera lui Dekeneū.

Trebuī adausū numai că reformatorulū Daciei n'a transplantatū la Dunăre unū alfabetū purū egiptēnū, ci pe lōngă unele ieroglife a mai grupatū o sēmă de caractere feniciane, ellene, zendice și altele; dērū și acestea de asemenea, după cumū a doveditū astă-đi sciința paleografică, derivă mai tôte directū sēū indirectū din celle trei sisteme grafice alle Egiptuluī. (45)

Fenicianii mai cu sēmă erau pe țermii Niluluī ca la dēnșii a-casă, „Sémites à demi égyptisés“, precumū îi numesce fōrte bine d. de Rougemont (46).

S'arū putē pune înse o cestiune.

Unele littere, precumū amū vēđutū mai susū, indicāndū intr'o stare de admirabilă conservațiune, ca și cândū arū fi copiate astăđi după inscripțiunile celle mai archaice, tocmai períodele primordiale din istoria alfabetelorū semitice și ariane, cumū de aū pututū elle a se cristallisa atātū de binē in cursū de douē miī de anni?

(44) Ap. Iornand., *De reb. Get.*, cap. 11.

(45) Sharpe, *Egyptian Hieroglyphics*, London, 1861, in-8, p. 27.

(46) *L'âge du bronze*, Paris, 1866, in-8, p. 201.

„O mare desvoltare relativă a culturei literare—dîce d. Lenormant—și prin consecință o mare desvoltare relativă a usului de a scri, este principala și decisiva cauză a rapidității cu care se modifică și se schimbă mai multū sēū mai puținū figurele literelorū in alfabetulū unui poporū. Semnele grafice sufferū in realitate ca unū felū de rōdere prin purtare, pe cândū elle se păstrēză din contra dēcă sunt rarū intrebuintate. La unū poporū litteratū, care scrie multū și unde maioritatea scie carte, variațiunile paleografice sunt desse și grăbescū deformațiunea litterelorū, fie prin complicațiunii și impodobiri cândū e vorba de caligrafia, unde se cere mai pe susū de tôte eleganța, fie prin simplificațiunii și prescurtări cândū e vorba de cursivă, a cării prima condițiune este răpediciunea. Poporulū care scrie pe cātū se pōte mai puținū, remānēndū in astă privință intr'o quasi-barbariă, este acella ce conservă mai multū timpū și mai neattinse formele primitive alle litterelorū.“ (47).

D. Lenormand observă mai departe că usulū cernellei sēū allū orî-și-cării alte materie licuide concurge la corupțiunea unui alfabetū, pe cândū gravarea caracterelorū pe o materiă dură este de o natură conservatrice, fiindū-că se scrie cu greū.

Dēcă dērū litterele dacice aū pututū să supraviețuēscă cu atāta puritate la Romāni și apoi la Săcuī, cauza este că:

1. Se scriea fōrte puținū;
2. Caracterele trebuiaū. increstate.

Orî-cumū să fie, acestū alfabetū, din care noi amū esplicatū aci abia o mică parte, căci n'amū

(47) *Sur la propagation de l'alphabet phénicien*, Paris, 1872, in-8, t. 1, p. 115.

voitū a deschide vre-o portiță controversei, cată să'și rea loculū nu numai in paleografia universală, ci mai cu sémă in istoria universală a culturei.

Nici unulū din istoricii români, deși cei mai mulți sunt tocmai de peste Carpați, n'a visatū măcarū că Săcuii posedă unū anticū alfabetū imprumutatū in evulū mediū dela Români, necumū să-și mai fi datū ostenella de a'lū găssi, de a'lū studia paleograficesce și de a'lū confrunta cu revelațiunile lui Straboneși Dione Crisostomū despre modalitatea nascerii litteraturei la Daci; dintre istoricii străini, pe de altă parte, illustrulū Schaffarik observase prețiosulū testū allū lui Kézai cu „Zaculi litteris Blackorum uti perhibentur”, dérū necunoscendū de locū litterele in cestiune, credea că Săcuii vorū fi luatū dela Români anume slovele cirillice, și se mira ellū singurū cumū de nu se mai afflă nici o urmă cirillico-săcuéscă (48).

§ 7.

DIFFERINȚA INTRE ORIGINEA UNEI NAȚIUNI ȘI ORIGINEA CULTUREI NAȚIONALE.

Analisa alfabetului dacicū, devenitū românescū și in fine săcuéscū, după ce aparținuse fragmentatū la câte și mai câte popóre de feliū de feliū de vițe, a fostū pentru noi o simplă introducere la studiulū reacțiunii omului contra naturei pe teritoriulū Daciei, căci totū atâtū de pestriță ca și grupparea acellorū littere, totū atâtū de eterogenă este pe țermii Istrului originea vestmintelorū, originea armelorū și originea locuințelorū, de unde procede întréga civilizațiune.

D. Baronzi, adunândū câte-va materialuri pentru istoria limbei române, inșiră la unū

(48) *Slowanské starozitnosti*, Praha, 1837, in-8, p. 609: „Tedy uzjwali pisma cyrilshého giz pred 1290?”

locū următoarele numiri de îmbrăcăminte țerănéscă :

„*Androcū séu vĕlnicū.*—*Fotă—Iă.*—*Maramă.*—*Brăū.*—*Zelcă.*—*Zelcută.*—*Salbă.*—*Pandlicele.*—*Țopți.*—*Fluturași.*—*Paftalle.*—*Percele.*—*Cămésă de borangicū.*—*Brobódă.*—*Șiretelle.*—*Cogtócū.*—*Opinci.*—*Căciullă.*—*Scurteică.*—*Zeghiă.*—*Colțisorī.*—*Căltunī.*—*Verigute.*—*Broschiță séu altită.*—*Zăbunū.*—*Stremătură.*—*Cipcă.*—*Tichiă.*—*Libadea.*—*Țolū.*—*Plocatū.*—*Velință.*—*Pătură.*—*Straie.*—*Allésă.*—*Papuci.*—*Mărgelle.*—*Glugă.*—*Ițarī.*—*Imineī.*—*Pantofi.*—*Ștergarū.*—*Rochiă.*—*Ciőreci.*—*Poturī.*—*Cepchenū.*—*Fustă.*—*Curelle.*—*Bráne.*—*Nogite.*—*Sarică.*—*Ipingea.*—*Fermea.*—*Condurī.*—*Conciū.*—*Iestemellă.*—*Strimțarī.*—*Bete.*—*Chimirū.*—*Conțeșū.*—*Cercelluși.*—*Tivilichiă.*—*Găitane.*—*Fundă.*—*Flășiore.*—*Falbalalle.*—*Tulpănașū*—*Pănsătură.*—*Scortari.*— etc. (1)

Registrulū e departe de a fi măcarū pe giუმétate completū, și totuși decă arū supravietui numai acești termini, perindū d'o dată totalitatea limbei, astū-feliū ca filologia să fie silită a se pronunța esclusivamente după celle șapte-deci cuvinte de mai susū, dintre cari nici deuce nu sunt latine, óre ca ce feliū de idee s'arū puté face in privința naționalității române?

Acella-și fenomenū ne întimpină in numile locuințelorū : *bordeiū*, *colibă*, *hrubă*, *odaiă*, *sobă*, *stână*, *orașū*, *tărgū* etc., din cari celle mai multe sunt cu totulū străine originii noastre naționale, arătândū inse istoricului successivele straturi de culture, impuse teritoriului dintre Carpați și Dunăre prin complexulū trecutului seū cronologicū și allū pozițiunii sélle geografice.

[1] *Baronzi, Limba română și tradițiunile ei*, Brăila, 1872, in-8, p. 95.

Totü așa în nomenclatura armelorü : *pușcă, sabiă, flintă, ghiogă, măciucă, buzduganü, sulită* etc.

În vinele Românilorü nu curge probabilmente nici o picătură de sânge egipténü, și totuși străbunii nostri au scrisü öre-cändü cu ieroglife; de asemenea póte să se întemple în limba română unü termenü vestimentarü, militarü séu arhitectonicü de pe la capelele lumii, fără ca acéstă singură considerațiune, decă nu sunt și altele mai decisive, să implice între noi și cine mai scie cine vre-unü gradü de încuscire; în orî-ce casü înse atari împrumuturi de vorbe indică împrumuturi correlative de idee séu de lucruri, confirmändü din noü că lupta omului contra condițiunilorü fizice este atâtü de a-nevoiă, încätü pe fie-care punctü allü globului pämentescü trebuü să colaboreze miriade de anni umanitatea întrégă.

Madridulü cu largele sélle strade și cu celle 42 de piețe este ellü opera Spaniolilorü?

Sub acéstă măreță capitală a Castilliei, dintr'unü terrémü geologicü mai vechiü decätü petrificațiunile de elefantü și de rinocerü gässite pe d'assupra'ï, s'au desmormentatü topóre necioplite de silex și de quartzitü (2).

Eccë unde se urcă adevëratulü légënu allü Madridulü!

În Marsillia la 1864, dintr'o adâncime de 4 metri și giümetate, s'a scosü de sub case resturile unei arhaice corăbie făcute din cedru, care trebuia să fi venitü aci numai döră din regiunea Libanului (3).

Ettă cui se datoresce portulü cu 1200 de vasse, de care atâtü de mândră e actuala Franciä!

(2) Rougemont, *L'âge du bronze*, 281.

(3) *Ibid.*, 302.

Civilisațiunea umană, chîarü în starea'ï cea mai rudimentară, căci nemicü nu póte fi mai simplu ca o vizuină, o bătă séu o cărpă, este degia produssulü unei labori immense, la successulü cării au concursü apröpe tóte gințile, móștenindu-se *incognito* una pe alta.

§ 8.

TZUNDRÄ ȘI ZEGHEA.

Numele cellü mai pre-istoricü allü vestmëntului derivă dela o radicală *tan*, a tinde.

De acollo avemü :

1-o. Sanscritulü *tantra*, haînă;

2-o. Persianulü *tanah*, stoffă;

3-o. Osseticulü *tuna*, idem;

4-o. Celticulü *tona* séu *tonach*, vestmëntü;

5-o. Latinulü *tunica* (1).

Deși la Germani și la Slavi acestü derivatü allü radicalei *tan* se pare a nu avé reprezentanți, totuși simultanitatea lui la Indi și la Celți probéză că este mai vechiü decätü separațiunea trunchiului arianü în diverse ramure asiaticë și europeane, întemplată cellü puținü cu 4,000 anni înainte de Cristü.

Cercetările ulteriöre demonstră înse că *tan* în înțellesü de vestmëntü a essistatü nu cu patru, ci cu dece miș de anni înainte, adecă în acea ultra-primordială epocă, în care străbunii Arianilorü și ai Chinesilorü erau încă unü singurü némü.

În adevërü, d. Gustavü Schlegel constată în limba chinesă radicala *tan* în simțü de a tinde, de unde și acollo provine *tan*-haînă, mai allesü o îmbrăcăminte de totü ordinară, a „garment without lining, a sheet“, care termenü în pronunciațiunea vulgară ia forma

(1) Pictet, *Les origines indo-européennes*, II, 297.

de *tşin*, d'eru se scrie totu-d'a-una cu caracterul *tan* insoţit de chiăia vestmentu-lui (2).

Estrema anticitate a acestui cuvântu este prin urmare mai pe susu de ori-ce îndouélă.

Trecându în Europa, *tan*-vestmântu a scă-đutú pretutindení din *a* la *u*: *tona*, *tonach*, *tuna*, *tunica*, urmându cunnoscutei legi filologice de greutatea relativă a vocaleloru, astu-feliu că samscritulu *tantra*, decă s'arú fi conservatú şi ellu întregú în vre-o limbă europeă, trebuia să devină *tontra* séu *tuntra*.

Acéstă formă *tan*+*tra* se distinge prin suffissulú *tra*, carele caracteriză anume lucrurile „servindú la unú usú”.

Aşa de essemplu: *nêtra*, ochiú dela *nî*—a conduce, adecă servindú la conducere; *çrôtra*, urechiă, dela *çru*—a auđi, adecă servindú la auđire; *gátra*, mēdullarú, dela *gá*—a merge, adecă servindú la mergere; *vástra*, îmbrăccă-minte, dela *vas*—a îmbrăcca, adecă servindú la îmbrăccare; *çastra*, săgétta, dela *ças*—a uccide, adecă servindú la uccidere; *pátra*, vasú, dela *pá*—a bé, adecă servindú la béutú; *ama-tra*, coffă, dela *am*—a se duce, adecă servindú la dusú, etc. (3)

Tantra însemnézá litteralmente o haíñă destullú de spaţiosă pentru a se întinde pe corpú, unú feliu de mantă „servindú la tin-dere“ (4).

În limbele europeee suffissulú *tra* a devenitú celle mai de multe ori *dra*.

Aşa bună-óra idea de vêsă, adecă „servindú a despica“, dela radicala *ar*, capetă în diversele dialecte ariane urmátorele formaţiuni:

(2) Schlegel, *Sinico-Aryaca ou recherches sur les racines primitives*, Batavia, 1872, in-8, p. 134-38.

(3) Alte essemple în Bopp, *Gramm. comparée*, IV, 62, § 815 b.

(4) Cf. Chavée, *Lexiologie indo-européenne*, Paris, 1864, in-8, p. 171.

sanscr. anglo-sax. scandin. vechiu-germ. litv. celt.
ari-*tra* re-*đhra* rō-*đhr* rue-*dar* ru-*delis* rho-*dol*

În acestú modú forma europeă cea mai legitimă din sanscritulu *tantra*, scăđutú la *tuntra* prin uşurarea cea regulată a vocalei radicale, este *tundra*.

În deşertú vomú căuta unú asemenea nume allú vestmântulu la Greci, Latini, Germani, Celţi, Litvani, Slavi.

Ellu se găssesce numai la Români, şi încă nu la toţi, ci exclusivamente la locuitorii din munţi, cei mai credincioşi păđitori ai datinelorú străbune, cari pêne astă-đi se îmbraccă cu *tundra*.

În zona câmpénă a României şi chiarú în podgoriă „*tundra*“ nu essistă.

Nemicú nu póte fi mai sanscritú ca acestú termenú, şi fiindú-că noue nu ni l'aú împrumutatú celle-l'alte popóre ariane alle Europei, de óră ce la dênsele ellu nu possede suffissulú *tra*, este învederatú că Românií l'aú moştenitú d'a-dreptulú dela Daci, cari la rōndulú lorú illú adduseră séu illú primiseră din sudulú Asiei.

Singura modificaţiune curatú románescă este sibilarea lui *t* în *ţ*.

Ceia-a ce s'a întemplatú cu alfabetulú dacicú, a păđit'o şi *tundra*.

Dela noi în cursulú evuluí mediú aú luat'o Săcuii, prefăcēnd'o în *tzondra* séu *czundra*, deşi cei-l'alţi Unguri nu cunnoscú de locú acéstă vorbă atâtú de ariană, întrebuintāndú în locu'i cuvēntulú *szür* (5).

Bulgarií şi Serbií n'aú pututú s'o íea dela Români, învecināndu-se cu noi numai din partea câmpiei, unde *tundra* nu se aude.

O *tundră* ce-va mai lungă se đice romănesce *zeghe*.

(5) Benkő, *Transsylvania sive magnus Transsylvanicae principatus*, Vindobonae, 1777, in-8, t. 1, p. 404.

Lessiconulü Budanü scrie acéstă dicere *zeche*, esplicând'o prin: „țundră, sumanü, ein grober Bauernrock, Bauernkittel“, și derivând'o din latinulü: *sagum* ⁽⁶⁾.

Finalurile *ghe* și *che* presuppunü la Români totü-d'a-una pe unü primitivü *tül*, *gül* séü *cül*, precumü în „ure-*che*“ din „auricüla“, „päre-*che*“ din „paricüllum“, „gün-*ghiu*“ din „ju-*gulum*“, „un-*ghe*“ din „ungüla“, „ve-*chiu*“ din „vetülus“, „mu-*che*“ din „mutüllum“ etc.

Astü-feliü *zechea* séü *zeghea* corespunde perfectamente latinulü *sagulum* = *saghea*, căci formațiunea finalurilorü *ghe* séü *che* esclude în fonologia română ori-ce altă provenință.

Dintr'o sorginte nelatină, dela Celți bună-óră séü dela Greci, amü fi căpëtatü *zegă* séü *zecă*, după cumü din *δισάκιον* amü făcutü *desagă*, nici o dată inse n'amü fi formatü *zeghe* séü *zeche*, cari implică pe *gulum*, *tulum* séü *culum*.

În adevëru, legionariü lui Traianü nu puteau să nu transplanteze în Dacia haïna lorü eminentemente cea mai militară.

Titü-Liviü laudă pe Deciü că purta *sagulum* ca unü simplu ostașü romanü: „sagulo gregali amictus“ ⁽⁷⁾

„Ad saga ire“, a îmbrăcca *sagulum* însemna latinesce a merge la resboiü ⁽⁸⁾.

E dérö necontestabilü că părințiü nostri au moștenitü *zeghea* anume dela Romani; este inse totü atâtü de sicuru, pe de altă parte, că acestü vestmëntü, deși ni s'a transmissü noue pe callea latinătăiü, nu e totuși cătü de puținü de o origine romană.

Strabone dice că Italia primia τῶν σάγων ἀφ' Ἰσιδόρου din Gallia ⁽⁹⁾.

Isidorü e și mai explicitü: „*sagum*—dice

„ellü—este unü cuvëntü celticü însemnându „unü felü de haïna militară, pe care Romanii „au adoptat'o în urma expedițiunilorü gallice, „gässind'o între lucrurile celle predate“ ⁽¹⁰⁾.

În diversele dialecte celtice *zeghea* se află pënë astă-đi sub formele de *sae*, *se*, *segan*, *segiad*, *sai*, vestmëntü, tunică ⁽¹¹⁾.

Fie imediatü dela Galli, fie prin intermediulü Romei, acella-și termenü a agiunsü la Italiani: *saja*, la Francesi: *saie*, la Spanioli și Portugesi: *sayo*, la Grecii vechi: σαΐδα, la Grecii moderni: σαΐτά séü *saia* etc. ⁽¹²⁾

Dela acesti din urmă l'au primitü în ăillele nôstre Bulgariü: *saghia* ⁽¹³⁾.

Dela Italiani degia în secolulü XVI ellü a trecutü prin modă la Poloni sub forma de *sajan* séü *sagaj* ⁽¹⁴⁾.

Așa dérö Romaniü au pe *zeghea* dela Latini, Latiniü o au dela Celți, Celțiü inse au căpëtat'o din Asia, dela radicala ariană *sag*, a accoperi, de unde provinü de asemenea sanscritulü *sagigã*—vestmëntü, elleniculü σάχη—armură și σάχημα—mantă, persianulü *sâz* etc. ⁽¹⁵⁾

Dela Romani directamente, ca și pe *tundra*, au primit'o în evulü međiu Săcuin: *zege*, fără s'o trecă la cei-l'alți Unguri ⁽¹⁶⁾.

Affară de Săcuü, Romaniü totü în vëculü de

(10) *Orig.*, XIX, 24: «Est autem vestis militaris, cujus usus Gallicis primum expeditionibus coepit e praeda hostili. Sagum autem gallicum nomen est.»

(11) Zeuss, *Grammatica Celtica*, Berolini, 1868, in-8, t. I, p. 37.—Cf. Troude, *Dictionnaire français et celto-breton*, Brest, 1842, in-8, p. 285.

(12) Diefenbach, *Origines Europae*, Frankfurt, 1861, in-8, p. 414.—Cf. Du Cange, *Glossarium mediae Graecitatis*, Lugduni, 1688, in-f., p. 1316.

(13) Verkovicz, *Narodne pisme Makedonski Bugara*, Beograd, 1860, in-8, t. 1, p. 371.

(14) Grabowski, *Ubiory w Polsce*, Warszawa, 1830, in-8, p. 223.

(15) Pictet, II, 226.—Cf. Eichhof, *Parallèle des langues de l'Inde et de l'Europe*, Paris, 1836, in-4, p. 193.

(16) Pray, *Dissertationes historico-criticae*, Vindobonae, 1775, in-f., p. 42.

(6) *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 769.

(7) Lib. VII, cap. 34.

(8) Vellej. Patere., II, 16.

(9) *Geogr.*, IV, 4, § 3, ed. Didot.

midlocu aŭ mai datu pe *zeghea* Cumaniloru, sub forma de *zaga* ŝi cu acceptiunea de peparu de pelle (17).

Dintre tote poporele ariane, Celŝii petrunsesera cea antea in Europa, incatu aŭ fostu in stare sa strabatta penes la estremulu occidente; Tracii, dintre cari Dacii formaŭ o simpla fractiune, aŭ venitu din contra cea mai din urma, astu-feliu ca abia aŭ pututu apuca coltușorulud sud-osticu allu continentului, tote celle-l'alte regiuni fiindu ocupate.

Celŝii ducu *zeghea* din India la Oceanulu Atlanticu; cu mai multu secolu incoce Dacii totu de acolo ducu tundra la Marea-negra; Latini ieaŭ dela Celŝii *zeghea* ŝi o stramuta in Dacia, unde inse trebuŭ sa primisca dela Dacii tundra, transmittendu apoi ambele nouei nationalitati daco-latine; de unde erosi dupa mai multe vecuri le ieaŭ pe amendoue Sacuii, pogoriti de peste Urali, absolutamente straini gintii ariane ŝi pe cari totusi astu-di, nemu finno-turecu, ii apera de frigŭ ŝi de ploua indo-celtica *zeghe* ŝi indo-dacica tundra.

Fata cu asemeni fenomene, pass'de mai scrie istoria reactiunii omului contra naturei pe mallulu Dumbovitei fara a fi silitu vrindu-nevrindu sa allergi dela Bankok la Edimburgh ŝi dela Peking la Gibraltaru!...

§ 9.

EPOCA DE BRONZU ŝI FENICIANII.

De cati-va anni archeologii se arata mai dispuŝi ca ori-candu a explica prin migraŝiunii feniciene unulu din perioadele celle mai interesante in istoria civilizatiunii europene: epoca asa numita de bronzu.

(17) *Vocabularium Comanicum* din 1303, in Klaproth, *Memoires relatifs à l'Asie*, Paris, 1828, in-8, t. 3, p. 242: «*Xaga*, coyrcia, cuirasse.»—In acestu vocabularu *x* representu pe *z*.

Noi suntemu departe de a admite ca valabile tote argumentele scolei profesorului Nilsson. (1)

Unele sunt mai pe giosu de critica.

A cata de esemplu pe Feniciani ori-unde se gassesce vre-o petra despre care sa fi povestitu cine-va ca porta intiparita urma de picioru a lui Hercule, intre celle-l'alte o fabuloasa stanca de lungu Nistru din dillele lui Erodotu (2), pretindendu ca asemeni traditiunii aru fi eminentemente semitice, este a nu sci ca pe malurile riului Bahia in Brasilia se arata urma de picioru a santului Toma, la Samoa in Polinesia se vede urma de picioru a divinitatii selbatece Titi, la Tlanepantla in Messicu se veneraza urma de picioru a lui Quetzalcoatl, ŝi pe aŝuri alte urme de picioru analoge pe unde in vecii veciloru n'a ramasu o urma de picioru fenicianu (3).

Este ŝi mai neiertatu unei autoritati de talia lui Movers, ca ŝi candu aru voi sa glumisca, a reduce la o singura radicala semitica *tur* o gramada de numi proprie cu totul eterogene: *Tyras*, *Thrax*, *Durostolum*, *Agathyrsi*, *Indathyrsis*, *Driziparus*, *Doriscus*, *Turuntus*, *Deris* etc. etc. etc. (4)

ŝi totusi presinta elementulu fenicianu in Europa din anticitatea cea mai immemoriala se demonstra prin mai multe probe atat de solide, incatu nu le potu compromite prin rena societate nici chiaru aceste fantastice ipoteze puse allaturi cu densele.

(1) Nilsson, *Die Ureinwohner des scandinavischen Nordens: das Bronzealter*, Hamburg, 1863, in-8.—*Sur l'arrivee du premier bronze en Scandinavie*, in *Congres de Bologne*, 1873, in-8, p. 440-44.

(2) Herod., IV, 82.

(3) Veŝi admirabila explicaŝiune a acestu fenomenu in Tylor, *The early history of mankind*, London, 1870, in-8, p. 117—120.

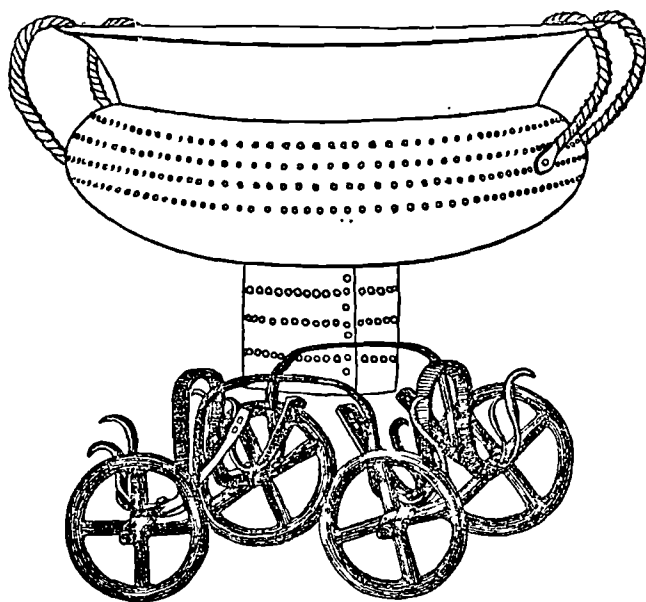
(4) *Die Phönizier*, Berlin, 1849, in-8, t. 2, p. 106, nota.

O împregiurare mai cu sémă ni se pare a offeri o necontestabilă greutate și privesce fórte de aprópe pe România.

Sânta Scriptură ni spune că Evreulú Salomonú, cu vr'o miiá de anni înainte de Cristú, însărcinase pe Fenicianulú Hiram a turna din metallú vase sacre pentru mărețulú templu allú Ierusalimulú; între celle-l'alte, dece bassinurí pe câte patru róte, descrise în „Prima carte a Regilorú“ și a cărorá cıudată formá nu se póte aseména cu nici o unéltá religioasă de alle popórelorú ariane séú turanice.

Eí bine, péné acumú trei assemení bassinurí s'aú desgropatú din páméntú în Europa, done la nordú în Mecklemburg și 'n Danemarca, unú allú treilea tocmaí la noi, pe territoriulú dacicú, în Transilvania (5).

Éccé forma acestorú prețioése bassinurí:

Este unú lucru semiticú și mai allesú fenicianú din epoca cea mai depártatá.

Appare dérö cu o evidință archeologicá pi-păitá cu degetulú, nu eșită dintr'o purá teo-

riá, cumú-cá cu vr'o deșime de secolí înainte de creștinismú Fenicianú nu numai petrunseserá degia în Carpați, dérú addusese cu deșii péné și attributele celle mai caracteristice alle unui cultú esclusivamente semiticú.

Citámú acéstá singurá probá, fiindú dintre celle mai decisive.

Fabricațiunea admirabilelorú arme de bronzú, cari se scotú dintr'unú tórrémú preistoricú aprópe în tóte regiunile Europei, se attribue generalmente Fenicianilorú.

Unulú din motivele ce se invócá în favórea acestei paternității, este estraordinara micime a mánerelorú dela sábie, fiindú sciutú din antropologiá că mánele ariane sunt mai mari ca celle semitice.

Argumentulú nu e destullú de norocosú, după cumú a observat'ö degia d. Lubbock, de órá-ce Indií aú și eí o máná fórte micá, care nu differá de a Evreulú séú a Arabulú (6).

O demonstrațiune cu multú mai puterinicá se póte dobândi prin filologiá.

§ 10.

GENEALOGIA FILOLOGICÁ A SULIȚEI DE BRONZÚ.

Fenicianú numíáú lancea: *romcha*.

Cuvéntulú s'a conservatú în tóte dialectele semitice fără excepțiune: ebraicú, siriácú, arabicú, péné și 'n cellú etiopicu, sub formele de *roimach*, *romchu*, *ramahhe*, *rumcho* etc., pretutindení ca suliță: „lancea, hasta.“ (1)

Radicala este *ramah*, a străluci.

Prin obicínuita permutare a sonorilorú licuide, ca în *rucí* = *λευκός*, *ricí* = *λείπω* etc.,

(6) *L'homme avant l'histoire*, trad. Barbier, Paris, 1867, in-8, p. 49.

(1) Schauf, *Lexicon Syriacum concordantiale*, Lugduni, 1709, in-4, p. 553.

(5) Weinhold, *Die heidnische Todtenbestattung in Deutschland*, in *Sitzungsberichte der Wiener Academie*, phil.-hist. Classe, t. 29, p. 192.

Grecii din fenicianulă *romcha* au făcutu *loncha*: λόνχη, păstrându fără nici o modificare acella-și înțellesu de sulită.

În limba samscrită elleniculă λόνχη nu are nici o tulpină, căci etimologia dela *lak*—a agiunge, de unde *lankā*—créngă, pe care o propune Pictet, nu numai se depărtéază prin semnificațiune, dérú nu correspunde nici foneticesce, de óră-ce greculă *z* presupune pe samscritulă *gh* séú *h* (2).

Λόνχη=*loncha* derivă d'a-dreptulă din fenicianulă *romcha*, cu care coincidă essactamente în fondú și 'n formă.

Totú directú dela Feniciani provine numele latinú allú sulitei: *rumex*, adecă *rumicus* în locú de *rumichus*, *k* latinú espriméndú pe *k* aspiratú și din limba samscrită: *ikh*=*ico*, *khaul*=*claudio* etc.

În greculă *loncha* și latinulă *rumex* nu există în aparință nici măcarú doué littere commune, și totuși ambele cuvinte s'au născutú cu certitudinea filologică cea mai perfectă din aceiași vorbă feniciană: *romcha*=*loncha* și *romchā*=*rumex*.

A treia ginte, căriá Feniciani i-au transmisú pe *romcha*, au fostú Traci.

În limba acestora o sulită lungă și o spadă lungă se chiămaú *romfă*.

Titú-Liviú, descriéndú o bătăliă între Romani și Macedoneni, díce:

„Pe Traci îi împedeaú și romfele lorú, „carí sunt peste măsură lungi, mai incurcându-se pretutindení de crengelé arborilorú“ (3).

(2) Curtius, *Griechische Etymologie*, Leipzig, 1869, in-8, p. 179: «Griechisches *z* entspricht indo-germanischem *gh*. Im Sanskrit ist dies durch *gh* oder *h*—vertreten».

(3) Lib. XXX, cap. 39: «Thracas quoque rhomphaeae, ingentis et ipsae longitudinis, inter obiectos undique ramos impediabant.»

„Romfa—díce Aulu-Gelliú—este unú felíú „de sulită tracică“ (4).

„Romfa—ni mai spune Esichiú—este o armă tracică, o sabiă séú o lance mare“ (5).

Totú aceia repetă Eustatiú (6).

„Romfa“, ρομφαία, *rumpia*, *rhomphaea*, a provenitú la Traci din fenicianulă „romcha“ prin trecerea lui *h* în *f*, întocmai ca în vorbele române *rufă* din *ruha*, *pufú* din *puch*, *marfă* din *marha*, *prafú* din *prach* etc.; o transițiune fonetică care cată să fi essistatú și 'n limba tracică, după cumú o vedemú în adevérú péné astă-đi nu numai la noi, dérú și la Albanesi, unde se díce *baſte* și *bahti* (norocú), *lief* și *lieh* (latru), *ndif* și *ndih* (agiutú), *șof* și *șoh* etc.

În fine, éróși d'a-dreptulă dela Feniciani au primitú pe *romcha* Celții, în dialectulă cimricú allú cărorá lancea se numesce *rhôn* (7).

În acestú modú pe întregulă littoralú marinú dela gurele Dunării péné la Oceanulă Atlanticú o imediată influință feniciană introdusesse de mií de anií numele semiticú allú sulitei metalice, „strălucitóre“, éru prin urmare și prima fabricațiune a acesteí arme: la Greci *romcha*=*loncha*, la Romani *romcha*=*rumex*, la Traci *romcha*=*romfa* și la Celți *romcha*=*rhôn*.

Afară de *rhôn*, primitú directamente dela Feniciani, Celții au mai luatú mai târđiú dela Elleni, probabilmente prin intermediulă industriósei colonie foceane dela Marsillia, acella-și terminú ellenisatú λόνχη, modificându-lú în *lang*.

Grecesculú *z* correspunde regularmente la

(4) Lib. X, cap. 25: «Rumpia genus teli est Thracae nationis.»

(5) Hesych. v. ρομφαία.

(6) Eustath. in *Iliad*. Y.

(7) Dieffenbach, *Celtica I*, Stuttgart, 1839, in-8, p. 57.

Celți *g*, ca în $\chi\epsilon\iota\mu\alpha = \text{geamh}$ séu $\acute{\alpha}\gamma\chi\omega = \text{angu}$.

În dialectul celto-irlandesă sulița se chîmă și astă-đi *lang*.

Romani, deși aveau degia chîră delă Feniciani pe *rumex*, totuși aű mai împrumutatű delă Celți pe *lang*, după cumű nî-o spune Diodorű de Sicilia (8), dăndu-ı forma de *lancea*, pe care o pronunțau *lankea* (9).

Delă Romani, și 'n parte pôte imediatű delă Celți, ea a trecutű apoi la tôte popórele moderne: italianesce *lancia*, spaniolesce și portugesesce *lanza*, provențalesce *lansa*, francesesce *lance*, nemțesce *Lanze*, neo-grecesce $\lambda\acute{\alpha}\nu\tau\zeta\alpha$, polonesce *lanca*, unguresce *lancsa* etc. (10).

Pe acéstă calle aű căpétat' o și Romani.

Metropolitulű Dositeű cîntă sunt acumű tocmai duoi secolı :

«Că étă păgăniń încordară arce,
«Punű săgețï în turbă, se grigescű de *lance...*» (11)

séu :

«Că li-ı tăiósă limba ca spata,
«Cu veninű ıte li-ı arculű gata,
«Fără de veste cu *lancea* plină
«Vorű să săgette ceı fără vină...» (12)

Căllătorindű în timpı mai nouı din apusű spre resăritű, după ce petrunsesse mai ănteu în vechime din resăritű la appusű, *lancea* nu s'a mulțumitű cu Europa, ci a tre-

(8) Diod. Sic., *Bibliothèque historique*, trad. Hofer, Paris, 1846, in-8, t. 2, p. 30: »Ils [Gaulois] se servent aussi de piques qu'ils appellent lances, $\lambda\alpha\gamma\kappa\iota\alpha\varsigma$, dont le fer a une coudée de longueur, et près de deux palmes de largeur; le fűt a plus d'une coudée de longueur.»

(9) Despre *ce=ke* în limba latină veđi Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache*, Leipzig, 1868, in-8, t. I, p. 44-50.

(10) Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 138.

(11) *Psaltire a sfântului prorocű Davidű*, Unev, 1673, in-4, psalmű 10.

(12) Ibid., ps. 63.

cutű încă în Asia la Persi și la Înđi sub forma de *lungű*—suliță, o vorbă absolutamente necunoscută în anticele monumente samscrete și zendice.

Affară de *lancea*, Roma mai împrumutase totű delă Celți pe *rhôn*, prefăcându-lű în *runa*, érű delă Traci pe *romfa*, schimbând' o în *rumpia*; doui terminı pe cari totű în înțellesű de suliță le întrebunțeză degia betrănulű Enniű cu doue-sute de ani înainte de Cristű. (13)

Traci aű datű nu numai Romanilorű pe *rumpia*, dérű și Germanilorű pe *framea*.

Tacitű dice: „Germani întrebunțeză sulițe numite în limba lorű *framee*.” (14)

Ca și romfa la Traci, framea germană însemna lance și o lungă sabiă totű-d'o-dată: „framea, gladius ex utraque parte acutus, idem est et spata et romphea.” (15)

Romfa=frama se caracterisă prin transpozițiunea lui *f* și trecerea lui *o* în *a*.

Intocmai ca și 'n celticulű *lang* din $\lambda\epsilon\gamma\chi\eta$, *o* din *romfa* a devenitű la Germani *a* sub influința lui *m*, nasalele avěndű propensiunea de a sui vocala cărița succedű; bună-óră Sașii din Transilvania aű făcutű *hann*, primarű, din vechiulű germanű *hunda*, *chunna*, *honne* (16).

Ca essemplu de transpozițiune, pe de altă parte, putemű aduce pe samscritulű *vamra*, furmică, de unde slavieculű *mrav* și nordgermanulű *maur*, adecă $v+m+r=m+r+v$, întocmai precumű în *frama* din *romfa* avemű $f+r+m=r+m+f$.

(13) Anlu-Gell., loco cit.—Festus, *De verborum significatione*, Amstelodami, 1699, in-4, p. 463: «Runa genus teli significat.»—Ibid., 453.

(14) German., VI: «hastas, vel ipsorum vocabulo frames, gerunt.»

(15) Du Cange, *Glossarium mediae latinitatis*, ed. Carpent., Paris, 1844, in-4, t. 3, p. 389.

(16) Schuller, *Studien zur Geschichte von Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1840, in-8, t. I, p. 86.

Totă așa dintr'una și aceeași radicală ariana s'au născut la Greci, Latini și Slavi λειμαξ — *limax*—*slimak*, eră la Celți, Persi și Români: *milak*—*melk*—*melciū*.

În limba germană actuală *fram* s'a conservat sub o formă de totă scădută în cuvântul *pfriem*, sulă⁽¹⁷⁾, a căruia vechiă ortografie este *phrieme*⁽¹⁸⁾.

Dela Germani pe framea cu același înțeles de „romfă” a luat'o Roma.

În psalmul XXXIV testul greacă : ἔκχεον ῥομφαίαν se traduce latinesce în Vulgata prin: „effunde frameam.”⁽¹⁹⁾

Vissat'au vre-o dată Romani că *runa*, *rumpia*, *lancea* și *framea*, adduse în diverse timpuri dela resărită, dela appusă și dela nordă, în aparință fără nici o asemănare reciprocă, sunt din punctă în punctă totă una cu vechiul loră *rumex*, formate tôte dela sudă directă sėu indirectă din fenicianulă *romcha*?

A fostă rezervată sciinței filologice moderne, cării i se datorescă mai cu sėmă legile correlățiunii fonetice și grupparea formelor de tranșiune, a puté urmări cu o essactitate matematică migrațiunile unui termenă.

În limba albanesă trăesce pēnē astă-đi tracică romfă sub o formă și cu o accepțiune fôrte originale.

Săgėtta de trăsnetă, *isten-nyila* sėu „săgėtta lui Dumneđu” după cumă o numescă

(17) Grimm, *Deuts. Gramm.* I, 128. — Pott, *Etymologische Forschungen*, Lemgo, 1861, in-8, t. 2, part. I, p. 381, respinge cu dreptă cuvėntă legătura între «framea» și «franciscă» sėu «francă», după cumă se chiăma o armă *francesă* în evulă mediū : «francisca kann nur die *frankische* sein».

(18) Schloicher, *Die deutsche Sprache*, Stuttgart, 1860, in-8, p. 319. — Pf germană correspunde lui *p* ariană, cėia-ce probėză că și la Traci *f* în *romfa* trebuia să fi avută sonulă unui *p* aspirată, după cumă se pôte deduce, în adevėră, din forma latină imprumutată *rumpia*.

(19) Du Cange, l. c.

Unguri, *Blitzstrahl* sėu *Wetterstrahl* nemțesce, grecesce ἀστραπή sėu ἀστεροπή dela *astra*—săgėttă și sulită, *svaru* în limba samscrită cu același duplu înțelesă⁽²⁰⁾, mai pe scurtă săgėtta sėu sulită luata la figurată, se chiămă albanesce *rufe*, articolată *rufeča*⁽²¹⁾.

Rufeča, identică prin finală cu grecesculă ῥομφαία, dovedesce că Ellenii au transcrisă cuvėntulă întocmai așa după cumă illă audiră articolată de cătră Traci.

E remarcabilă că fenicianulă *romcha*, din care au purcesă tôte celle-l'alte forme alle termenului, avea și ellă sub forma verbală de *ramah* semnificațiunea de trăsnetă : „splenduit fulmen”⁽²²⁾.

Remas'a ôre vre-o urmă măcară figurată a dacicei romfe și la Români?

Planta „aristolochia clematitis” e lungă și supțire : „longissimae tenuitatis” după espressionea naturalistului Pliniū⁽²³⁾.

Grațiă acestui aspectă, ea s'arū puté numi *sulicióră*.

Țerranulă română o chiămă *râmfă*⁽²⁴⁾.

Totă astă-feliū viorica tricoloră se đice romănesce „toporașă” ; o altă plantă a căpėtată mai în tôte limbele epitetulă de „săbiuță” : *gladiolus*, *glăieul*, *Schwertel*, *kardotska*; o erbă se numesce la noi și pe ațuri „săgėttă” : *sagittaria*, *Pfeilkraut*, *arrow-head*; apoi mai avemă pe „busdugană” etc.⁽²⁵⁾, formăndă împreună ună întregă arsenală botanică, în care *râmfulă* se așėđă ca o „lance”.

Ne oprimă aci.

(20) Cf. Kuhn, *Zeitschrift für vergleichende Sprachkunde*, Berlin, 1852, in-8, t. I, p. 540.—Benfey, *Griechisches Wurzellexikon*, Berlin, 1842, in-8, t. I, p. 663.

(21) Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, in-8, Lex. p. III.

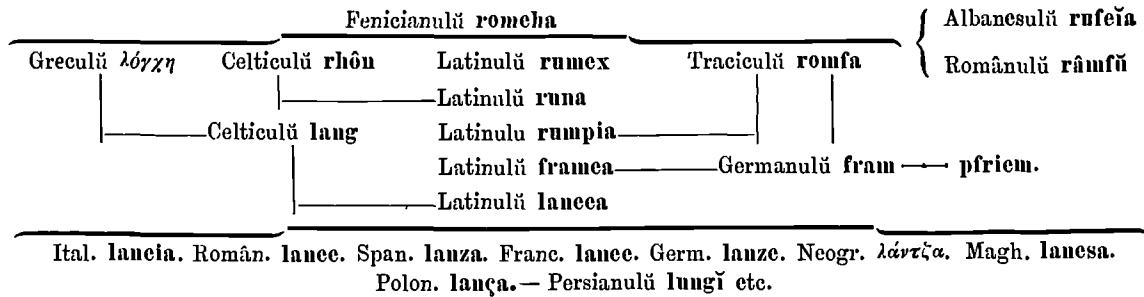
(22) Schauf, loco cit.

(23) *Hist. Nat.*, XXXV, 54.

(24) *Lex. Val.*, 573.

(25) Alth, *Hauptbericht der Handelskammer für Bucovina*, Czernowitz, 1862, in-8, p. 81-95.

Éccē genealogia cuvântului:

Sulița este uua din armele celle mai rudimentare.

Ea se găsesce la ună locū cu ósse de mam-mouth degia în celle mai vechi periode alle epocei de pétră, și mai că nu se affă unū singurū tribū selbatectū, fie câtū de degradatū, căruia să nu-i fie cunoscută.

Fără a inventa lancea, Fenicianii aū făcutū progressulū de a înlocui pétra prin bronzū, prin metallulū „strălucitorū“, și primele popore în Europa, căroră li s'a transmisū acéstă armă atâtū de perfecționată, aū trebuitū naturalmente să fie locuitorii cóstelorū maritime cellorū mai apropiate de cuibulū ginții semitice : Tracii, Grecii, Celtii și Latini.

Éccē de ce în limbele acestorū patru némurii ne întimpină unū nume curatū fenicianū : *loncha*, *romfa*, *rhôn* și *rumex*, forme eșite d'a-dreptulū din *romcha*, pe cândū aiurii ellū este fenicianū numai indirectamente.

Cu multū înainte de a fi pututū petrunde Semiții ei-inșii în centrulū și la nordulū Europei, decă vorū fi petrunsi acolo vre-o dată în realitate, corăbiile lorū trebuiaū să depună productele industriei orientale pe țermii Pontulū, Mediteranei și ai Atlanticei, transmitându-le de 'nteii popórelorū tracice și ellenice ca cellorū mai sud-ostice, apoi țerrelorū italice și gallice, de unde după aceea marfa se respândia prin cavalulū indigenilorū în interiorulū continentulū de 'mpreună cu

numele ei cellū fenicianū, modificatū în diverse chipurii după diversitățile fonetice alle intermediarilorū.

Mai pe scurtū, sciința filologică, venindū în ajutorulū archeologiei proprii duse, ni arrētă că urmele feniciane în zona septentrională a Europei sunt încă departe de a demonstra presința directă a Fenicianilorū, după cumū se pré-grăbesce a conchide scóla profesorulū Nilsson, de oră-ce elle aū pututū agiunge pēnē acolo într'unū modū indirectū prin Tracii, Grecii, Latini séu Celtii, cu cari singurii Fenicianii se afflaū într'unū contactū imediatū din cea mai adăncă anticitate, de pe atunci cândū nu se propagase încă întrebuințarea uneltelorū de bronzū, pretutindenii mai vechi decâtū acelle de ferrū.

Cumū-că *romcha* feniciană era metallică și anume de bronzū, probă este derivațiunea 'i dela radicala semitică *ramah*, a străluci.

La Tracii, de unde a pășitū mai târziu la Germanii, acestū cuvētū trecu nu numai în înțellesū de suliță, dérū și 'n acella de sabiă, adecă o armă peste puțință a se face din lemnū séu din silix.

Unū admirabilū vĕrfū de lance, găssitū peste Oltū în Romanațū și carele face parte actualmente din collecțiunea de bronzurii a d-lui Cesarū Bolliacū, se pare a fi adevĕratū dacicū : lungū ca unū tessacū și ascuțitū de ambele laturii, ellū arū puté servi și ca sabiă, între-

când dimensiunea unui simplu pumnar.

Când unu Dacū își arunca pe umeri *țundra* contra intemperielor atmosferice și străpungea cu *romfa* în mișu-locul codrilor o fără selbatecă, negreșitū ellū nu se gândia că aceste prețioase instrumente în lupta 'i contra naturei le datoresce Indiei pe de o parte și Feniciei pe de alta, după cum nu se gândia nici Latinulū purtându *zeghea* și *lancea*, și cu atâtū mai puținū ne gândimū noi, depărtata posteritate daco-latină, moștenindū tōte acestea.

§ 11.

COCIŌABĂ. — ARGEA. — SĂMCEA.

Dela vestminte și arme, să trecemū la paleontologia locuinței.

Ne mărginimū a menționa cuvēntulū *cociobă*, întrebunțatū la toți Romāniū în înțelesū de colibă, „casa, domuncula vilis, turgurium“, după definițiunea Lessiconului Budanū (1).

Ellū corespunde din tōte puncturile de vedere, prin radicală, prin suffissū și prin semnificațiune, sanscritului *kuṭumba*, dela radicala *kuṭ*, a încovăia, „probabilmente — ȳice «Pictet — din cauza formeī rōtunde a colibeī «și a accoperișului (2).

Oa din „cociobă“ s' a născutū prin vocalisarea nasalei *um* din „kuṭumba“ întocmai ca în „toabă“ din „tympanum“, sanscritulū „tump“.

Prototipulū *cociobei* nōstre se affă dērō pe malulū Indulū.

Vomū analiza mai pe largū o altă vorbă romānă, alle căriia migrațiunii și încuserii îi dau mai multă importanță în istoria originilorū culturei umane.

Poporulū cellū mai vechiū pe țermulū nor-

dicū allū Mării-negre aū fostū nu Sciții, ci predecesorii lorū Cimmerii.

Cu patru secolī înainte de Cristū, Erodotū abia mai putea să apuce câte o vagă tradițiune despre essistința acesteī obscure națiunii.

Ellū ȳice:

„Terra, pe care o ocupă Sciții, fusese mai „anteiū a Cimmerilorū. La prima invasiune „scitică, afflāndū despre mulțimea inamicilorū, „Cimmerii ținurā unū consiliū, în care s' aū „emisū doue păreri contrare, și nici o parte „nu voia să renunțe la a sea. Părerea castei „nobile a fostū cea mai bărbătescă. Pe cândū „poporulū susținea necesitatea de a părăssi „țerra de 'naintea unui adversarū atâtū de puternicū, casta nobilă propunea a se apēra „pēnē la extremitate. Nesuppunēdu-se „poporulū nobililorū, nici nobiliī poporulū, „poporulū s' a decisū a se retrage fără luptă, lăs- „sāndū țerra la Sciții, pe cândū nobiliī, addu- „cēndu-și aminte bunurile ce le gustase în „patriā și calculāndū rellele ce vorū resulta „din emigrațiune, s' aū hotărītū a nu fugi cu „poporulū, ci mai bine a muri și a fi îngropați în „țerrā. Astū-feliū fiindū dispozițiunea spirite- „lorū, Cimmerii s' aū împărțitū în doue armate „de forțe egale și aū începutū a se batte uniī „cu alții. Casta nobilă întrēgā a fostū uccisā, „și poporulū a înmormētatū cadavrele lōngā „fluviulū Nistru, unde mormintele lorū se vedū „pēnē astă-ȳi. Plecāndū apoi Cimmerianii, Sciții „aū copprinsū la sossire o țerrā deșertā. „Pēnē acumū essistā în Sciția castelluri cim- „meriane, unū portū cimmericianū, o regiune nu- „mitā Cimmeria și Bosforulū Cimmericū. Se „pare de asemenea că Cimmerii, după ce fugi- „serā în Asia de 'naintea Scițilorū, aū aședatū „o coloniā pe peninsula unde este Sinope.“ (3).

(1) *Lex. Val.*, 130.

(2) Pictet, II, 240.—Modellurī de aceste locuințe indiane «rotunde» veȳi în Weiss, *Kostümkunde, Handbuch der Geschichte der Tracht, des Baues etc.*, Stuttgart, 1860, in-8, t. I, p. 504, 515.

(3) Herod., IV, 11—12.

Niebuhr, commentându cu multă agerime acestu passagiū, conchide că lîngă Nistru nu se băttuseră Cimmerii unii cu alții, ci trebuia să se fi întemplatū ultima lovire decisivă între dînșii și Sciiți, în urma căriia, fiindū ei învinși, s'aū retrasū la Dunăre, érū nu în Asia după cumū credea părintele istoriei⁽⁴⁾.

Orî-cumū să fie, faptulū positivū este că Cimmerii fuseseră într'o epocă de totū preistorică stăpâni ai Sciiției, adecă ai unū terrioriū copprindēndū în ȕillele lui Erodotū tótă porȕiunea orientală a Daciei, astū-feliū că de pe atunci ei cată să se fi învecinatū cu diversele popóre tracice, dintre cari nici unulū nu trecuse încă pe mallulū stāngū allū Dunării.

Resbellulū între Sciiți și Cimmerii avusese locū lîngă Nistru approssimativū cu șepte secolū înainte de Cristū⁽⁵⁾.

Prin urmare, o însemnată parte a Daciei appartinuse Cimmerilorū sunt acumū vr'o trei mii de anni.

Dēcă ni se va întempla dērū a da în limba nōstră peste unū cuvēntū cimmericū, ellū va avé o vechime cellū puȕinū de trei-ȕeci de secolū, cālletorindū în acestū colossalū intervallū de timpū dela Cimmerii la Traci, și apoi prin ramura dacică a ginȕii tracice transmitēndu-se Romānilorū.

Eforū, carele a trāitū numai cu vr'o doue sute de anni în urma lui Erodotū, ȕice că Cimmerii lōcuiaū în căsuȕe suterrane numite *argille*: αἰτούς (Κιμμερίους) ἐν καταγείοις οἰκίαις δικεῖν, ἄς καλοῦσιν ἀργίλλας⁽⁶⁾.

De ce nēmū vorū fi fostū Cimmerii, nu se

scie; scriitorii vechi ii deossebescū totū-d'una de Sciiți și de Traci; scriitorii noui, pe baaea unei simple asemēnării nominale, li acōrdă o origine celtică; o demonstraȕiune sciinȕifică lipsesce d'o cam dată; din limba cimmerică, totū ce ni-a remasū este cuvēntulū de mai susū : *argilla* — căsuȕă suterrană.

Cumū-că acēstă vorbă a trecutū dela Cimmerii la Traci, avemū o probă filologică dintre celle mai puternice.

Stefanū Bizantinulū ni spune că «în limba «tracică șórecele se chiamă *argil* : ὑπὸ Θρακῶν ὁ «μῦς ἄργιλος καλεῖται⁽⁷⁾.

Numele grecescū allū șórecelū ἐλεῖός derivă din radicala ariană „vila“, gaură⁽⁸⁾.

În limba samscrită șórecele se numesce „ȕușira“ dela „ȕuși“ — gaură.

Unū altū nume samscritū allū șórecelū este „akhanaka“ dela „khâni“ — gaură.

Lătinesce gaura și iepurele-de-casă pōrtă unulū și acellași nume „cuniculus“, fiindū-că — ȕice Varrone — «iepurele-de-casă face gaurē pe sub pāmēntū»⁽⁹⁾.

Slavonesce sobolulū se numesce „kr'tū“ dela arianulū „karta“, gaură, de unde și numele litvanū allū șórecelū de cāmpū : „kertus“⁽¹⁰⁾.

La Albanesii dintr'o causă analógă grierulū se chiamă „burkd“, érū bordeiulū „burk“⁽¹¹⁾.

Așa dērō numele tracicū allū șórecelū ἄργιλος însemnéză pe unū animalū *locuindū în gaură*, adecă în cea-ce la Cimmerii se numia ἀργίλλα.

În acestū modū noi scimū că :

1. Cu vr'o miiă de anni înainte de Cristū,

(7) Steph. Byz., v. Ἄργιλοι.

(8) Pictet, I, 412.

(9) Varr., *De re rust.*, 1 : «Cuniculi dicti ab eo quod sub terra cuniculos ipsi facere soleant, ubi lateant in agris».

(10) Pott, *Wurzel-Wörterbuch der indo-germanischen Sprachen*, Detmold, 1869, in-8, t. 2, part. 1, p. 150.

(11) Hahn, *Alb. Stud.*, Lex. 16.

(4) Niebuhr, *Ueber die Geschichte der Skythen*, in *Kleine historische Schriften*, Bonn, 1828, in-8, t. 1, p. 365—67. — Cf. Rawlinson, *History of Herodotus*, London, 1862, in-8, t. 3, p. 9, nota 4.

(5) Ukkert, *Skythien und das Land der Geten oder Daker*, Weimar, 1846, in-8, p. 17.

(6) Ap. Strab., V, 4, § 5.

Dacia dela Nistru pênă pe la Oltă aparținea unui popor numit Cimmeri;

2. Acestă popor, anterior la Dunăre Sciților și Dacilor, trăia pe sub pământ în nesce bordeie ce se chiămau *argille*;

3. Prin vecinătate, cuvântul a trecut dela densii la Traci, dintre cari făcea parte Daci, unulu din elementele celle mai constitutive alle naționalității române.

Sciința s'a încercat a găsi originea *argillei* cimmeriane în limba celtică, în care înse cuvântul *argel* însemnă numai «ce-va accoperit» (12), încât nu coprinde ideia fundamentală de „locuința suterrană”.

În totă Europa *argellele* ființază unicamente la Români, mai cu sémă înse în Muntenia, deși numele satului *Argéua* în districtul Tecuciă probază vechia essistință a acestui cuvânt și în Moldova.

Éccé definițiunea :

„*Argea*, plurală *argelle*, *grópă săpată în pământ în forma patrată, care se accopere cu stuf și pământ, și în care véra țessă muierile pânza, érá iérna se punú stupii; casula vel cella subterranea, ubi aestate mulieres telam texunt, hieme autem alvearia conduntur*“ (13).

Publicândă acéstă bilinguă definițiune, Societatea Academică își face o lungă seriă de întrebări assupra etimologiei cuvântului :

Nu cumu-va să fe latinú?

Nu cumu-va din *argilla* — lutú?

(12) Turner, *History of the Anglo-Saxons*, London, 1808, in-4, t. 1, p. 35: «it is certainly a curious analogy of language, that argel, in the language of the Cymry, or British, means a covert, a place covered over» — Dieffenbach, *Celtica II*, 176.

(13) *Glossariu care coprinde vorbele din limba română etc. după însărcinarea Societății Academice*, Bucur., 1871, in-8, p. 25. — Cf. Pontbriant, *Dictionar român-francesu*, Bucur., 1862, in-8, p. 43: «*Argea*, hutte, unde țerrancele facú pânza».

Nu cumu-va din *arca* — ladă?

Fără filologiă comparată, mărginindu-se a latinisa tóte în drepta și 'n stânga, făcându „romanice” chiarú *ciorba* și *șerbetulú* (14), nu se scrie unú Dictionarú *Academicu*.

Décă autorii „Glossariului” arú fi constatú trecerea imediată a *argellei* dela Cimmeri la Traci și dela Traci la Români, arú fi pututú să arrete apoi pe unú planú secundarú, precumú ne vomú încredința îndată, și înruidirea acestui terminú cu latinulú *arca*; o înruidire necontestabilă, nu înse prin vr'o transmissiune directă dela unii la alții, ci printr'o affinitate primordială ariană; câtú se attinge de *argilla* — lutú, adecă pământú albiciosú, dela radicala *arg*, a luci, de unde provinú de asemenea *ἀργός* — albú, *ἀργυρος* = *argentum* — argintú, *ἀργιλος* = *argilla* etc. (15), d-lorú arú fi lăssat'o cu totulu la o parte, aparținéndú unui grupú absolutamente differitú.

Cimmerianulú *ἀργιλλα* — *argea*, bordeiú. căsuță suterrană, derivă dela radicala *arks*, de

(14) *Glossariu*, 164: «Ciorba, cuvântulú nu póte fi turcescu, și cu atâtú mai puținú slaviciú; înțellessulú cuvântulú se esplică prin romaniculú «sorbere», din care și franc. «sorbet, romănesce «șerbetú» în locú de «sorbetú»; câtú «pentru formă, precumú se dice «șurú», așa s'a đisú ciorba «în locú de «șorba», cumú și pronunță mare parte de Români!» — Admirabilă filologiă *academică!* «Ciorba», pe care aú luat'o de la Turci Români, Serbi și Bulgari, ca și *șerbetulú*, pe care totú dela Turci l'aú luatú Slavii meridionali și Români, luându-le pe améndoue anume în timpii mai moderní, de vreme ce nu se găsescú nicăiri în monumente vechi și din evulú mediú, Turci le-aú luatú la rândulú lorú dela Arabi: *șorba* — ciorbă și *șarbat* — beatură, érá Arabii le-aú formatú la densii a-casă din radicala *șariba*, a bé. Totú dela Arabi, de pe timpulú dominațiunii Maurilorú pe peninsula iberică, aú Portugesii *sorbete* și *xarope*; apoi Persii pe *șorva* și Curđii pe *siorba*. Dela Portugesii aú Francesii pe *sorbet*. Radicala arabă se găsescú și 'n celle-l'alte limbe semitice: ebr. *saraf*, etiop. *șaraba* și chald. *sraf*. Totú de acolo vine turculú *șarap* — vinú, pe care de asemenea l'aú imprumutatú Serbi și Bulgari. Despre termenulú francesu veđi Littré, *Dictionnaire de la langue française*, Paris, 1873, in-4, t. 4, p. 1983.

(15) Curtius, 163.

unde: samscritulă *rakṣ*, a apăra și a conserva, greculă ἀρκέω cu același înțeles, ca și latinul *arceo*, de unde *arca* — ladă și *arx* — cetate; arménulă *argaél* — a stabili (16); goticulă *alhs*, templu (17), cu tranzițiunea regulară a sanscritului *k* în *h* la Germani; celticulă *argot* séu *argoet* — pădure, în simțu de fortificațiune naturală; totu celticulă *argel* — locu accoperit, dicere menționată degia mai sus etc.

Acei cari susțină celtismul Cimmerilor, ară puté invoca în favórea aserțiunii trece-rea samscritului *k* în *g*: *ark* = ἀργίλλα, ca și la Celți *ark* = *argel*, pe cându la Germani *k* se preface în *h*, la Greci și Latini se păstrează intactu, și numai la Armeni, ca și la Celți și la Cimmeri, se schimbă în *g*: *ark* = *argaél*; astă analogiă fonetică destullă de importantă nu se confirmă înse în casul de față prin analogia logică, căci la Celți radicala *ark* n'a produsu nici unu terminu esprimendū ideia de „locuință sub pământu”, o noțiune fundamentală în *argellele* cimmeriane, transmisă printr'unu învederatū împrumutū la Traci și 'n fine la Români; în acestu chip, chiaru decă Cimmerii aū fostu Celți, precumū amū fi plecați a admite noi-înșine, totuși cată să-î considerămū ca pe o ramură separată, re-masă și desparută în zona orientală a Europei, fără să fi înaintatū spre Occidente în mersulū glótelorū anterióre a migrațiunii celtice.

Ila în cimmerianulū *arg-ila* este suffissulū samscritū *la*, precesū de vocala de legătură *i*, întocmai ca în cuvântulū *an-i-lá*, vântū, dela

an — a suffla, adecă „sufflătorū”, *path-i-lá*, drumetū, dela *panth* — a merge, adecă „mergătorū”, etc.

Cu vocala de legătură *u*, acela-și suffissū nasce forme ca *harṣ-u-lá*, amantū, dela *harṣ* — a mânia, adecă „mângăiatorū”; cu vocala de legătură *a*: *ciap-a-lá*, nestatornicū, dela *ciamp* — a se mișca, adecă „mișcătorū”; fără vocală de legătură: *çuk-lá*, albū, dela *çuk* — a luci, adecă „lucitorū”, etc.

Prin obicînuita permutațiune a sonurilor licuide în limba samscrită, acestu suffissu apare adesea ca *ra*, lipindu'lū de radicală acela-și vocale de legatură *i*, *u* și *a*, bună-óră: *çihid-ira*, cuțitū, dela *çihid* — a despica, adecă „despicătorū”, *bhid-ura*, fulgerū, dela *bhid*, a spinteca, adecă „spintecătorū” etc. (18).

În limba grécă suffissulū *la* = *ra* este reprezentatū în *τροχ-α-λός*, *τραπ-ε-λός*, *φλεγ-υ-ρός* etc.; lătineste în *trem-u-lus*, *spec-u-lum*, *gna-rus*, *sel-la* din *sed-la* și așa mai încollo.

Dupplulu *l* în cimmerianulu ἀργίλλα față cu simplulū *l* din traciculū ἄργιλος, întocmai ca în eoliculū σάλλα și στήλλη lóngă atticulu στήλη, ca în eoliculū βόλλομαι lóngă atticulu βούλομαι, creticulū βώλομαι, latinulū *volo*, zendo-samscritulū *var*, séu în proto-latinulū *tulo* lóngă classiculū *tollo*, *pilleus* lóngă *pileus* = *πιλος* etc., este o duplicare eufonică, patronată și propagată de unele dialecte și pe care filologia nu trebuī s'o confunde cu duplicarea cea compensativă ca în ἄλλος din ἄλjos séu în *sollus* din *solvus*.

Unu essemplu identicu din punctū în punctū este latinulū *argilla* față cu greculū ἄργιλος.

Cimmerianulū *arg-i-la* însemnéză dérō lit-

(16) Paschal Aucher, *Dictionnaire Arménien*, Venise, 1818, in-8, t. 2, p. 87. — Despre *k=g* în limba arménă, veđi Petermann, *Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 25.

(17) Gaugengigl, *Ulfilas*, Passau, 1849, in-8, t. 2, p. III Lex.

(18) Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik*, Weimar, 1866, in-8, p. 418, § 220, pune suffissulū *ra* ca primitivū și pe *la* ca derivatū. Difficultatea cu care popórele selbatece și copii, adecă represintanți actuali ai fa-sei umane celei mai vechi, pronunță sonulū *r*, ne face a respinge acéstă teoriă.

teralmente unŭ locŭ de apĕrare seŭ de conservare; aceia-ce 'lŭ distinge inse cu deseveřsire de tŏte celle-l'alte vorbe samscrięe, elene, latine, germane ři celtice de aceia-ři tulpină, este anume caracterulŭ seŭ de a fi sub pămĕntŭ, ca ři la Români *argea*, contrasă din *argilla* ca *ea* din *illa*, *măssea* din *maxilla*, seŭ *sămcea* dintr'unŭ nume dacicŭ allŭ sabiei *samcilla*.

Intre *samcila*=*sămcea* ři *argilla*=*argea* analogia fiindŭ perfectă, ne credemŭ datorŭ a analiza pe largŭ originile celei d'ântĕiŭ, carŭ ni vorŭ procura o nouă interesantă probă despre rollulŭ acclimatării în istoria culturĕi umane.

§ 12

GENEALOGIA SABIEI LA DACI.

Vorba *sămcea* s'a păstratŭ în gura poporului în Moldova ři peste Carpați.

Lessiconulŭ Budanŭ, cellŭ mai bunŭ interpretŭ allŭ dialectuluiŭ românŭ din Transilvania, o definesce latinesce ři nemęesce: „*Sămcea*, *stimulus*, *aculeus*, der Stachel; „*sămcĕua* cuțitului, *cuspis cultri*, die „Messerspitze.“ (1)

D. Cihac, alle căruŭ informațiunii sunt mai cu sĕmă moldovene, đice: „*Sımcea*, *aiguillon*, *piquant*, *point*, *taillant*, *lame*“ (2).

Din monumentele vechŭ alle limbei române, noi aflămŭ bună-ŏră în psaltirea moldovenĕscă versificată a metropolitului Dositeŭ:

«Mŭ-amŭ păzŭtŭ drumulŭ pre căŭ vĕrtŏse,

«Petre-ascuțite ři *sămcĕlŏse*...» (3)

Totŭ dĕnsulŭ intr'o altă carte, voindŭ să arrete că sântulŭ Isidorŭ Pelusiotulŭ cun-

noscea Biblia cu tŏte fineęele ei, *acumina* cumŭ s'arŭ đice lătinesce, întrebuintĕză espressionea: „pĕnĕ în *sămcea* aŭ imvĕțatŭ“ (4).

În „Cazania“ moldovenĕscă a metropolitului Varlamŭ ne întĕmpină: „nevoe'ți va hi să calci în *simcĕoa țepeș*“ (5), acollo unde Vulgata đice: „durum est tibi contra *stimulum* calcitrare“, ĕrŭ în Biblia lui Șerbanŭ Cantacuzinŭ: „cu greŭ ĕste ție spre *bolduri* a lovi cu piciorulŭ“ (6).

În Evangeliarulŭ transilvanŭ de sub auspiciile lui Rakotzi: „cu greŭ țŭ-e în *sămcĕoa strămurării* a zvarli. .“ (7).

Ni se pare că aceste patru essemple sunt de agiunsŭ.

În Valachia propria „*sămcĕua*“ nu se aude.

De aceia n'ŏ găssimŭ nici în dicționarulŭ d-lui Pontbriant.

Peste Oltŭ inse, mai allesŭ în Gorgiŭ, *sămcea* se numesce unŭ micŭ cuțitŭ, pe care'lŭ întrebuintĕză Țiganiŭ la fabricațiunea lingurelorŭ de lemnŭ.

Mai pe scurtŭ, din tŏte celle de mai susŭ rezultă că așa se chiamă ŏri-ce vĕrfŭ ascuțitŭ, đĕrŭ mai cu preferință unŭ tăiușŭ.

După spiritulŭ limbei nŏstre, „*sămcea*“ este o contractiune din *samcilla*, ca ři „*argea*“ din *ἀργίλλα*.

D. Cihac presupune că acĕstă vorbă arŭ deriva din latinulŭ *sentis*, spinŭ, prin intermediulŭ unui diminutivŭ *senticella*, spinișorŭ, despre care inse nu se pŏte da nici o probă din latinitatea classică, din acea mediană ři din dialectele neo-latine moderne.

(4) *Synaxarŭ*, Iași, 1683, in-f., febr. 4.

(5) *Carte romănescă de învĕțătură*, Iași, 1648, in-f., fŏia 95 retro.

(6) *Biblia adecă Dumneșĕsca Scriptură*, București, 1688, in-f., p. 838.

(7) *Noulŭ Testamentŭ*, Belgradŭ, 1648, in-f., Faptele Apostol., IX, 5.

(1) *Lexicon Valachicum*, Budae, 1825, in-8, p. 644.

(2) *Dictionnaire d'ĕtymologie daco-romane*, Francfort, 1870, in-8, p. 254.

(3) *Psaltire a sfântuluiŭ prorocŭ Davidŭ*, Unev, 1673, in-4, ps. 16.

Suntemû sicurî că d-sea n'arû fi recursû la o etimologiã atãtû de artificialã, decã'şî ad'ucea a-minte că 'n limba dacicã sabia se dicea *σαμφήρα*, dupã cumû ni-o spune`o vechiã fontãnã chiarû din timpulû lui Traianû (8).

Licuidele permutãndu-se în tôte limbele, *σαμφήρα* este „samsila“, de unde provinû directamente „sãmcellele“ romãne.

Chiarû dintr'o formã *samsira* Latiniî aû pututû face pe *samcilla*, înlocuindû pe *r* prin dupplulû *l*, ca în italianulû *pellegrino* din *peregrinus*.

Daciculû *s*, pe de altã parte, a trecutû la Romãniî în *cî* întocmai ca în numele oltênû allû încãlțãminteî *cîocî* (9) din greco-latinulû *socci*, *σόκκοι*, papuci, pe care'lû aveau şî Tracii dupã mãrturia lui Esichiû (10).

Transițiunea e cea mai normalã nu numai sub raportulû foneticû, d'erû şî din punctulû de vedere logicû.

În adevêrû, ideia de tãiuşû s'eu verfû ascuţitû şî ideia de sabiã se confundã.

Astû-feliû din arabulû *şafra*, tãiuşû, derivã persianulû *şifar*, sabiã; cu samscritulû *karanda*, sabiã, se légã persianulû *kãri*, vêrfû ascuţitû; în dialectulû celto-irlandesû sabia şî vêrfulû ascuţitû p'ortã acella-şî nume de *calg* s'eu *colg*, etc. (11).

Prin urmare, fonologia şî logica conc'ordã d'o potrivã a stabili provenința „sãmcelleî“ n'ostre din dacica *σαμφήρα*.

Dacii, la r'ondulû lorû, primiserã cuvântulû din Persia.

În limba persianã, ca şî 'n vechiulû ei dia-

(8) *Suidae Lexicon*, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705, in-f. t. 3, p. 281.

(9) Pontbriant, 130: «cîocî, chauffe-pieds, chaufferette.»

(10) Hesych., verbo *σόκκοι*.—Cf. *Lex. Bud.*, 121.

(11) Pictet, *Origines indo-européennes*, II, 220 şî passim.

lectû bucharicû, sabia se chiamã p'ênã astã-đî *şamşir* (12).

Portulû Tracilorû în genere se assemena atãtû de multû cu portulû persianû, încãtû degia Ovidiû, vorbindû despre ramura geticã dela gurele Dunãrii, dicea:

«... *Persica bracca tegit*» (13).

Acestã assemenare de portû s'a constatû de cãtrã toţi archeologiî prin passagele scriitorilorû classici şî pe bazele anticelorû sculpture.

«Vestm'entulû Persilorû—dice Montfaucon—nu differã de locû de allû Dacilorû» (14).

«Cãllãreţii dacici — urm'ezã ellû mai de parte—s'emenã apr'ope în tôte cu aî Persilorû» (15).

„Draconele—observã ellû în fine—a fostû semnulû caracteristicû allû Persiloru şî allû Dacilorû» (16).

Astû-feliû se esplicã pe callea istoricã trecerea *şamşirulû* persianû în *σαμφήρα* dacicã, de unde apoi *samcilla*=*sãmcea* a Romãnilorû.

Dela cine înse luat'aû inşişî Persii pe «şamşir» ?

Rãd'ecina cuvântulû e samscritulû *şas*, a uccide.

Acestû gruppû foneticû este susceptibilû de o formã nasalã *şans* (17), êrû *ş* trece regularmente în limba persianã în *s* şî 'n *ş*, bunã-orã *paçu* (pecus)=*pas*, *şankha* (concha)=*sank*, *şûlaka* (equus generosus)=*şûlak* etc.

(12) Klaproth, *Asia Polyglotta*, Paris, 1831, in-4, p. 242.

(13) Ovid., *Trist.*, lib. V, el. 10.

(14) Schatz, *Antiquitates Graecae et Romanae*, Norimbergae, 1763, in-f., p. 300: «Parthorum vestis Dacorum vestimento plane similis est...»

(15) *Ibid.*, 310: «Daci equites Parthis fere similes erant.»

(16) *Ibid.*, 312: «Draco Parthorum Dacorumque proprie signum erat.»

(17) Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, II, 364. — Pictet, II, 207: «*şas*, *şans*, *cædere*, *lædere*, *ferire*.»

Prin suffissul *i-lá* séu *i-rá*, radicala *çans*, a uccide, produce pe *çans-i-la* séu *çans-i-ra*, „armă uccidătoare“, de unde vine d'a-dreptulul persianul *gamşir*.

Aşa déró din India vorba trece în Persia și din Persia la Daci, moștenind'o aci legionarii lui Traianu.

Totú dela Persi, ínse cu multú mai târziu, abia în epoca Cruciaterorú, aú addus'o din Asia celle-l'alte popóre neo-latine : italianul *scimitarra*, francesul *cimeterre*, englesul *scymitar* etc., a cărorá derivațiune din *gamşir* aú recunoscut'o de-multú filologiei occidentali (18).

În fine éroși dela Persi într'o epocá intermediară, după Daci și înainte de Neo-latini, aú căpetat'o prin vecinătate limbele semitice, chaldaică, siriacă și ebraică, sub forma de *safsera* (19).

La Semiți celle mai vechi esemple de întrebunțarea acestui cuvântú sunt numai din timpul lui Cristu (20).

Arabi și Etiopii nu-lú posedá, și semitologiei în deșertú s'arú încerca sa-i găsescá vre-o rădăcina indigenă.

În acestú modú „sámceua“ română are unú tatá la Daci, unú bunicu în Persia, unú străbunu în India, și nesce unchi pe de o parte la Ebrei, Siri și Chaldei, éru pe de alta în Italia, Francia, Spania și Anglia.

§ 13.

SELECȚIUNEA NATURALA ÎN ORIGINEA URBILORŪ.

Din paragrafi precedentí ne-amú convinsú că reacțiunea omului contra naturei este a-

(18) Littré, *Diction.*, ad vocem.

(19) Bochard, *De coloniis et sermone Phœnicum*, Francof., 1674, in-4, p. 615.

(20) Schaaf, *Lexicon Syriacum concordantiale*, Lugduni, 1709, in-4, p. 393.

tátú de plină de pedece, încátú ori-unde civilizatiunea a reușitú să prindá rădăcina, a trebuitú în cursú de mi de ani să lucreze unulú după altulú sutimi de popóre, pêne ce la urma urmelorú cellú mai nou din elle să se pótá bucura de stratificata muncá a tuturorú predecessorilorú sei.

E îngrozitorú, și totuși nu este încă destullú de completú.

Chiarú mi de ani și chiarú successiunea a sute de popóre, nu pretutindení sunt în stare să agiungá la unú gradú mai înaltú de culturá, ci numai în unele locuri într'o minimá minoritate de situațiuni.

Dupá cumú o speciá, unu tribú, o națiune derivá dintr'unú individu séu dintr'o singurá păreche, totu așa o urbe câtú de grandioasă provine dintr'o simplá locuință, dintr'o colibá, dintr'o vizuiná assemenea acelei „casa Romuli“ scobita sub paméntú și accoperitá cu paiá, de unde s'a înălțatú gigantica Romá.

Într'o lume utopicá, lipsitá de nenumeratele *resistente* alle realități, fie-care individú arú produce o națiune, fie-care colibá arú deveni o urbe, fie-care germe arú dobandi o nedefinitá desvoltare; în lumea cea pozitivá ínse milliónele de începuturi sunt menite a peri luptándú pentru essistință, și pe cadavrele milliónelorú abia supraviețuesce ici-collea câte unulú!

Acéstá „selecțiune naturalá“ în originea urbilorú o vomú constata pe territoriulú Daciei.

§ 14.

STATISTICA RUINELORU ÎN MUNTENIA.

România nu posedá încă o chartá arheologicá, după cumú este, bună órá, acea a Belgiei de Van der Moele séu a Italiei de Marinoni, unde să fie indicate într'unú modú sistematicú tóte localitățile distinse prin pre-

sința anticităților de diverse caractere și din diferite epoce.

Sperăm că această regretabilă lacună o va astupa tractatul de Archeologia Română, pe care-l prepară eruditul nostru amic d. A. Odobescu.

D'o cam dată, pentru a sci toate ruinele din Terra-Romănescă, toate puncturile pe unde s'aū conservatū ore-carī semne de vechi cetăți seū orașe, amū fostū silitū a recurge la unu procedimentū mai puținū sicuru și forte obositorū, cetindū in cursū de o septemână din scōrță in scōrță cele 536 pagine alle „Dicționarulū topograficū“ allū d-luī D. Frunțescu, de unde mī-amū pututū forma următorulū tabellū provisorii :

I. IN OLTENIA :

M
e
h
e
d
i
n
t
u
l
ū.	{	1. <i>Balotesci</i> , pl. Ocolū;
		2. <i>Batoți</i> , pl. Blahnița;
		3. <i>Berca</i> , pe pēriulū Desnăuțū;
		4. <i>Bistrița</i> , pl. Ocolū;
		5. <i>Braniscea</i> , pl. Cāmpulū;
		6. <i>Breznița</i> , pl. Ocolū;
		7. <i>Breznița</i> , pl. Motru-de-giosū;
		8. <i>Cātunulū-de-susū</i> , ibidem;
		9. <i>Corlățellū</i> , pl. Cāmpulū;
		10. <i>Corzu</i> , pl. Dumbravă;
		11. <i>Cremene</i> , pl. Ocolū;
		12. <i>Erghevița</i> , ibidem;
		13. <i>Govodarva</i> , ibidem;
		14. <i>Hinova</i> , ibidem;
		15. <i>Pisculū lui Iacobū</i> , ibidem;
		16. <i>Izvoire</i> , pl. Blahnița;
		17. <i>Izimșa</i> , pl. Cāmpulū;
		18. <i>Lupșa-de-susū</i> , pl. Motru-de-giosū;
		19. <i>Monastire</i> , pl. Ocolū;
		20. <i>Scăpău</i> , pl. Blahnița;
		21. <i>Tarnița</i> , pl. Cloșani;
		22. <i>Topolnița</i> , pl. Ocolū.

R
o
m
a
n
a
t
i.	{	23. <i>Băbicu</i> , pl. Ocolū;
		24. <i>Brastavățū</i> , pl. Balta;
		25. <i>Cacaleți</i> , pl. Ocolū;
		26. <i>Celeiu</i> , pl. Oltulū-de-giosū;
		27. <i>Corabia</i> , ibidem;
		28. <i>Frăssinetulū</i> , lōngă apa Tesluū;
		29. <i>Gărcovū</i> , pl. Oltulū-de-giosū;
		30. <i>Gostavățū</i> , pl. Ocolū;
		31. <i>Grosdibodū</i> , pl. Balta;
		32. <i>Papazolescū</i> ;
		33. <i>Reșca</i> , pl. Ocolū;
		34. <i>Sadova</i> ;
		35. <i>Slăveni</i> , pl. Ocolū.

D
o
l
g
i
ū.	{	36. <i>Bărcuța</i> ;
		37. <i>Bradesci</i> , pl. Giū-de-susū;
		38. <i>Bucoveciorū</i> , pl. Dumbravă;
		39. <i>Casa-alba</i> , lōngă Căciulătescū;
		40. <i>Cerăți</i> , pl. Balta;
		41. <i>Cetatea</i> , pl. Cāmpulū;
		42. <i>Cetatea-muierii</i> , pl. Amaradiă;
		43. <i>Coica-mare</i> ;
		44. <i>Foișorū</i> , pl. Giū-de-giosū;
		45. <i>Huniă</i> , pl. Cāmpulū;
		46. <i>Negoru</i> , pl. Balta;
		47. <i>Plenița</i> , pl. Cāmpulū;
		48. <i>Poiana</i> , ibidem;
		49. <i>Răcarī</i> , pl. Giū-de-susū;
		50. <i>Tarnava</i> , pl. Giū-de-giosū.

G
o
r
g
i
ū	{	51. <i>Gura-Valașului</i> ;
		52. <i>Vērtu</i> , pl. Ocolū.

V
ă
l
c
e
a	{	53. <i>Lōngă Rîmniculū-Vălcii</i> ;
		54. <i>Trupina</i> , pl. Luncavățū;
		55. <i>Riurenii</i> , lōngă Ocnele-mari.

II. IN VALACHIA PROPRIU ȚISĂ :

T
e
l
e
o
r
m
a
n
ū.	{	1. <i>Brânceni</i> , pl. Marginea;
		2. <i>Brătașani</i> , pl. Tērgulū;
		3. <i>Bugiorencă</i> , lōngă pēriulū Tinosū;
		4. <i>Calinescū</i> , pl. Tērgulū;
		5. <i>Cetatea</i> , ibidem;
		6. <i>Coțesci</i> , pl. Marginea;
		7. <i>Flămânda</i> , pl. Călmățuiū;
		8. <i>Netoții-de-susū</i> , pl. Tērgulū;
		9. <i>Orezū</i> , lōngă Mavrodinū;
		10. <i>Rica</i> , pl. Teleormanū;
		11. <i>Storobăneșă</i> , pl. Marginea.

- Vlaşca.** { 12. *Cetatea-fetei*, lângă Crevedia;
13. *Comana*, la gura Néslovului;
14. *Grădiştea-de-sus*, pl. Călniştea;
15. *Marotini*, lângă periuşul Comasca;
16. *Petrele*, pl. Marginea;
17. *Petroşani*, ibidem;
18. *Tămăşescii*, pl. Glavacioc.
- Ialomiţa.** { 19. *Cetatea-fetei*;
20. *Făcăeni*, pl. Balta;
21. *Lehliu*, pl. Câmpul;
22. *Lucii*, pl. Balta;
23. *Piua-petrei*, ibidem;
24. *Raşi*, pl. Ialomiţa.
- Ifov.** { 25. *Căsciora*, pl. Olteniţa;
26. *Porcescii*;
27. *Spanţov*, pl. Olteniţa.
- Bimic-Sărat.** { 28. *Stoboşia-amară*, pl. Grădiştea;
29. *Măcsineni*, pl. Marginea-de-gios.
- Olt.** { 30. *Cetatea-vechiă*;
31. *Cetatea*, punct trigonometric.
- Buzeu Prahova.** { 32. *Cetatea-vechiă*;
33. *Urleşii*, pl. Cricov.
- Muscilă.** { 35. *Gura-Gărluţei*, pl. Balta.
- Muscilă.** { 36. *Jidova*, lângă Câmpu-lung;
37. *Micescii*, pl. Rîuri;
38. *Rucăr*, pl. Dimboviţa.
- Argeş.** { 39. *Cetatea*, lângă obârşia Vedii;
40. *Negru-vodă*, pl. Lovisce;
41. *Poilog*, lângă Cărpeneşu.

Eccé dero noue-deci şi şesşe localităţi în Muntenia, unde s'aŭ găssitŭ pêne 'n şillele nôt're urmele unui anticŭ traiŭ urbanŭ.

Aşedatŭ după districte şi după cele doue mari despărţiri tradiţionale alle Terrei-Romanesci, acestŭ tabellŭ devine de o extremă însemnătate, deşi este susceptibilŭ de unele corecţiuni, de cari în genere cam are nevoie lucrarea d-lui Frunđescu.

In casulŭ de faţă, din fericire, errorile potŭ consista în cifre isolate, dero nu în raportulŭ dintre cele doue giugetăţi alle tabellulŭ, căci miş-lócele de informaţiune despre

totalitatea ţerrei fiindŭ de acela-şi natură, urméză că decă d. Frunđescu a greşitŭ într'o parte, a trebuitŭ să greşescă în acela-şi măsură şi relativamente la cea-l'altă, decă a ommisŭ séu a adausŭ ce-va în Oltenia, totŭ aşa a ommisŭ séu a adausŭ ce-va şi 'n Valachia propriă, astŭ-feliŭ că 'n rezultatŭ plusurile şi minusurile compensându-se, proporţiunea generală între ambiŭ termenŭ remâne a-prope essactă.

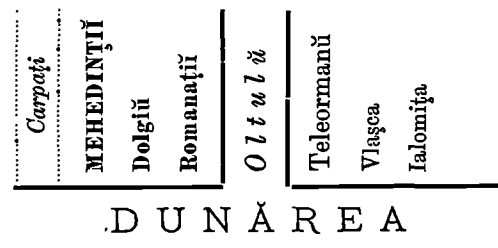
Din 96 puncturi cu ruine, 55 sunt în Oltenia şi numai 41 în Valachia propriă; adecă cele cinci districte oltene, numai cinci peste totŭ, coppindŭ mai multe resturi de vechi concentraţiuni decătŭ cele doue-spre-deci districte ne-oltene.

Giudeţele danubiane Mehedinţulŭ, Romanaţulŭ, Dolgiulŭ, Teleormanulŭ, Vlaşca şi Ialomiţa numără la unŭ locŭ 74 puncturi cu ruine, întrecându cu 22 pe tóte cele-l'alte giudeţe întrunite.

Mehedinţulŭ, a şapte-spre-decea porţiune teritorială administrativă, offeră 22 puncturi, posedându astŭ-feliŭ ellŭ singurŭ o pătrime din totalitatea ruinelorŭ.

Nemicŭ nu póte fi mai elocinte ca acéstă neaşteptată statistică.

Reprodusă pe o mappă a Terrei-Romanesci şi indicându-se importanţa relativă a districtelorŭ prin mărimea litterelorŭ, ea delimitéză în următorulŭ modŭ acea zónă, unde reacţiunea omului contra naturei a pututŭ fi la noi cea mai efficace:

Maî pe scurtû, din tôte subdivisiunile Munteniei o colibă avea celle maî multe sorturi de a deveni urbe maî cu sémă in Mehedințu, pe a doua tréptă in Dolgiu și 'n Romanățu, pe a treia in Teleormanu, pe a patra in Vlașca și Ialomița, pré-putine pe ațuri.

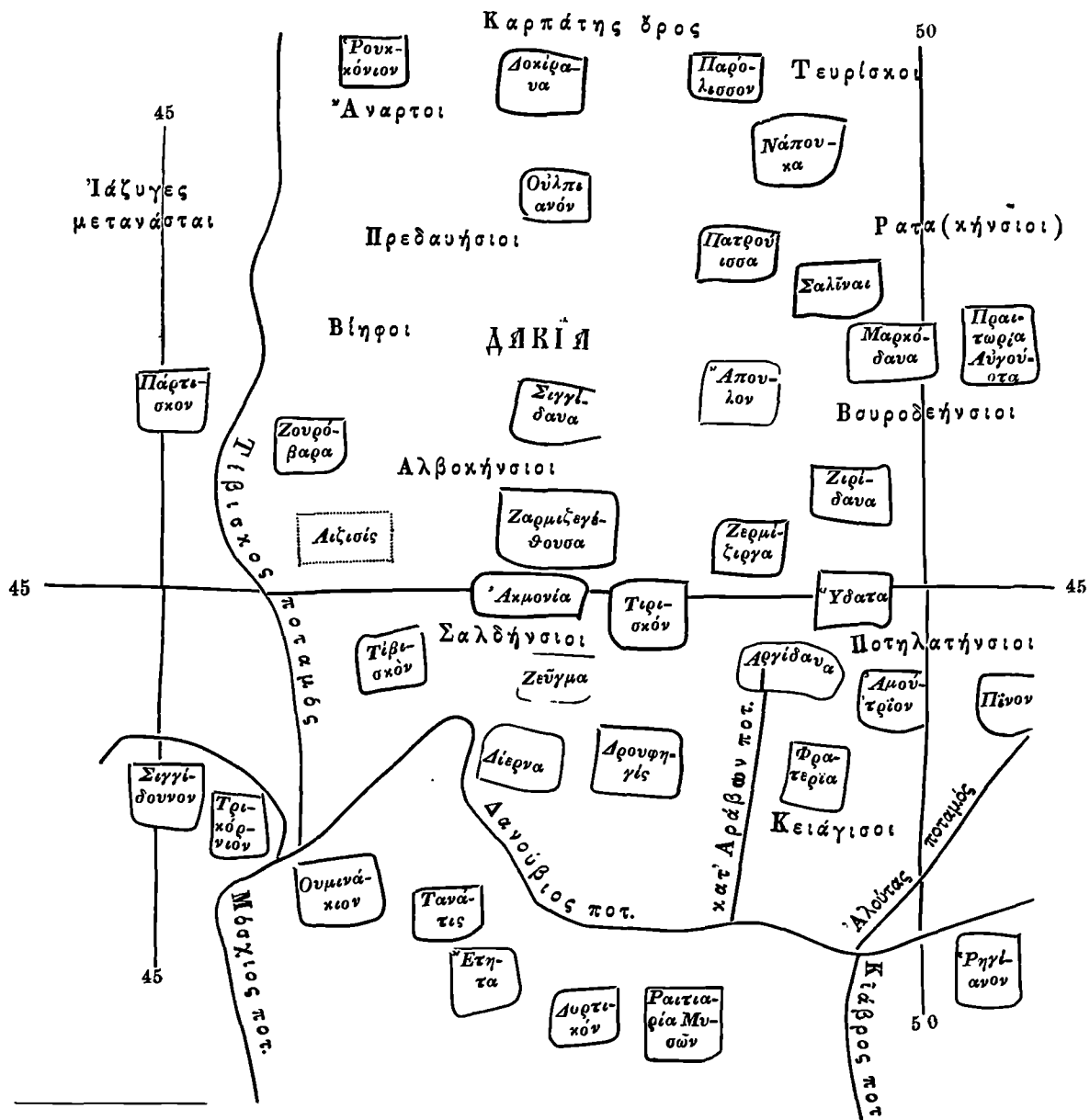
Ceța-ce resultă din statistica ruinelor, se confirmă prin geografia lui Ptolemeu.

§ 15.

DACIA SUB PTOLEMEU.

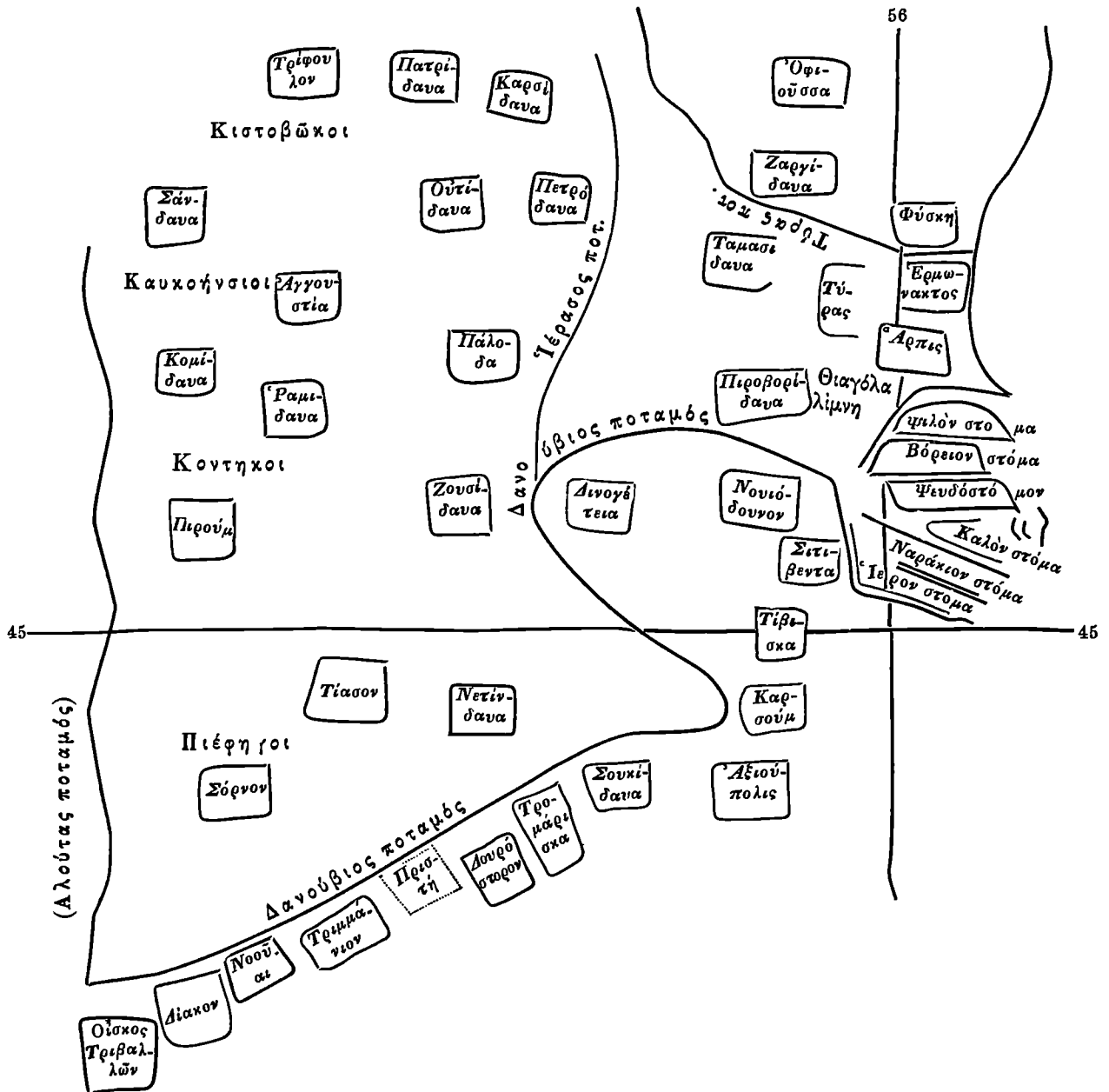
Noî reproducemû maî giosu din prețiosulu manuscriptu vatopedianu, copiatu in secolulu XIII după unu essemplarû fórté vechiû, in-treaga chartă a Daciei, așa după cumu o schițase marele cosmografu alessandrinu puținû timpû in urma lui Traianu (1):

I. Spre appusû de Oltu.

(1) *Géographie de Ptolémée*, édition photolithographique, Paris, 1867, in-4 ma.j.

II. Spre răsăritul de Oltü.

Acéstă reproducțiune, ună adevărată capū-d'operă de arta tipografică, presintă cellū mai perfectū *fac-simile* allū tuturorū trāsurrelorū, essecutatū prin linie strāmbe cu stricta pază a distanțelorū după originalū.

■ Totala mappă a Daciei cōpprinde doue secțiunī de o mărimē aprōpe egală, separate

una de alta printr'unū mare fluviū ce se vērsă in Dunăre.

Pentru a înțellege acéstă divisiune, este necessarū a recurge la testulū lui Ptolemeū, unde ni se spune că rīulū Oltü, Αλοῦτας ποταμός, „desparte Dacia“ : διαίρει τὴν Δακίαν.

Astū-feliū secțiunea I represintă porțiunea

Daciei spre appusă de Oltă, adecă Oltenia pênă la Temeşu şi o buccată vestică a Transilvaniei, cari constituaia Dacia propriă şiă, unde se şi afflă scrisă cu littere capitale numele **ΔΑΚΙΑ**; pe cându secţiunea II se referă la porţiunea Daciei spre resărită de Oltă, adecă Valachia cea mare, Moldova, Bessarabia şi o buccată ostică a Transilvaniei, o regiune mai multă getică, sarmatică şi scitică decâtă dacică în înţellesul strictă allă cuvântului; ambele secţiuni formândă inse întregimea teritoriului română de astă-zi.

Pentru ca să putemă precisa pe acestă mappă întinderea actuală a Țerei-Romănesci, cată să luămă dreptă basă următoarele trei puncturi bine determinate:

1-o. Pe Țermulă sudică allă Dunării oraşulă *Trismis* seă *Trosmis*, alle căruia ruine cu şapte inscripţiuni autentice s'aă descoperită nu de-multă la Igliţa între Macină şi Hârsova cam în faţa Brailei (2) şi care se afflă în testulă lui Ptolemeu între Carsum şi Dinogetia, ambele localităţi indicate pe mappă;

2-o. *Dierna*, pe care însuşi Ptolemeu o aşedă forţe limpede la cotitura unde se vèrsă în Dunăre riuleşulă Cerna, adecă pe loculă actualului tèrguşoră Orşova, ceia-ce concordă cu tôte celle-l'alte fontăne istorice (3);

3-o. În fine, capitala dacică *Zarmizegetusa*, pe care unanimitatea monumenteloră geografice, istorice şi epigrafice o pune în vallea Haşegului la marginea nord-vestică a Munteniei (4).

Aşa dèră, trăgèndă o liniă pe Dunăre dela

Trosmis, adecă dela ună punctă intermediară între Carsum şi Dinogetia, şi continuând'o în lungulă fluviului spre Dierna, avemă hotarulă sudică allă Țerei-Romănesci, căruia 'i correspunde ca fruntariă nordică o liniă trasă ce-va mai gîosă de Zarmizegetusa éroşi spre *Trosmis*.

O dată stabilită acestă delimitaţiune approssimativă, noi gassimă pe mappă lui Ptolemeu următoarele urbi în celle doue subdivisiuni alle Munteniei:

In Oltenia :

Dierna ;
Druphegis ;
Tiriscum ;
Phrateria ;
Amutrium ;
Hydata ;
Zeugma ;
Akmonia ;
Argidava ;
Pinum .

In Valachia propriă :

Netindava ;
Tiasum ;
Sornum .

Astă-feliă Oltenia ea singură, deşi mai multă decâtă pe gîumătate mai mică, totuş posedă dece urbi, pe cândă în restulă Țerei vedemă abia patru !

Şi nu dece, ci ună-spre-deci, căci Ptolemeu a uitată încă a însemna pe mappă oraşulă Arcinna, pe care'lă menţioneză în testă.

Decă vomă mai adănga Pelendova, Castra-nova, Romula şi Rusidava, puse pe Tabla Peutingeriană la mişă-locă între Amutrium şi trecătórea Oltului (5), ne vomă speria de a gassi în Oltenia cincî-spre-dece oraşe, de cincî oră mai multe decâtă pe laturea teritorială fără comparaţiune mai întinsă dintre Oltă şi Siretă.

Tabla Peutingeriană mai pune totă în Oltenia o urbe Acidava, pe care noi inse o bănuimă nu cumă-va a fi identică cu Argidava lui

(2) Lauriană, *Cetatea Troesmis*, în *Tesaură de monumente*, t. 3, p. 197-202.—Cf. Ovid., *Pont.*, IV, 9.—Procop., *De aedif.*, IV, 11.—Constant. Porphyrog., *De themat.*, II.—*Tabula Peut.* etc.

(3) Cestiunea Diernei s'a desbătută pe largă în *Istoria critică*, vol. 1, p. 273-78.

(4) Ukkert, *Skythien*, 617.

(5) Katancsich, *Orbis antiquus*, 379-80.

Ptolemeu, corumpându-se numele primitivă prin omiterea licuidei, căci altă-mintrea amă avé în Muntenia 16 orașe oltene contra a 3 ne-oltene!

Acéstă disproporțiune urbană nu se pôte atribui vre-unei lipse de informațiunii din partea ilustrului geografu alessandrinu despre porțiunea orientală a Țerei-Romănesci; din contra, tocmai pe dēnsa ellu o cunoșcea cu multu mai bine, ca una ce se afla mai aprópe de Marea-négră în vecinătate cu vechile colonie ellenice și semi-grece din Bulgaria, pe cari mappa de față le înșiră una după alta pe totu lungulu meridionalu allu Dunării spre resăritu de gura Oltulu: Noviodunum, Dinogetia, Carsum, Sucidava, Transmarisca, Prista, Trimamium etc.

Mulțimea urbilorū oltene în allăturare cu cele ne-oltene n'a pututu să nu însuffle lui Ptolemeu o noțiune falsă despre însăși configurațiunea teritorială a Daciei, făcēndu-lu a crede că Oltulu o divide în douē buccăți de aceia-și mărime.

Statistica ruinelorū ni-a datu în Oltenia 55 localități, eru în Valachia propriă 41, adecă o proporțiune de $1 \frac{1}{3}$ cătră 1.

Admittēndu-se că cea ānteiă este numai de douē ori mai mică decâtu cea-l'altă, raportulu devine de $2 \frac{2}{3}$ cătră 1.

Geografia lui Ptolemeu ni dă în Oltenia 15 orașe, eru în Valachia propriă numai 3, cea-ce ecuivalēza, duplicāndu-se éroși cele oltene, cu o proporțiune de 10 catră 1.

Acéstă comparațiune e fórte instructivă.

Pe mappa ptolemeiană sunt înscrise numai urbile cele importante, a cărorū essintința a fostu cunoscută pēnē 'n Egiptu; pe cându statistica ruinelorū coprinde în cea mai mare parte nesce stabilimente de o însemnătate de totu secundară, dintre cari o

sémă aū pututu avé scurta durată a unei fortificațiunii momentane pentru respingerea unui inamicu.

În acestu modu, ambele nōstre călăuze în urmărirea selecțiunii naturale în privința orașelorū pe pământulu Munteniei se completēză una pe alta, arătāndu-ni că, din vechimea cea mai depărtată și pēnē la timpūi relativamente moderni, omulū a avutū în genere o înlesnire mai multu ca îndouită de a se așēda în Oltenia decâtu în restulu țerei, și o facultate îndecită de a funda acollo comunități vaste și solide.

Chiaru în Valachia propriă, precumu amū veđutu, din cele 41 ruine o a patra parte se afflă anume în Teleormanu, adecă éroși lōngă Oltu, scāđēndu apoi successivamente numărulu lorū în Vlașca și 'n Ialomița.

Nu e greū a commenta aceste cifre.

Commoditățile comerciale alle Dunării în apropiare de Pontu ademeniau pe trecători a se stabili pe brăulū teritorialu spre occidente de Braila, déru miasmele febrifere alle bălțilorū de apă mixtă dulce-sărată distrugeau cu grāmadă aceste successive încercări de colonizare, séu îndemnau pe omū a'și căuta departe unū aerū mai salubru, pe care nu'lū putea găsi decâtu numai în munți séu pe țermulū mării.

În adevēru, mappa lui Ptolemeu ni arrētă urbile agglomerāndu-se d'o-dată în Transilvania, în regiunea muntōsă a Moldovei și pe littoralulu maritimū allu Bessarabiei; nicāiri înse accumulațiunea lorū nu este mai pronunțată ca în Oltenia, unde Carpații se întēnescu cu Dunărea, împācāndu astū-feliū condițiunile igienice cu interesele mercantile, și nicāiri acéstă viuēța urbană nu appare mai nullă ca în spațiulu inferiorū dintre Prutu și Oltu, unde tōtă superioritatea comer-

cială a pozițiunii nu pôte compensa ucciđe-tórea acțiune a climei. (6)

Ceia-ce nŷ-a constatatu mai susŷ statistica și chartografia, mai trebui completatu pe cal-lea filologică.

§ 16.

CE ÎNSEMNA «DAVA» LA TRACI?

Pe mappa lui Ptolemeŷ ne întimpină în Dacia o grămadă de numŷ urbane cu fina-lulŷ „dava“: Patri-*dava*, Karsi-*dava*, San-*dava*, Petro-*dava*, Uti-*dava*, Marco-*dava*, Ziri-*dava*, Singi-*dava*, Komi-*dava*, Rami-*dava*, Piro-*bori-dava*, Tamasi-*dava*, Zargi-*dava*, Zusi-*dava*, Argi-*dava* și Netin-*dava*, affară de Klepi-*dava* în Sarmația, de Suci-*dava*, Capi-*dava* etc. în Mesia, și fără a mai vorbi de Pelen-*dava*, Rusi-*dava*, Burri-*dava* și altele de pe Tabla Peu-tingeriană.

Trecëndŷ mai în fundulŷ teritoriulŷ trans-danubianŷ, Ptolemeŷ ni mai dă pe Termi-*dava* în Macedonia, unde se mai găssesce Desu-*daba* în Titŷ-Liviŷ (1) și Quime-*daba* în Procopiŷ (2).

Cuvëntulŷ „dava“ dincóce de Dunăre, „daba“ în dialectulŷ macedonianŷ, estè evidentamente tracicŷ; dèrŷ ce însemnă?

La prima vedere s'arŷ pără că termina-țiunea „dava“ arŷ fi semnificândŷ „orașŷ

(6) Despre influința mortiferă a bălților mixte veđi Michel Lévy, *Traité d'hygiène publique et privée*, Paris, 1869, in-8. t. 1, p. 415.— Orfila et Parent-Duchâtel, *Influence des émanations marécageuses*, în *Annales d'hygiène*, Paris, 1834, in-8, 1-e série, p. 251. — Foissac, *De l'influence des climats sur l'homme*, Paris, 1867, in-8, t. 1, p. 517. — Becquerel, *Traité d'hygiène*, Paris, 1864, in-8, p. 253.— Boudin, *Traité de géographie médicale*, Paris, 1857, in 8, t. 2, p. 150 etc.— Despre influința salutară a munților veđi Lévy, I, 314.— Becquerel, 169.— Rochard, *Acclimatement*, în *Nouveau Dictionnaire de médecine* (Jaccoud), Paris, 1864, in-8, t. 1, p. 186. — Isensée, *Elementa Geographiae medicinalis*, Berolini, 1833, in-8, 107 etc.

(1) XLIV. 26.

(2) *De aedif.*, IV, 2.

dacicŷ”, cu atâtŷ mai multŷ că Greci și La-tiniŷ numŷau pe Daci *Davi* (3).

Acéstă ipotesă, fórte naturală și fórte ve-chiă (4), se înlătură cu totulŷ prin simpla considerațiune că urbile cu „dava“ se afflau în Sarmația, în Mesia, în Macedonia; și nu numai atăta, dèrŷ majoritatea lorŷ pe țer-mulŷ nordicŷ allŷ Dunării ni se presintă anume spre resăritŷ de Oltŷ, adecă affară din teritoriulŷ dacicŷ propriŷ đistŷ, allŷ căruŷa sîmbure era în Oltenia, Temeșiana și porțiu-nea occidentală a Transsilvaniei.

Prin consecința, *dava* nu pôte fi „dacicŷ“.

Cuno presupune că arŷ proveni din sam-scritulŷ *tavás*—tare séu *távas*—tăriă (5).

Arŷ avé dèrŷ înțellesulŷ de „forterēja”.

Plausibilă în aparința, acéstă origine nu se pôte admite dintr'o cauză fórte ponderósă.

Vorbele samscrete *távas* și *tavás* fiindŷ ab-solutamente străine tuturorŷ cellorŷ-l'alte limbe indo-europee, sunt nesce formațiunŷ posterióre separățiunii trunchiulŷ arianŷ în mai multe ramure.

Singura etimologiă solidă resultă dintr'unŷ passagiŷ allŷ lui Varrone.

Ellŷ đice:

„Insuși numele orașului Teba, derivatŷ „dela natura terrêmulŷ, éru nu dela numele „fundatorului, probéză anterioritatea viueței „câmpene assupra celei urbane. În adevêrŷ, „în antica nóstră limbă, ca și pêne astă-đi în „dialectulŷ eolianŷ, originarŷ din Beoția, o

(3) Strab., VII, 3, § 12.— Cf. Ahrens, *De dialectis aeo-licis*, Gottingae, 1839, in-8, p. 35.

(4) Zamosius, *Analecta lapidum in Dacia*, Patavii, 1593, in-16, p. 16 retro: «Sergi-dava à Davis et Sargetia amne dicta.»— Cf. Vaillant, *La Romanie*, Paris, 1844, in-8, t. I, p. 79—80.— Grimm, *Geschichte der deutschen Sprache*, t. I, p. 190 etc.

(5) Cuno, *Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde*, Berlin, 1871, in-8, t. I, p. 243.

„măgură se chiamă *teba*. Chiară acuma Sabinii, posteritatea Pelasgiloră din Grecia, întrebuintează acestă vorbă, după care și o movilă milliariă în Sabinia pe callea Salaria nu departe de Reate se numesce Teba“ (6).

Acella-și înțellesă de măgură avea în Asia mică cuvântul *taba* la Lidii, poporū semi-tracicū sėu cellū puținū în cea mai strinsă legătură cu Traciū (7).

În Lidia, în Grecia, în Italia, dela Marea-nėgră pենē la Adriatică, noi dămū peste *teba* sėu *taba* în accepțiune de măgură.

Corssen, izolândū arbitrariamente cuvântul sabinū de familia grēcă și lidiană, presupune mai înainte că forma cea corectă arū fi fostū *tefa* fiindū că unū munte în Campania se dicea Tifata, și apoi din acestū imaginariū *tefa* creândū unū prototipū *stefa*, illū apropiă de germanulū *stif* sėu *steif*, durū, deducēndū pe ambele din sanscritulū *stabh*, a întări (8).

La o asemenea violentă procedură a împinsū pe illustrulū filologū dorința de a reduce tóte la tulpină ariană (9), uitāndū că amestecul pre-istoricū cu Turani sėu cu Chamii n'a pututū a nu lăssa și ellū pretutin-

(6) Varro, *De agricultura*, lib. III, § I: «Nec minus opipidi quoque nomen Thebae indicant antiquiorem esse agrum, quod ab agri genere, non a conditore nomen ei est impositum. Nam lingua prisca et in Graecia Aeoleis Boeotii sine afflatu vocant colles Tebas: et in Sabinis, quo et Graecia venerunt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt. Cujus vestigium in agro Sabino via Salaria non longe a Reate milliarius clivus appellatur Tebae».

(7) Mommsen, *Die unteritalischen Dialekte*, Leipzig, 1850, in-4, p. 300.—Pott, *Die Personennamen*, Leipzig, 1859, in-8, p. 458.

(8) Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache*, Leipzig, 1868-70, in-8, t. I, p. 162.

(9) Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik*, Weimar, 1866, in-8, p. 79, observă despre Corssen: «Den Fehler, Alles erklären zu wollen, hat Corssen freilich nicht überall vermeiden.»

deni urme limbistice mai multă sėu mai puțin pronunțate.

Daciculū *dava*, macedoniculū *daba*, lidianulū *taba*, proto-elleniculū și italiculū *teba*, totūd'a-una în simțū de măgură, n'aū eșitū dintr'o sorginte indo-europeă.

Acestū termenū sub amēndoue formele, cu *da* și cu *te*, essistă pենē astăzi în tóte limbele turanice, în cari *dava* însemnă munte și *teba*—movilă.

Éccē unū registrū de ambele întrebuintări după douē-deci dialecte turco-tatare:

I. D a v a—munte:	II. T e b a—movilă:
1. Dialectulū baraba: <i>dawu</i> și <i>tau</i> ;	<i>tūba</i> ;
2. » » de Tobolsk: <i>taw</i> ;	<i>tūbe</i> ;
3. » » uigurū: <i>tach</i> ;	
4. » » de Kazan: <i>tau</i> ;	<i>tūba</i> ;
5. » » bașkirū: <i>tau</i> ;	<i>tūba</i> ;
6. » » meșcerēcū: <i>tau</i> ;	<i>itūbā</i> ;
7. » » nogaicū: <i>tau</i> ;	<i>tepe</i> ,
8. » » ciazșiicū: <i>tau</i> ;	
9. » » cinlimicū: <i>tag</i> ;	
10. » » de Kuznețk: <i>tag</i> și <i>tuu</i> ;	<i>tūbe</i> ;
11. » » kangazicū: <i>tag</i> ;	
12. » » kirgizicū: <i>taw</i> ;	<i>tūbā</i> ;
13. » » de Chiva: <i>tag</i> ;	
14. » » turcomanū: <i>taw</i> ;	<i>tūbā</i> ;
15. » » qaraciaicū: <i>taw</i> ;	<i>tebō</i> ;
16. » » qumūq: <i>tau</i> ;	
17. » » qisylbașicū: <i>dagh</i> ;	
18. » » qasachū: <i>daag</i> și <i>dagh</i> ;	<i>tapa</i> ;
19. » » ottomanū: <i>dag</i> ;	<i>tepe</i> și <i>depé</i> . (10)
20. » » ciuvașicū: <i>tu</i> .	

Să se noteze că Traciū, affară de formele *dava* și *daba*, cunosceaū de asemenea pe aceea cu *deva*, *dapa* și *depa*, astū-feliū că 'n Mesia orașulū Zal-*dava* se numesce Zel-*depa* în Ierocle și Zal-*dapa* în Procopiū și 'n Teofilactū; orașulū Skai-*dava*—Ske-*deva* în Procopiū; unū altū orașū Sana-*dapa* în Geografulū Ravennatū (11) etc.

(10) Klaproth, *Asia Polyglotta, Sprachatlas*, Paris, 1831, in-f., p. XXVI și XXX.

(11) Forbiger, *Handbuch der alten Geographie*, Leipzig, 1848, in-8, t. 3, p. 1096, 1097, 1100.

În limba albanesă, prețioasa mōște a anticului graiū tracicū, *tepe*, articulatū *tepeia*, se chiamă movila.

Albanesiī posedă totū-o-dată verbulū *teperoig*, a covērși, „ich bin überflüssig, bleibe übrig, übertreffe“, și adverbialū *teper*, d'asupra, „darüber“, formândū câte-trelle dice-rile o strinsă familiă indigenă (12).

Pe de altă parte, termenulū ni apare într'o intimă legătură cu Egiptulū.

Degia Varrone punea pe eoliculū *teba* față în față cu celebra metropolă a Egiptului cea cu o sută de porți, *ἐκατόμυλος*, și cu omonima capitală a Beotiei cea fundată de Fenicianulū Cadmū venitū totū diu Egiptū.

Strabone mai menționēză alte trei Tebe, tōte în regiuni tracice și 'n apropierea Egiptului: o Tebă în Tessalia, *Θηβαι Φθιώτιδες*, o Tebă în Licia, *Θήβη*, și o Tebă în Troada, *Θήβη ὑπὸ Πλάκῃ ὀληέσση* (13).

În vechia limbă egiptenă, după cumū se citește în ieroglife, verbulū *teb*, duplicatū în *tebteb*, însemnēză a rădica, „élever en haut“, de unde *tep*, *tepi*, *tepai*, avēndū mai multe accepțiuni, dintre cari celle mai caracteristice sunt: 1-o, capū; 2-o, vērfulū; 3-o, d'assupra (14).

Accepțiunea egiptenă adverbială *tep*—„d'assupra“ formēză o admirabilă coincidență cu albanesulū *teper*—„d'assupra“.

Resultă că unū prototipū *taba* în înțelesū de înălțime, fie munte, fie movilă, de unde s'aū născutū lidianulū *taba*, macedoniculū *daba*, daciculū *dava*, elleniculū *θήβη*=*θάβα*, italiculū *teba*, egiptenulū *tep* și albanesulū *tepe*, este o moștenire din acea ultra-immemorială epocă, cândū popōrele ariane nu intraseră încă

în Europa, pe care o ocupaū triburi turano-chamitice.

Numai printr'unū amestecū de totū primordialū allū Chamitilorū cu Turaniī și apoi allū resturilorū turano-chamitice cu Traciī, se pōte esplica mai cu deosebire întrēga familiă verbală, adverbială și substantivală *tep* la Egipteni și la Albanesi.

Lăssândū acumū la o parte căllētoriele cuvēntului și mulțumiți de a sci cu certitudine semnificațiunea'ī în limba dacică, să ne n-țōrcemū la nomenclatura lui Ptolemeū.

Tōte orașele cu finalulū *dava* aū fostū clădite pe locuri rădicate, pe dēlluri, pe colline, correspundēndū litteralmente numirilorū germane cu terminațiunea *berg*, cellorū slavice cu *gora*, cellorū franceze cu *mont* etc.

Să luāmū dreptū esemplu orașulū „Ziri-dava“.

În paragrafulū 6 amū demonstratū că 'n tōte limbele tracice *z* correspundea samscritului *h* și ellenicului *χ*, precumū se constată din numele vinului la Traci *zala* = samscritulū *hala* și elleniculū *χάλις*, din numele secarei *vrizi*=*vrîhi* etc.

O lucrare de totū recinte a lui Fick asupra dialectului tracicū allū Frigianilorū confirmă conclusiunea nōstră prin altele șesse esemple, și anume:

Frigianulū *zalka*, erbă=samscritulū *hari-ka*;

Frigianulū *ezis*, ariciū=greculū *ἐχίνος*;

Frigianulū *zeuma*, sorginte=greculū *ζῆμα*;

Frigianulū *zetna*, ușă=samscritulū *ghad-na*;

Frigianulū *zemele-n*, barbarū=greculū *χθαμαλός*;

Frigianulū *mazeu-s*, deū=samscritulū *maghavan* (15).

(12) Hahn, Lex. p. 129.

(13) Strab., passim.

(14) Brugsch, *Hieroglyphisch-demotisches Wörterbuch*, Leipzig, 1868, in-8, t. 4, p. 1534-35.

(15) Fick, *Phrygische Glossen*, în Kuhn, *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung*, Berlin, 1872, in-8, t. 7, p. 360-382.

Daciculă *ziri* corespunde dérö samscritului *hari*, zendicului *zairi*, verde.

„Ziri-dava“ însemneză „Muntele-verde“, ca *Grünberg* la Germani, *Vermont* la Francesi, *Zelenahora* la Slavi, séu ca oraşellulü neapolitanü *Monteverde* de lóngă Melfi.

§ 17.

VIUÉŢA DE CODRU.

Amü vëđutü cá, pentru ca civilisaŷiunea sä se fi pututü încuiba pe mallulü stângü allü Dunării, aü trebuitü sä se lupte cu natura, directü séu indirectü, nu numai ginŷi peste ginŷi şi popóre peste popóre în cursü de millenie peste millenie, dérü încä tóte pe rëndü sä 'şi allégă în acestü secolarü resbellü allü spiritului umanü contra materiei tellurice şi atmosferice câte-va puncturi strategice excepŷionale, unde victoria devenia mai probabilă.

Atari adăposturi de „selecŷiune naturală“, gässite după unü şirü de pipăiri nenorocite de giurü în giurü, a fostü la noi Oltenia pe prima liniă, apoi Transsilvania, unü colŷuşorü nordicü allü Moldovei şi peteculü marinü de lóngă gura Nistrului.

Vorbindü în limbagiü militarü, chiarü pe acestü teatru de operaŷiune omulü mai trebuia sä 'şi caute şi sä nemeréscă puncturi tactice, stabilindu-se anume pe măgure, de unde decurge cá majoritatea oraşelorü purta în códă termenulü „dava“, adecă *munte*.

Comunele se clădiaü şi prosperaü pe înălŷimi în miđü-loculü secolarei vegetaŷiunii a unei nature primordiale.

Antica vorbă „codru“ conservă la noi pënë astă-đi memoria acellorü stabilimente muntose şi pădуроse totü-o-dată.

În Dacia Traiană acestü cuvëntü însemneză

o pădure mare: *sylva grandis*, *Waldung*, *forêt* (1).

La Romăniü din Istria „codru“ se chiamă numai muntele, mai păsträndü acollo în dialectulü unei singure localităŷi semnificaŷiunea de „munte pădurosü“ (2).

La Arnăuŷi „kodre“ vrea sä đică măgură, *Hügel* (3).

Numai Albanesiü şi Romăniü în Europa posedändü pe „codru“, derivaŷiunea eminentemente tragică a termenului e mai pe susü de orice îndouélă, precumü şi înŷellesulü séu originarü de *munte-pădure*.

Prin etimologiă, această vorbă aparŷine la unü gruppü fórte interesantü de compoziŷiunii ariane primitive, constatatü de cătră Pott şi verificatü apoi de Pictet: gruppulü *esclamativü*.

Astü-feliü, de essemplu, samscritulü *kāvārī*, umbrellă de plóiă, se compune din *kā+vārī*, „ce accoperişü!“; *kavasa*, armură, din *ka+vasa*: „ce vestmëntü!“; *karpata*, drenŷe, din *ka+r+pata*: „ce îmbrăccăminte!“; *karbhaŷa*, crastavete, din *ka+r+bhaŷa*, „ce hrană!“ etc. (4)

„Codru“ represintă dérü essactamente, cu scăderea regulată a vocalei, formaŷiunea samscrită *kadru* din *ka+drü*, „ce arbore!“ adecă „ce mulŷime de arbori!“

Fără a cunnósce termenulü romăno-albanesü, Pictet bănuia cá din acelaşü gruppü esclamativü arü deriva greculü *κέδρος* (5); şi este ciudatü cá, fără a fi fostü câtü de puŷinü iniŷiatü în filologiă, bêtrănulü epi-

(1) *Lex. Valavh.*, 131

(2) Ionü Maiorescu, *Vocabularü Istriano-romănu*, în *Columna lui Traianü*, 1873, p. 43: «codru, munte; la Jeiu-neni munte pădurosü».

(3) Hahn, *Alb. Stud.*, Lex. 47.

(4) Pott, *Etymolog. Forsch.*, II, 2, p. 426 sqq.

(5) *Origines*, I, 214.

scopu transilvanu Bobu deducea pe allu nostru codru din „cedrus“ (6).

Este evidente ca nici *κέδρος* nu provine din *codru*, nici *codru* din *κέδρος*; ambele inse au decursu pe o calle nedependinte din acefasi tulpina *kadru*.

La Greci samscritulu *ka+dru* represinta pe unu arbore isolatu, pe candu la Albanesi si la Romani ellu capeta estensiunea unui munte accoperitu de vegetatiune.

Este posibilu ca la Traci *codru* sa fi avutu ambele aceste semnificatiuni, precumu la Latini unulu si acela-si cuventu, *silva*, insemna totu-o-data nu numai o padure mare, deru si pe unu singuru copaci, buna ora in Propertiu :

«Nemus omne intendat vertice silvas (7)»,

seu in Seneca :

«Ingens arbor gravi silvas minores urget (8).

Totu astu-feliu si francesesce *bois* este arbore si padure in acela-si timpu.

Nu e de prisosu a mai observa, sub raportulu foneticu, ca din latinulu *quadrum* Bizantinii au facutu *κόδρα*, eru Romani „codru de pane“ seu „codru de mamaliga“, adeca o buccata patrata, *κοδρίτης ἄρτος* in Suida (9), scadendu astu-feliu pe *ka* in *ko* intocmai ca in padurea „co-dru“ din arianulu „ka-dru“.

Certitudinea filologica a acestei etimologie este deru perfecta din tote punturile de vedere.

Originea dacica a „codrului“ coincide in

(6) *Dictionarū rumānescū*, Clugiū, 1822, in-8, t. I, p. 218.

(7) *Propert.*, I, 14, 5.

(8) *Seneca, Oedip.*, 542.

(9) *Du Cange, Glossarium meūiae graecitatis*, Lugduni, 1688, in-f, p. 674.—Cf. *Suidae Lexicon*, ed. Kuster, Cantabrigiae, 1705, in-f, t 2, p. 337.

limba romāna cu originea dacica a vegetatiunii cellei mai de munte: *bradū* si *stegiarū*.

Degia d. Bolliacu constatase ca unulu si acela-si arbore se chiama romānesce *bradū* si in limba albanesa *bred* (10); trebuia sa dica mai correctu *breð*, articolatu *breði* (11).

Forma cu *a*, dupa legile fonologice, fiindu fara contestatiune cea mai vechia, albanesulu *breð* inlocuesce pe unu primitivu *brað*.

In limba armena, unu anticu dialectu tracicu, forte degeneratu, deru mai conservandu inca destulle urme alle descendinte, o specia mare de popu se chiama *pardī* (12), cea-ce corespunde din puntu in puntu albanesulu *braði*, caci *p* la Armeni esprima celle mai de multe ori pe indo-europeulu *b*, de essemplu: *pant*=samscr. *bandh*, *pagoig*=lat. *baculus*, *pazoig*=zend. *bāzu* etc. (13), eru catu privesce metatesea *pardī* in locu de *pradi*, degia Bopp a observatu ca „nici o littera nu schimbă locul mai lesne ca *r*“ (14).

Aşa deru la Romani, la Albanesi si la Armeni, trei gruppe cari, in diverse moduri si din diverse timpuri, descindu d'o potrivă din ginta tracică, noi aflam termenulu *brad* in acela-si intellesu de *abies* seu generalmente de unu mare arbore.

La Greci, la Latini, la Slavi, la Litvani, la Germani, la Celți, ellu nu se gassesce.

Societatea nostra Academica ni spune, ce' dreptu, ca „din datele scriptorilor Romani

(10) *Currierulū romānescū*, Buccur., 1846, in-4, p. 721.

(11) *Hahn, Alban. Stud.*, Lex. p. 16.

(12) *Collection des historiens de l'Arménie*, éd. Langlois, Paris, 1867, in-8, t. 1, p. 31.

(13) *Petermann, Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, in-8, p. 17.

(14) *Bopp, Gramm. comparée*, tr. Bréal, I, 28, § 1: «aucune lettre ne changeant aussi aisément de place que *r*.»

bratus era unu arbore pururea verde" (15); dérú acéstă gravă asserțiune, ca și întregulu dictionarú allú venerabilei corporațiunii, basatú pe o completă nescire de totú ce s'a lucratú în secolulu nostru pe terrêmulú filologicú, este o pura glumă.

Ce însemnézá nedefinita frasă: „din datele scriptorilorú Romanii?”

Ore așa se vorbesce?

Carí scriptorí?

Ce feliú de date?

Fiindú-că Academia n'o îmuresce, s'o spunemú déro noi.

Ecce passagiulú din naturalistulú Pliniú:

„*Arabii cautú în Elimaida arborulú bratus*, „carele sémenă cu unú largú cipressú, avêndú „ramure albictóse și respândindú unú mirosú „plăcutú cândú se pune pe focú. Imperatulú „Claudiú povestescce despre acesta minuni. „Ellú díce că Parții punú frunđe de bratus „în beuturile loru; că mirosulú seú se assé- „mênă cu allú cedrulú; că fumulú lui îm- „prăștiă pe allú cellorú-l'alți arbori. *Bratus* „*se nasce dincollo de Pasitigris, în apropiarea* „*orașuluí Sittaca, pe muntele Zagru*” (16).

Prin urmare, este unu feliú de cedru largú și albictosú, carele crescea numai într'o porțiune a Siriei și pe care poporațiunea semitică de acollo illu numia *brat*, de unde prin intermediulú Parțilorú aú auđitú acestú nume și Romanii.

(15) *Glossariú după însărcinarea dată de Societatea Academică*, Bucur., 2871, in-8, p. 90.

(16) *Plin.*, *Hist. Nat.*, lib. XII, c. 39: «Petunt igitur in Elymaeos arborem bratum, cupresso fusae similem, exalbidis ramis, jucundi odoris accensam, et cum miraculo Historiis Claudii Caesaris praedicatam. Folia ejus insperguntur potionibus Parthos tradit. Odorem esse proximum cedro, fumumque ejus contra ligna alia remedia. Nascitur ultra Pasitigrin in finibus oppidi Sittacae in monte Zagro».

Iată la ce se reduce în realitate italismulú bradului!

A face din „albictosú” — „pururea verde” și din ebraicú—latinú, este negreșitú o filologia fórte commodă, dérú puținú academică.

Urmézá déro că vorba *brad* a essistatu numai la Traci, de unde aú moștenit'o Armenii, Albanesii și Românií.

Radicala cuvêntului este arianulú *bradh*, a cresce, de unde samscritulu *bradhna* în înțellesú de radécină de planta, litteralmente unú lucru crescutú (17).

Acéstă etimologiă se confirmă prin considerațiunii logice și fonetice.

În privința logică, totú așa numirile samscritite de arbore *rohí* și *vríkša* s'aú născutú din ideia de a cresce: *ruh* și *vrîh*.

În privința fonetică, sonulú θ correspundêndú totú-d'a-una samscritului *dh* (18), albanesulú *brad* nu numai că admite, dérú încá necessitéză radicala *bradh*.

Derivându dela arianulú *bradh*, a cresce, bradulú esprimă ideia unui arbore crescutú, adecă agiunsú la înălțime.

Ideia de *crescutú* și ideia de *mare* se identifică mai pretutindení: germanulu *gross*, mare, provine dela o tulpina cu înțellesú de a cresce, conservată în anglesulú *grow*; slaviculú *roslú*, mare, derivá dela *rosti*, a cresce, etc.

Chiarú dela arianulú *bradh*, a cresce, derivă samscritulú *vradhant* și elleniculú $\beta\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$ = *brádhras*, ambele cu semnificațiunea de mare (19).

Pentru a se substantiva în accepțiune de „crescutú”, radicala *bradh* admite pe suffissú

(17) *Pictet*, I, 199—200.

(18) *Curtius*, *Griech. Etymol.*, 234.

(19) *Curtius*, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, Leipzig, 1868-9, in-8, t. 1, part. 2, p. 295.

participială: samscritulă *ta*, greculă $\tau\acute{o}$, latinulă *tu*, slaviculă *tŭ*.

Acestă suffissă începându-se printr'o dentală, tinde la assimilare de cate ori se întâlnește cu o altă dentală la finea radicalei: bună-ora samscritulă *badh*, a lega, dându peste *ta* produce pe *badhdhá* în locu de *badhta* (20).

În modulu acesta, radicala *bradh*, căpătându suffissulă *ta* scăduțu în tóte limbele europree la *tu*, se nasce forma participială *braddhu*, de unde printr'o definitivă asimilațiune decurgu directamente albanesulă *brað* și românulă *brad*.

Nici o etimologiă nu póte fi mai certă sub ori-ce raportu filologicu, și nici la unu arbore nu s'a pututu applica epitetulă de „mare“ mai potrivită ca la superbulă bradă, acéstă „gloria a codrilor“ după espressiunea lui Stațiū:

«... silvarum gloria pinus!» (21)

Să trecemū la „stegiarū“.

Degia betrânulu Cantemirū, mai puțin esclusivū decâtu puritanū noștri de astăđi, credea că acestū cuventu trebui să fie în limba română o remăsiță dela Daci (22).

În adevărū, nici unū nume de arbore în tóte celle-l'alte limbe indo-europree nu offeră vre-o asemenare cu allū nostru *stegiarū*, séu mai bine *stagiărū*, căci încă metropolitulă Dositieiū dicea: „dumbrăvile sunt **стзжарни** ce facu ghinda” (23).

(20) Schleicher, *Compendium*, § 224.

(21) Stat., *Silvae*, V, 1, v. 151.

(22) *Descriptio Moldaviae*, ed. Papiū, Bucur., 1872, in-8, p. 151: «Neque enim obstat quidquam, quo minus credamus Romanorum in Dacia colonias, vel servis Dacis usos fuisse, vel etiam, si quis uxorem perdidit, mulierculas ex illa gente in matrimonium duxisse, unde facile indigenarum aliqua vox in illorum sermonem irrepere potuit. Tales sunt: *stezar*, *quercus* etc.»

(23) *A prorocului Davidū psaltire*, Unev, 1673, in-4, f. 44, nota la ps. 28.

Radicala cuvântului este *stag*.

Ea se află la mai toți Ariani în accepțiune de *a accoperi*: samscritulă *sthağ*, de unde *sthağana*—accoperișu, *sthağita*—accoperitū, *sthağū*—ghebū, *sthaği*—cutiă, etc.; greculă $\sigma\tau\acute{\epsilon}\gamma\omega$, de unde $\sigma\tau\acute{\epsilon}\gamma\eta$ séu $\sigma\tau\acute{\epsilon}\gamma\omicron\varsigma$, cu perderea sibillantei $\tau\acute{\epsilon}\gamma\eta$ séu $\tau\acute{\epsilon}\gamma\omicron\varsigma$ —accoperișu; latinulu *ti go*, *tec-tum*, *teğimen*, *tug-urium*; irlandesulă *teg*—casă; litvanulu *stegiu*, *stogas* etc. (24).

Adducându-ni a-minte că samscritulă *varana*, de unde celticulă *fearn*, aninū, derivă dela *var*, a accoperi, séu că samscritulă *gīhaśa*, de unde celticulă *gas*, trunchiu, derivă dela *gīhaś*, a accoperi, provenința *stegiarulū* dela *sthağ*, a accoperi, primesce o puterinică confirmațiune, indicându unū prototipu *sthağ-a-ra*, cu suffissulu *ra*, cu o vocală de legătură și cu semnificațiunea de „accoperitorū“, adecă o vegetațiune a cării umbră servă de adăpostū, după versulu lui Orațiū:

«Quercus—multa dominum juvat umbra» (25).

Pe *bradū*, precumu constatarămū mai susu, l'aū păstratu Românii. Albanesii și Armenii; pe *stegiarū* înse l'aū reținutu numai Românii, ceia ce permite a crede că din tóte popórele tractice acéstă formațiune aparținuse mai în speciă dialectulu dacicū.

Față cu „bradulū“ și „stegiarulū“, moșteniți dela Daci, ni se presintă unu nume de arbore curatū latinū, carele arruncă o viuă lumină asupra cestiunii ce ne preocupă.

Este *mestécănulū*.

Nici unu filologū n'a vorbitu péné acumū despre acéstă vorbă.

Latinomanii noștri cei mai essagerați, aceia chiarū cari deducū pe *bradū* dela *abies* (26),

(24) Pott, *Etymol. Forsch.*, III, 448—455, nr 1151.

(25) Horat., *Ep.*, I, 16, v. 9.

(26) *Lex. Bud.*, 65.

n'au cutețat a-i căuta vre-o origine italică.

Și totuși nemică nu pôte fi mai latinu !

Sunt unele probleme înse în cari filologia nu e în stare să facă unu passu fără agiutorul științelor naturale.

Astă-feliu este și *mestécănulă*.

Mai anteu de tôte să precisăm natura acestui arbore, pe care Lasteyrie l'a studiat mai cu d'a-mênuntulu decâtă orî-cine altulă.

„La nordu—dice ellu—foile și mlădițele de „mestécănu offera viteloră o hrană imbielșugată.

„Laponi, fie din neprevedere, fie mai al-lesu din cauza unui traiu de totu vagabundă, „nu facu nici o provisiune pentru érnă; Sue-„desii și Norvegiani înse obicînuescu pen-„tru vaccele și oiele loră a stringe crengē de „mestécănu.

„In unele părți frunțele celle tinere de „mestécănu, uscându-se pe vétră și ammete-„cându-se cu grăunțe, servă la nutrimētulu „passeriloră domestice, găine, gâsce și rațe.

„Finlandesi cullegu frunțe de mestécănu „pentru a ferbe din elle unu feliu de beutură „în locu de cėiu.

„Unu călătoru povestescē cā Camciadali „și o sēmă de alte triburi nordice taia scórța „de mestécănu în mică buccăți și o mănăncă „cu oue de pesce.

„Ruși facu bere din succu de mestécănu, „ammestecându-lu cu hemeiu și fermentu și „suppunēdu-lu manipulațiuniloră ordinare „alle berăriei.

„In Suedia, din același succu se face unu „siropu, mai puțin dulce decâtă acela din „acer *saccharinum*, dérū totuși destullu de bunu „pentru a înlocui sacharulă în mai multe tre-„buințe domestice.

„Locuitorii dela nordu, căutându a suppleni „prin ce-va vinulă pe care li l'a refusată na-

„tura, s'aū invētat a compune licorī spiritose „din succulă differiteloră plante séu fructe in-„digene : din succu de mestécănu ei facu unu „vinu albū și spumosu cam de feliulă șampa-„niei, consideratū ca fôrte sănētosū... (27)

Așa dérō, fie pentru vite, fie ca cėiu, fie cu oue de pesce, fie ca bere séu ca vinu. mestécănulă într'o climă aspră servă de nutrimētū.

Pe territoriulu Daciei, anume în Oltenia, mai cu sēmă în munții Gorgiului, țerranii *mestecă* în gură pēnē astă-đi muguri de mestécănu, estragēndū din ei același succu dulce-acriū, „une sève abondante, d'une saveur douce, sucrée et légèrément aigrelette” (28), din care Svedesi facu siropū.

O dată constatată prin istoria naturală a-cestū caracteru eminamente alimentarū allū mestécănulă, originea vorbei decurge dela sine.

Să începemu prin a separa radicala *mestec* de suffissulu *ănă*.

Acestū suffissu este acela-și pe care-lū găs-simū în cuvēntulū nostru *cércănă* din *circinus* (29), correspondēndū adecă în fonetica română suffissulu latinū *inus*.

Verbulū *mestecă*, pe de altă parte, are la noi principala semnificațiune de a rumega mănăcarea (30), din latinulū *mastico*, de aceia-și origine cu greculū *μασάσαι*, persianulū *masi-dan*, germanulū *māsten*, tôte esprimēndū ideia de nutrimētū, dela radicala ariană *mas*, de unde asemenea litvanulū *maistas*, hrană, și celticulū *maise* cu același înțellesū.

(27) Ap. Eugène Marie, *Bouveau*, în *Encyclopédie moderne*, t. 6, Paris, 1857, in-8, p. 609—614.

(28) Littré et Robin, *Dict. de médecine*, v. boulevau.

(29) Cihac, *Dict. d'étymologie daco-romane*, 50: « c é r c á n ũ . cercle, compas, aire, couronne, halo autour du soleil, de la lune; L. *circinus*, it. *cercine*, esp. *cercen*. »

(30) *Lex. Budan.*, 388.—Cihac, 162.—Pontbriant etc.

Mestéc-ănū represintă dérū unū tipū *masticinus*, întocmai ca *cércănū*—*circinus*, arborele totū ce pōte fi mai latinū, însemnândū arbore nutritorū, după cumū *stegiarulū* însemneză arbore accoperitorū, érū bradulū unū arbore naltū.

Ca și *cércănū* din *circinus*, *mestécănū* din *masticinus* este o vorbă latină combinată degia pe teritoriulū Daciei; dérū și 'n epoca fără comparațiune mai vechiă a nacerii limbelorū indo-europee din tulpina ariană totū astū-feliū s'a formatū numele unū altū arbore, allū fagului și chiarū allū stegiarului, adecă totū în accepțiune de „arbore nutritorū“, din cauza ghindelorū cu cari se hrăniău pe atunci nu numai vitele, ci și bietulū omū din pădure: lătinesce *fagus*, grecesce *φηγός*, dela *φάγω*, a mânca.

În același modū persianesce *buk* însemneză atâtū pe stegiarū precumu și orī-ce feliū de mâncare.

Totū de acollo vine numele slavo-germanū allū fagului: *buk* séu *buche*.

Pictet susține că chiarū la Romani „*quercus esculus*“, dela *edo*—a mânca, de unde *esca*—mâncare, însemna unū arbore meritū a hrăni⁽³¹⁾; dérū vechiă ortografiă cu *ae*: „*aesculus*“, face ca acéstă derivațiune să fie dubiosă.

Negreșitū că Slavi, Germani, Persi, aū părăsiti de-multū unū atare regimū alimentarū; totuși limba, ca unū sarcofagiū conservândū o mumiă, a păstratū pēnē' n momentul de față suvenirea unorū timpī mai puținū gastronomici, cari în unele țerre nu sunt tocmai pré-depărtați de țillele nōstre,

căci în Spania, bună-óră, locuitorii din munți mâncaū ghindă de stegiarū încă în secolulū lui Augustū⁽³²⁾.

După ce amū analizatū *codrulū*, *bradulū*, *stegiarulū* și *mestécănulū*, să tragemū concluziunile.

Prima consecință:

Pentru ca „*codrulū*“, carele identifică ideea de munte cu cea de arbore; pentru ca numirile vegetațiunii celei mai alpine, „*bradū*“ și „*stegiarū*“; pentru ca unū asemenea grupū de termeni să fi pututū trece la Romani dela Daci, acești din urmă cată să se fi amestecatū cu Latini anume în vastele păduri alle Carpaților.

În adevărū, Daci aū fostū poporulū cellū mai muntēnū.

Munții și pădurile ocupă Daci: „*montes et saltus Daci*“, observă betrānulū Pliniū⁽³³⁾.

Muntele este allū Dacilorū: „*suum Dacis montem*“, țice poetulū Stațiu⁽³⁴⁾.

Pliniū și Stațiu, ambi trāindū chiarū în epoca lui Traianū.

Ce-va mai târđiū Florū ni spune și mai energeticū că Daci sunt lipiți de munți: „*Daci montibus inhaerent*“⁽³⁵⁾.

A doua consecință:

Pentru ca întręga naționalitate română, nu unū dialectū séu unū provincialismū, ci totalitatea némului, să fi pututū numi mestécănulū „*nutritorū*“, formațiunea limbii nōstre din elemente latine și dacice trebuia să se fi cperatū într'unū modū compactū anume în munți, mai allesū în Oltenia unde, după cumū amū vęđutū mai susū, rollulū ali-

(32) Strabo, *Geogr.*, III, 3, § 7.

(33) *Hist. Nat.*, IV, 25.

(34) *Silv.*, III, 3, vers. 169.—Cf. id. *Theb.*, I. v. 20,

(35) Flor., IV, 12.

(31) *Origines*, I, 213.—Cf. Pott, *Etymol. Forsch.*, III, 504, nr. 1220.

mentară allü acestui arbore nu s'a uitatü cu deseversire nicî chiarü pënë astăđi.

Numai în zona de totü muntösă, care singură sub raportulü climatericü represintă la sudü regiunile nordice, se póte esplica recurgerea la mestécănü ca la nutrimentü.

Doze-trei cuvinte dintr'o limbă potü restaura o lungă obscură fasă într'o istoriä natională!

Să trecemü cu analiza la o altă probă de o natura diversă.

§ 18.

POESIA «FRUNDEI VERĐI».

De unde óre s'a născutü admirabila «frunđa-verde» din capulu mai tuturorü cântecelorü poporane române?

Cellü mai mare poetu allü nostru și cellü mai renumitü filologu și-au datu amëndouï osteneda de a petrunde misteriolü acestei poesie de codru.

D. Alessandri đice :

„Celle mai multe dintre cântecele poporale începü cu *frunđa verde*. Acésta provine „din iubirea Românului pentru natura înverđită. Primă-véra cu cerulu ei albastru, „cu dulcea ei căldură, cu insufflețirea ce ea „adduce lumiî amorțite de viforele ernel, „nasce în ânima Românului doruri tañnice, „porniri entuziaste, cari illü facu a uita suf- „ferințele trecutulu și a vissa đille de iubire, de viteziä. Lui în place, cândü vine „primă-véra cea verđiä. a se întinde pe érbă, „a se retăci prin lunce și codri, a cănta și „a pocui din frunđe, a se scălda în lunina „sórelui și 'n aerulü parfumatü allü câmpulu. Frunđa cea nouă îi insufflä cântece „pline de o melancoliä adâncă, ce esprimă „gïalea unui trecutü de mărire și aspirarea

„cătră unü viitorü mărețü. Frunđa verde ce „incunună cântecele poporale servă totü- „dată de caracteristică cântecului. Astü-feliü „cândü subiectulü este eroicu, cândü ellü cop- „prinde faptele unui vitézü, poetulü allego „frunđele de arbori séu de flori ce sunt în „potrivire cu puterea și cu tinerețea, pre- „cumü frunđa de stegiarü, frunđa de bradü, „frunđa de bugiorü, căci voñnicii ballade- „lorü sunt nalți ca bradulü, tari ca ste- „giarulü, rumeni ca bugiorulü. Cântecele „de iubire se incepu cu frunđele de lacri- „mióra, de sulcină, de busniocu, pentru că „aceste flori, după crederea poporului, au o „menire farmecátore. Cândü e cânteculu de „durere séu de mórte, ellu preferă frunđele „de nărăcină, de mohorü etc. În legendele „și în balladele unde figuréză copile fru- „móse, acestea sunt întovărășite de celle „mai gingașe flori alle câmpielorü, poetulü le „incunună cu ghirlande mirositóre de frunđe „de viorelle, de trandafirü, de micsunelle etc., „și astü-feliü se póte cunnósce subiectulü „unui cântecü chiarü dela cellu änteïü versü. „Romaniî dovedescu prin acéstă formă poe- „tică a improvisărilorü lorü o și mai strinsă „rudire cu frațiî lorü din Italia, căci în cân- „tecele poporale alle Umbrilorü, alle Ligu- „rilorü, alle Piceniloru și alle Piemontesi- „lorü frunđa e înlocuită prin flóre. De pildă:

«Fior di viole

Li vostri ochietti furono le strale
Che fece la ferita che mi dole etc.

«Fior di cerasu

E d'una siepe de mortella e rossa
Io la vorré siepa 'la vostra casu etc.

«Fior di mela

Vattene a casa che mamma ti chiama
Mamma ti chiama e lo mio core pena etc. etc.» (1)

(1) Alessandri, *Poesie popolare alle Românilorü*, Buccur, 1867, în-8, p. 92.

Nemicu mai adevăratu și mai elocinte ca prima parte a acestei notițe, aceia adevă unde d. Alessandri desfășoră economia *frunzei verzi* în mecanismul poeziei noastre poporane.

Mai nici o dată allegerea plantei nu este arbitrară, ci servă generalmente în modul cellu mai ingeniosu a indica subiectul seu cellu puțin caracterul cântecului.

Vomă da câte-va esemple.

În ballada lui Ghemișu, eroulu fiindu foarte micu, dăru și tare totu-o-dată, cânteculu se începe printr'o allună :

«Frunză verde d'allunișu,
«Tace cuculu la rășișu,
«La rășișu. la cărpenișu
«De frica cellu Ghemișu etc.»

Ballada lui Bugioru, mortu pe spânzurătoare, debută prin :

«Frunză verde de năgară,
«A eșitu Bugioru în țerră...»

ca și o doină despre :

«Frunză verde de năgară,
«Vai, sărmană biută țerră,
«Cumă te-agiunse foculu ăra!
«Ruși vinu te calicescu etc.»

Trista salce figură în cânteculu orfanilor :

«Frunză verde sălcioră,
«Puiculiță bălăioră,
«Tu n'ai tătă, eu n'amă mamă etc.»

Unu voinicu cântă :

«Frunză verde șapte brazi,
«Fost'amă noi vr'o șapte frați etc.»

Amarulu pelinū caracterisă pe cei înstrăinați :

«Frunză verde de pelinū,
«Tu străină, eu străinū,

«Amendou ne potrivimă,
«Hai în codru să trăimă etc. (2)

Urduca merge de asemenea în armoniă cu sufferința :

«Frunză verde de urdică,
«Strigă, Dómne, cine strigă,
«Strigă Giurgiu dintre lunci
«Dela boi și dela giunci,
«Nime'n lume nu aude
«Strigătele selle crude etc.» (3)

Ilusiunile perdute se manifestă prin 'a-
guridă :

«Frunză verde aguridă,
«Multă ești, leho, ispitită,
«Multă m'neșeli și multă mē porți etc. (4)

Mai pe scurtu, totalitatea poeziei poporane a Romănulu este ca unu felu de botanică, fie-care plantă fiindu descrisă pe largu printr'o situațiune correspundinte a sufletulu umanū ; dăru acéstă sublimă combinațiune de spiritū și materiă sa fie ore în adevăru de origine italică ?

Insuși d. Alessandri nu se vede a fi fostu de acéstă parere în scrierile selle mai de'nainte assupra poeziei noastre poporane.

Pe la 1855 d-lui era mulțumitu să constate cu multă giusteță rollul poeticu allu *frunzei verzi*, fără a căuta să-î găsescă vre-o părechie în Italia. (5)

Ceia-ce a indusu mai târziu în erróre pe ilustrulu poetu, după cumă mai dă-ună-đi a retăcitu și pe d. Picot (6), se pare a fi fostu

(2) *Ibid.*, passim.

(3) M. Pompiliu, *Ballade populare*, Iași, 1870, in-8, p. 41.

(4) Caranfilu, *Căntece populare*, Huși, 1872, in-8, p. 15.

(5) Alessandri, *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Paris, 1855, in-8, p. 182, note 19.

(6) Picot, *Documents pour servir a l'étude des dialectes roumains*, Paris, 1873, in-8, p. 45.

anume d. canonică Cipariu, carele tocmai în intervallu veni a emite următoarea opiniune:

„Ce-va asemenea se află și'n poesiele populare alle Toscaniloru, din cari aici vre-o „cate-va essemple allese din *Canti popolari de N. Tommasco*, vol. 1, Veneția 1841 :

«Fior di scarlato,
Alle porte di Napoli c'e scritto :
Il paradiso c'e il vostro ritratto etc.

«Fiorin di sale,
Se non son bella Io, bello è 'l mi'amore,
Ho un morettino, e la grazia mi vale etc.

«Fiore di pepe,
Io giro intorno a voi come fa l'ape
Che gira intorno al fiore della siepe etc.

„*Fiori di cipresso* (Tommasco pag. 132), *Fior d'amaranto* (p. 146), *Fiore d'argento* (p. 166) etc. Din care se vede că Toscanii asemenea „începu ca și Români, numai câtă ei pună „flóre în locu de frunză verde, inse pe pag. 228 „aflamă : *foglia d'aprile*, adecă foi seú frunze, „și mai încollo pe p. 237 *spiga di grano*, spicú „de grâu etc“. (7).

Să ne'trebămă acumă încă o dată : între *frunza verde* a Românului și între *fiore* seú chiaru *spiga di grano* a Toscanului essistă óre în realitate vre-o seriósă înrudire ?

Nu cumă-va amăgirea provine din predispozițiunea cam morbidă a cellorú maí mulți dintre noi de a căuta chiarú „ctorba“ și „șerbetulu“ în Capitoliu ?

Să essaminămă.

Din sutimi de cântece italiene abia câte unulú se începe prin *flóre*, ba și atunci fără legătură cu ideia totală, cu intriga, cu ținta poeziei, ci numai ca o simplă invocați-

(7) Cipariu, *Elemente de poetică*, Blasiu, 1860, in-8, p. 194-196. — Cf. Urechiu, *Patria*, Bucuresci, 1867, in-8, p. 21. — *Poesia în fața politicei*, Bucur., 1867, in-8, p. 18.

une cătră o persónă : „tu, flóre roșiă...!“ seú „tu, flóre de vióră...!“ seú „tu, flóre de cireșú...!“ și așa mai încollo.

Poesia poporană a Italianilorú se împarte într'o mulțime de genuri : *rispetti* seú *stramboti*, *serenate*, *maggi*, *violete*, *nanne* etc.

Nu mai într'unulú singurú din acestea, și încă nu totu-d'a-una, ne întimpină esclamațiunea „fiore!“, anume în așa numitele *stornelli*, adecă câte doue seú trei versuri peste totú, pe cari le cântă unú bărbatú seú o femeia și cărora li respunde unú altulú printr'o nouă seriă de douë-trei versuri, cea-ce se chiamă *stornare*, a da inderetú.

Unulu de pildă đice :

Fiore di aneto!
Quando moro, e vado in paradiso,
Se non ti trovo, mi ritorno indietro.

(Flóre de mărărú! Cândú voiú muri și mă voiú duce în raiú, decă nu te voiú gási acolo, mă voiú întorce)

Altulú seú alta replică :

Fiorin d'abete!
In paradiso senza scale andate :
Parlate con i santi, e poi scendete.

(Flóre de bradú! Iu raiú mergi fără scară : vorbesce cu sântii și apoi întorce-te)

După cumú observă fórte bine d. Caselli, acésta este ce-va în feliulú versurilorú alter-nate alle păstorilorú lui Virgiliú :

Incipe, Damæta; tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camenae. (8)

Decă venerabilulú d. Cipariú arú fi cređutú de cuviință și d-lui a da lectorilorú seí acéstă legitimă limurare assupra naturei *stornellilorú* italianí, negreșitú că nemini nu s'arú fi pututú amăgi de a vedé vre-unú gradú de în-

(8) Caselli, *Chants populaires de l'Italie*, Paris, 1865, in-8, p. VIII.—Cf. Tit. Liv, IV, 53.

cuscrire între *frunđa verde* română și între *fiore* a Toscanilor, cari una alteia sunt cu desevărsire străine.

Nu mai adaugăm că florile în genere distingă mai mult câmpia, pe când frunzele aparțin pădurii, desemnându astă-feliu doue feluri de trai cu totul diverse.

Dacă ori-ce invocațiune personală ca „fiore di aneto“ său „florin d'abete“ ar fi să se pună în comparațiune cu a noastră „frunđa-verde“, atunci nu înțelegem de ce ar trebui să acordăm acestă monopolă numai Italianilor.

Totă așa poesia poporană grăcă numesce și ea pe favoritele selle : flóre de garófă, flóre de iasmin, flóre de crin, său chiară créngă de arbure :

᾿ω πολὸ ἀγαπημένη μου, φηλοῦ δένδρου κλωνάρι (9)

Russulă de asemenea cântă :

Hei în grădină, în grădină iubescú eú,
iubescú eú în grădină o *pară verde*,
O *pară verde*, o fetiță voiósă . . . (10)

séu :

Para mea, para mea,
Para mea verde!
Sub părú stă căsuța,
În căsuță fetița. (11)

séu :

Hei salce, salce, sălcuță!
Ți-a sossitú vremea să'nfloresci,
Dérú n'a sossitú încă vremea
Luí Ivanú să se 'nsóre . . . (12)

Și ce urmază de aci ?

Din câte-va isolate exclamațiuni de această speciă, pe cari lesne le vom găsi în poesia

(9) Sanders, *Das Volksleben der Neugriechen*, Mannheim, 1844, in-8, p. 154, 160, 164, 172, 174, 176 etc.

(10) Sacharov, *Skazaniia Russkago naroda*, Petersburg, 1841, in-8, t. 1, part. 3, p. 92.

(11) *Ibid.*, 210.

(12) *Ibid.*, 273.

cultă și necultă a mai tuturor popórelor și cărora li lipsesce, ca și cellore italiene, nu numai proprietatea de a fi un debut normal, constant, aprópe fără excepțiune allă totalității cântecelor naționale, dérú mai cu sémă condițiunea fundamentală de a caracteriza o balladă său o doină prin câte o plantă differită, óre se póte deduce că a noastră „frunđa-verde“ este grăcă său russă ?

După cum grăcă său russă nu póte fi, totă așa nici italiană nu este.

Dacă e vorba de a allătura cu ori-ce prețú „frunđa-verde“ a Românului cu totă felul de flori latine, apoi éccé ună erbariú întregú dintr'o poesiă poporană spaniála :

Verde primavera
Llena de flores,
Corona de guirlandas
A mis amores,
De blanca azucena,
De jazmín y rosa,
Mosqueta olorosa,
Violeta y verbena,
De claveles llena
Y de otras mil flores etc. (13)

Avemă aci o miă de flori d'o dată !

Ce aú a face înse tóte aceste amoróse guirlande italiene și spaniále, cullese de prin strîmta florăriă, cu severa *frunđa verde* a Românului, prin care se încununază nu numai gluma și dragostea, dérú în același timp spenđurătórea lui Bugiorú său viteziile lui Ghemișú ?

Latinitatea noastră este ună faptú istoricú atâtú de positivú, atâtú de bine stabilitú pe base sciintifice, încatú n'are nevoiă de a mai fi proptită prin totă felul de esagerațiuni sentimentale, ca și când ar fi în pericol de risipă.

(13) Ochoa, *Tesoro de los romanceros y cancioneros*, Paris, 1838, in-8, p. 329.

Frunđa verde s'a născutū de 'mpreună cu naționalitatea română nu la Tibru sėu la Gualquivirū, ci la noi a-casă, pe teritoriul Daciei, în secolarele pădurī alle Carpaților, acolo unde străbunii noștri s'au formatū și s'au dezvoltatū în cursū de vécuri mai 'nainte de a se pogori din munte și a se respāndi pe câmpia.

Și nu numai prin *frunđa verde*, dérū prin mai tóte imaginile cele mai superbe alle selle, poesia nóstră poporană este fiia Carpaților.

Numai acolo se putea nasce :

Munții se resunū,
Șoimii se adunū,
Codrii se trezescū,
Frunțele șoptescū,
Stellele scilipescū
Și'n calle s'oprescū...

Numai acolo :

Sórele și luna
Mī-au ținutū cununa,
Brađi și pāltenași
I-amū avutū nuntași,
Prenți—munții mari,
Pässerī—lăutarī . . .

Numai acolo :

Susū în verfū de brădulețū
S'a opritū unū șoimulețū.
Ellū se uită dreptū în sóre,
Totū mișcāndū din aripíore.
Giosū la trunchiulū bradului
Cresce flórea fragului,
Ea de sóre se feresce
Și de umbră se lipescē.
— Floricā dela munte !
Eū sum șoimū, șoimuțū de frunte,
Eși din uubră, din tulpinā,
Să'ți vėdū fața la luminā.
C'a venitū pēnē la mine
Mirosū dulce dela tine etc,

Numai acolo bradulū, stegiarulū, șoimulū, copii de predilecțiune ai munților, au pututū deveni pentru muza nóstră poporană sacre

simboluri de nălțime, de forță, de viteziă.

Numai acolo, precumū numai pe țermulū mării poesia grécă era în stare de a concepe următorulū capū-d'operă de inspirațiune :

„Era nópte, iubito, cândū noi ne-amū să-
rutatū. Cine óre să ne fi vėdūtū ? Aū vėdūtū
„nóptea și zorile, stellele și luna. O stelluță
„s'a pogoritū și a spus'o mării, marea a spus'o
„vėsleī, vėslea a spus'o plutașului, și plutașulū
„a cāntat'o la pórtā iubitei selle!“ (14).

Greculū i-a dictatū oceanulū, noue ni-au șoptitū Carpații.

Pentru unū Românū din Baraganū, din Bugiacū, din șessulū cellū aridū allū Romāniei de giosū, unde degia Ovidiū se plāngea că 'n deșertū vei căuta o frunđa :

Aspiceres nudos sine fronde, sine arbore campos . . . (15)

și unde unū cǎlătorū svedesū din secolulū trecutū observa cu mirare că nu se póte gǎssi mai nici unū arbore: „ist in ganz Bessarabien fast kein Baum zu finden“ (16), pentru unū asemenea Românū „frunđa verde“ remāne pēnē astă-đi ca unū actū de botezū despre antica facere națională pe inverđitulū plaiū.

Este unū purū românismū, unū productū directū allū pământului dacicū, fără nici o cumnățiă cu Italia sėu cu Spania.

Traulū primitivū de pădure a lăssatū și pe aīuri totū în litteratură nesce urme fórte a-dānci, cari offeră o intimă analogiă cu *frunđa verde* a Românului.

Essemplulū cellū mai curiosū și mai evindinte de acéstă influință de codru este ve-

(14) Fauriel, *Chants populaires de la Grèce moderne*, Paris, 1824, in-8, p. 415.

(15) Ovid., *Trist.*, libr. III, el. 3.

(16) Laxmann, ap. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804, in-4, t. I, p. 70.

chîulü alfabetü celticü *ogham* din Anglia, unde Strabone ni spune că Britanniä löcuiäü în pădurî: *πόλεις δ'αὐτῶν εἰσιν οἱ δρυμοί* (17), după cumü ni-o spune și Iuliü Cesarü: „*op-pidum autem Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo fossaque munierunt*” (18).

Alfabetulü în cestiune, totü ce póte fi mai de codru, se chiamă *craobh*, „arbore“, și fie-care litteră, *feadha*, adecă „lemnü“, pórtă câte unü deosebitü nume de plantă în urmă-tórea ordine :

- B. *Beith* (mestécănü);
- C. *Coll* (alunü);
- L. *Luis* (sorbü);
- F. *Fearn* (aminü);
- S. *Sail* (salce);
- N. *Nin* (frassinü);
- H. *Huath* (păducellü);
- D. *Duir* (stegiarü);
- T. *Tinne* (nucü);
- Q. *Queirt* (mărü);
- M. *Muin* (viță);
- G. *Gort* (iederă);
- NG. *Ngedal* (grozamá);
- ST. *Strait* (spinü negru);
- R. *Ruis* (socü);
- A. *Ailm* (bradü);
- P. *Peith-bhog* (érbă mólle);
- O. *Onn* (unü feliiü de genistă);
- U. *Ur* (afinü);
- E. *Eadad* (plopü);
- I. *Idad* (tissü);
- EA. *Eabad* (paltenu);
- OI. *Oir* (săngerü);
- UI. *Uilleaun* (curpenü);
- IA. *Ifin* (cócăză). (19)

(17) Strab., *Geogr.*, libr. IV, cap. 5, § 2.

(18) *De bello Gall.*, V, 21.

(19) Rolt Brash, *On the Ogham monuments of the Gaed-hal*, in *International congress of prehistoric archaeology*, London, 1869, in-8, p. 291—318.— Cf. Pott, II, part. I, p. 220.

La Româniä poesia poporană, la Celți alfabetulü, la ambele némuri însuși simburele devoltării litterare a orî-cărui poporü, căci tóte într'o litteratură se începü prin cântecü și prin abecedarü, aü petrificatü astü-feliü memoria unorü epoce primordiale de formațiune în adăpostulü pădurilorü.

La noi inse, ca la nimeni altulü, acéstă prețiosă suvenire este nu numai o cestiune de archeologiă, dérü posedă și farmeculü celei mai fericite creațiunii poetice.

Dicemü că la noi ca la nimeni altulü, deși tentative sporadice de a introduce unü assemenea genü s'aü pututü manifesta și pe aiuri sub aceiași acțiune a naturei, dérü n'aü reușitü nicăiri de a prinde rădăcină, de a deveni unü modelü, o formulă.

Éccé bună-óra unü cântecü poporanü rutenü din pădurile Galiției :

„Acollo pe munte stă unü frassinü, unü frassinü verde,
„Pere în străinătate tinerehellü Cazacü!
„—Eü perü, eü perü, mi-a sossitü clasulü morții:
„Te rogü, a mea drăguță, dă de scire maicuței.—
„A venitü muma, a venitü muma, a venitü măicnța,
„A întorsü alba'i față cătră feciorașü:
„—Étä veđi, fetușule, scumpulü meň copilü,
„N'ai ascultatü pe tatü, pe mamă. s'aü dusü ðillele telle!—
„—Te rogü maică, te rogü maică, să mě'ngropi frumosü,
„Să sune clopotele, să cânte lăutele,
„Dérü să nu mě'ngrope nici popii, nici dascăli,
„Ci să mě'ngrope numai Căzaci de-ai noștri!
„Rădicați frașilorü, rădicați frașilorü o naltă movilă:
„Să afe fie-cine că eü perü din dragoste;
„Sădiți, suriörelorü, în căpëtiulü meü unü călinü:
„Să afe fie-cine că din dragoste amü peritü;
„Vorü veni pässerelle să ciupescă căline,
„Imi vorü adduce vești dela drăguța mea!“ (20).

Acestü cântecü gallițianü offeră o mai remarcabilă assemênare cu inspirațiunea poporană a Românilorü decâtü totü ce s'arü pu-

(20) Wacław z Oleska, *Piesni polskie i ruskie ludu galijskiego*, Lwów, 1835, in-8, p. 339 :

„Tam na hori stojit jawir, jawir zelenen'ki,
„Zahybaje na czynni kozak moloden'ki:
„Zahybaju, zahybaju, pryjde czas wmeraty,
„Proszu tebe, moja myla, daj matyn'ci znaty etc.“

té găssi în Italia séu în Spania, căci nu numai se începe printr'unu „frassinu verde“, carele caracterisă pe tēnerulū Cazacū, după cumū printr'unū călinū cu fructele sēlle roșie se caracterisă mai la valle amorulū, dérū pēnē și închiăiarea'ī ni adduce a-minte vrēndū-nevrēndū rugăminteā finală a nenocitului ciobănașū din ballada „Mieóra“.

Veciniū noștri Ruteni arū fi pututū déro, mai allesū în regiunea ost-carpatină a Galliției, să formeze și dēnșii genulū poeticū allū *frun-dei verdei*; ei s'aū opritū inse la o încercare séu doue, fără a fi mersū înainte, pe cândū Românulū surprinse din capulū locului tōtă frumsețea, tōtă bogăția viitōre a germenu-luī, grăbindu-se a-ī da o deplină desvoltare.

Totū așa la Germani și la Slavi alfabetulū se numesce *buchstaben* séu *bukwi*, adecă „bețe de fagū“, denotândū prin urmare ca și la Celți légēnulū codrēnū allū artei de a scri; dérū numai Britanniū impinseseră debutulū pēnē la ultimele'ī consecințe, botezândū fie-care litteră, fie-care diftongū cu câte unū nume de plantă.

Cătū de adāncū s'a înrădēcīnatū și cātū de departe s'a ramificatū la Romāni suvenirea anticului traiū de codru, desvoltāndu-se mai cu sēmă în sfera cea poetică a viueței, probă este, pe lōngă „frunđa-verde“, caracteristiculū *bradū* dela nunțele nōstre țerrānescē.

„Bradū — ȕice d. Massimū — este ramura „de bradū ce se pune la mirese; de aci *ȕiua de bradū*, séu simplū *bradulū*, preȕiua cununielorū; a *ȕiuca bradulū*, a ȕiuca la mirēsă „in preȕiua cununielorū séu și 'n ȕiua de cununie pēnē să pornēsă la biserică” (21).

Nicāiri ațuri nu se găssesce ce-va assemenea.

Și totuși mai multe alte popōre aū debutatū ca și Romāniū printr'unū légēnū de pădure.

O acțiune identică a naturei inspiră pretutindenī inceputuri identice; nu pretutindenī inse elle potū agiunge la perfectă lorū espressionē, îndurāndū adessea, sub legea *selectiunii naturale*, ceia-ce se chiamă în biologiă „arrēt de développement“.

Serbulū, de pildă, cāntă :

«Cresce unū subțire bradū
«Pe doui munți mari;
«Dērū nu era bradulū,
«Ci o fētă naltă...» (22)

S'arū păré că aūȕi ballada romānă „Annelulū și năframă” :

«Fost'a fostū unū crășorū,
«Tinerellū māndru feciorū,
«Cumū e bradulū codrilorū
«Susū pe vērfulū munțilorū...»

La Serbi acēstă imagine a bradului, provenită ca și la noi din contemplațiunea codrilorū de munte, este o escepțiune, unū grăunte remasū sterpū, deși arū fi pututū să rodēsă; la Romāni inse ea a devenitū o notă nedispensabilă dintr'o vastă simfoniă, plină de celle mai bogate variațiuni pe aceiași temă.

Ne resumămū.

Pelōngă atătea alte differite probe, *frunđa-verde* demonstră și ea că naționalitatea nōstră s'a născutū pe plaiū, nu pe câmpia.

Ea ni procură mai pe d'assupra unū punctū cronologicū fōrte importantū.

Romāniū din Macedonia n'aū pe *frunđa verde*.

Poesia lorū poporană, de care ni dă câțiva interesanți specimeni d. Caragiani, nu în-

(21) *Glossariū*, v. bradū.

(22) Karadziez, *Srpski rječnik*, Bezc, 1852, in-8, p. 253.